

63.3
Бағ

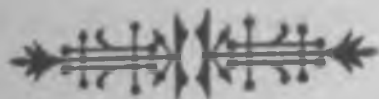
БАТАН ВА МИЛЛАТ МУҚАДДАСДИР

63.315.7

В-28

ВАТАН ВА МИЛЛАТ МУҚАДДАСДИР

(МИЛЛИЙ УЙҒОНИШ ДАВРИ ИЖОДКОРЛАРИНИНГ
ЭЪТИРОФЛАРИ)

БИБЛИОТЕКА
Бух. ТИП и ЛП
№ 43136

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2000

Ушбу мажмуа Республика «Шаҳидлар хотираси»
хайрия жамғармаси билан ҳамкорликда нашр
этилмоқда

Халқимизнинг ардоқли шоири Абдулла Орипов илк шеърларидан бирини «Мен нечун севаман Ўзбекистонни?» деб номлаган эди. Дарҳақиқат, нега Ватанини севадилар? Нега уни ниймон қадар юксак тутадилар? Чунки у онадек танҳодир, ягонадир. Миллат тушунчаси ҳам ҳамisha Ватан билан ёнма-ёндир, мисоли жисму гандир. Бирини бирисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ҳукмингизга ҳавола этилётган китоб жадид боболаримизнинг Ватан, миллат, истиқлол, маърифат ҳақидаги фикрларидан танланган ҳикматлар мажмуидир. Уларнинг кўпчилиги китобхонларимиз учун янгилик.

Тузувчилар: М. Исоқова, С. Аҳмедов, Ш. Ризасев,
У. Долимов, У. Жўрақулов,
Ж. Меликулов

Масъул муҳаррир: филология фанлари доктори
Наим Каримов

В 28

Ватан ва миллат муқаддасдир: (Миллий уйғониш даври ижодкорларининг эътирофлари) //Тузувчилар: М. Исоқова, С. Аҳмедов, Ш. Ризасев ва бошқ.; — Т.: «Маънавият», 2000. — 104 б.

1. М. Исоқова, тузувчи

ББК 63.3(5У) я48

«Улуғ бобокалонларимиз руҳига, башарият тарихи ва маданияти хазинасига катта ҳисс қўшган улуғ аждодларимизга, улар қолдирган улкан мероега муносиб бўлиш истаги жамиятимиз аъзолари орасида кенг ёйилиши, ҳар бир фуқаронинг онгидан мустаҳкам жой олиши—бу ҳам янги замоннинг муҳим хусусияти»

ИСЛОМ КАРИМОВ

БИЗ НЕЧУН СЕВАМИЗ ЎЗБЕКИСТОННИ?

60-йилларнинг урталарида адабиётимизга эндигина кириб келган Абдулла Орипов «Мен нечун севамаи Ўзбекистонни?» деган саволни қўйган эди. Дарҳақиқат, нега Ватанни севадилар? Нега уни иймон қадар юксак тутадилар? Нега барча гуноҳларни кечириниш мумкину Ватанга хиёнатни кечиринб бўлмайди?

Чунки у онадек танҳодир, ягонадир. Чунки у биз кўз очиб кўрган дунёимиздир. Биз вояга етган маъводир. Тоғ-тошдан ер-сувгача, сабза-ғиёҳидан дарахтигача умримизга жон қадар пайванд. Чунки у бизнинг ёшлигимиз, биз орттирган дўстлар, илк муҳаббатимиз, қувончларимиз, ташвишларимиз, бахтли-бахтсиз онларимиздир. Бу тупроқда бизни дунёга келтирган, ақлу маърифатимизни бугунги даражага олиб чиққан, шаъну шукуҳимизни дунёга намойиш этган ота-боболаримизнинг хоки поклари ётибди. Шунинг учун ҳам уни «қиблагоҳ», «саждагоҳ» атайдилар. «Ватан! Менинг бор қисматим шу бир сўзда ҳал», — дейди бугунги шоиримиз Абдулла Орипов. «Ватан, ватан, дея жоним танимдан ўлса равон, манга на ғам келур?!...» деб ёзган эди бундан 80 йил муқаддам Абдулла Авлоний. Таваллода эса шундай ташбеҳни учратамиз: «Бу ватандандур бадан». Инсон борки, ватан туйғуси бор.

Навойни эслайсизми?

Аёнким, Ватан узра то жони бор,
Қиши ҳарб этар токи имкони бор,

деб ёзган эди у.

Узоқроққа кўз ташлайлик. Юртимиз хоқонларидан бири ҳақида ривоят қиладилар.

Душман хоқонни урушга тортиш учун баҳона изларди. Шу сабаб унинг севган отини сўради. От бир соатда минг фарсах йўл босарди. Хоқон қурултой чақиринди, урушнинг даҳшатли оқибатларидан кўра севган отидан ажралмоқни афзал билибди. Душман эса баҳона изларди. Шунинг учун бу гал унинг севган ёрини талаб қилибди. Жами беклар, қўшин бошлиқ-

лари ларзага келишибди. Бизни йўлла! Рухсатингизни тилаймиз, ҳукмдорим! — дейишибди улар. Хоқон рухсат бермабди. «Мен юртимни муҳаббатим учун қурбон қили олмайман!» — дебди ва бошига тушган мусибатга чидабди. Яна душман тарафдан элчилар келишибди. Бу гал улар мутлақо унумсиз, яйдоқ, қақроқ бир парчагина ерни сўрабдилар. Қурултой яроқсиз бир парча ерни бериш билан мамлакат бир нарсга бўлиб қолмаслигини айтган экан, энди хоп ларзага келибди: «Ватан бизнинггина мулкимиз эмас, мазорда ётган оталаримизнинг, қиёматга қадар тугиладиган наби-ларимизнинг бу муқаддас тупроқда ҳақлари бор. Ватандан — бир қарич бўлсин — бермоққа ҳеч бир кишининг ҳаққи йўқдир. Энди урушамиз. Менин-орқамдан олга, бўйин товлаганларга ўлим!» — дебди ва шердек душманга ташланибди.

Кўҳна тарих қатларидан бундай эътирофларни кўплаб топиш мумкин.

Ватанин севмоқ ундан шунчаки қувонмоқ, ғурурланмоқ эмас. Уни дил-дилдан англамоқ, у билан нафас олмоқ, у билан яшамоқдир. Уни яшнатмоқ, обод этмоқ, у учун курашмоқдир. Афсуски, ўтган асрнинг 60-йилларида Ватан билан бирга Ватан муҳаббати ҳам биздан тортиб олинган эди. Сўнг кейинги 70 йил давомида пояма-поя сўндириб келинди. Миллат, ватан тушунчалари коммунистик мафкурага мослаб чиқилди. «Биз — совет халқимиз», «СССР — бизнинг ватанимиз» деган тушунча онгларга сингдирилди. Бугун социализм йиқилиб, у билан боғлиқ тушунчалар тумандек тарқала бошлагач, яна ҳамма нарсга асл ҳолида намоён бўла бошлади...

Бизнинг ватанимиз кўп минг йиллик тарихга эга бўлган, жаҳон маданиятининг чорраҳасида келган, ўнлаб илм-фан доҳийлари билан башарият тафаккурини ёритган, жаҳонгир саркардалари билан олам харитасига неча бор туб ўзгартишлар киритган табаррук Туркистон (Ўзбекистон) эканлигини бугун дадил айтмоқдамиз.

Хўш, нечун севаман Ўзбекистонни,
Сабабини айтгин десалар менга,
Шонрона гўзал сўзлардан олдин
Мен таъзим қиламан она халқимга, —

деб ёзади Абдулла Орипов.

Дарҳақиқат, миллат (халқ) тушунчаси ҳамниша

Ватан билан ёнма-ёндир, мисоли жисму жондир. Бирини бирисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Миллатимизнинг эса ўлмай-йитмай, йўқолмай-ютмай асрлар оша барҳаёт келишини таъмин этган, бугун ҳар биримизнинг томиримизда қайноқ қон бўлиб оқиб турган бетимсол анъаналари бор. «Ота-боболаримиз» асрлар давомида тилимизни, дилимиз ва динимизни ўзбекнинг ўзлигини ҳар томонлама асраб-авайлаб баркамол авлодларни вояга етказдилар, — деган эди Президентимиз Ислам Абдуганиевич. — Бундай фазилатлар асл эътиборга кўра бизнинг заҳматкаш халқимизга муносибдир ва бу билан ҳар қанча ғурурлансак арзийди».

Тарихимизнинг миллий уйғониш даври деб аталган 1865—1929 йилларда Ватан ва миллатни англаш, мустақиллик учун курашиш энг муҳим масалалардан бўлиб турган эди. Хусусан, жадидлар номи билан тарихга кирган фидойи оталаримиз бу борада катта шажоат кўрсатдилар. Замон айланиб, XX асрнинг сўнгига келганда мустақилликнинг долзарб масалалари яна кун тартибига қўйилди.

Бугун биз жаҳон тараққиётндаги ўз ўрнимизни, ўз йўлимизни изламоқдамиз. Бу йўл, табиийки, инсониятнинг ақлу тажрибасига зид эмас, балки ўшандан келиб чиқиб танланган йўлдир, лекин Ўзбекистон йўлдир.

Дарвоқе, бундан роса юз йил муқаддам, 1895 йилда Европа доялик қилган капитализмни ҳам, социализмни ҳам атрофлича таҳлил қилиб, ҳар иккисини барабар рад этган ва учинчи бир йўлни тавсия қилган буюк тараққийпарвар Исмоилбек Гаспирли шундай ёзган эди:

«Оврупо бир кекса чолдир, тажрибаси кўпдир. Улут ёшига ҳурматимиз бор. Тажрибасидан ўрганамиз, лекин хатоларини такрорламаймиз. Мактабларини, университетларини бизлар ҳам қурамыз. Аммо ақлларимизни қанча ёритсак, юракларимизни шунча «ҳаққоният» билан тўлдирмоққа ҳаракат қиламиз. Оврупода нимани кўрсак, ёш боладек кўтариб чопмаймиз. Эсли-хушли инсонлардек «Бу нимадир?» «Оқибати нима бўлади?», «Виждон ва ҳаққониятга уйғунми?» дея ақл тарозисига тортиб оламиз. Оврупо маданияти мулоҳазасиз қабул қилинавериш мумкин бўлган бир нарса бўлса эди, бу маданиятга Оврупонинг ўз вориси душман бўлмас эди.

Яна бир такрорлайман: янги фанларини, кашфиётларини ва ижодларини, фойдали хизматларини инкор этмайман. Лекин ислом оламининг ислоҳот ва тараққиётга эҳтиёжи бўлган бир пайтда ҳеч бир мулоҳаза қилиб кўрмасдан, Оврупога тақлид этишни ақлдан ҳисобламайман».

Азиз китобхон! Эътиборингизга XX аср бошида яшаб ўтган фидойи оталаримизнинг Ватан ва миллат ташвиши билан боғлиқ уйлари ҳавола этмоқдамиз. Лоқайд бўлмай, фикрларига қулоқ солинг. Улар бугунги кунлар орзуси билан яшаган ва шу йўлда умрларини фидо этган эдилар. Зотан, «Халқимиз фазилатлиқ эмас, руҳан ҳам уйғоқ бўлмоғи даркор. Руҳ бедорлигига унинг раҳбар-раҳнамолари, олмузилилари, барча фарзандлари масъулдир».

ВАТАНИИ СЕВМОҚ ИЙМОНДАНДИР

Ватан ва аҳли диёрининг қадрин мусофиротда маълум бўлур. Ҳақиқатан, Ватан муқаддасдур. Қадринин билмоқ керак. Сотмасга ва ўлғунча айрилмасга керакдур.

Маҳмудхўжа Беҳбудий

Ўтар кунлар, ўтар замон,
Эй, Ватаним, бўлма ҳижрон!
Мен кетсам-да, сен бўл омон!
Омон — Ватан, Ватан — омон!

Абдулла Авлоний

Мозий — ҳақиқатнинг тарозисидур.

Маҳмудхўжа Беҳбудий

Ватанин севмоқ, менингча, унинг маорифи учун қайгурмоқ, унга ёрдам этмоқдир!

Исмоилбек Гасприли

Қабиласининг исминин ва етти отасининг отинин билмайдурғонларини «қул» — «марқуқ» дерлар.

Маҳмудхўжа Беҳбудий

Ватанимизга ва ўз динимизга хизмат этайлук. Му-сулмон бўлиб тараққийлашайлук.

Маҳмудхўжа Беҳбудий

Бизлар ўлимдан қўрқмаймиз. Балки ҳақ йўлида ўлмакни ўзимиз учун бир шараф деб биламиз.

Маҳмудхўжа Беҳбудий

Вуфури сарвату жоҳ ила масрур ўлмазам ҳаргиз,
Банго парвонатек жон вермадан ҳифзи ватан матлуб
Жароҳатига малҳам истаян ҳозиқ табиб излар.
Магар бу жустижудин йўҳми ислоҳи бадан матлуб.
Оёқ остида искон айламак беорлиқ, Ажзий,
Уким бу ҳола бош қолдурмаз, этмишдур кафан
матлуб.

Сиддиқий Ажзий

Бу гулшан саҳнида гул яфроғи ранги гумон этманг,
Кизормиш хуни ноҳақ рангидан хоки ватандур—бу.
Диликлардур суқоқу расталар гардун хорошидан,
Тазаллум новакидан йўқса чок ўлмиш бадандур—бу.

Сариқлар соҳибин кўрдўқча қувватлатма уммининг,
Тамаддун, маърифат, ирфон йўлида роҳзандур—бу.
Жилойн зоҳири дорулфунунининг ўлма мафтун,
Тағобун суъи таъсири илан дорул миҳандур—бу.
Кесилмиш миллати исломи дасти саъйи, эй Ажзий,
Фалокат мазҳари ўлмоқ недандур бу, недандур бу!

С. Ажзий

Ҳар бир кишининг туғулуб ўсқан шаҳар ва мам-
лакатини шул кишининг ватани дейилур. Ҳар ким
туғилган, ўсган ерини жонидан ортиқ суяр. Ҳатто бу
ватан ҳисси туйғуси ҳайвонларда ҳам бор. Агар бир
ҳайвон ўз ватанидан — уюридан айрилса, ўз еридаги
каби роҳат-роҳат яшамас, маншати талх бўлуб, ҳар
вақт дилининг бир гўшасида ўз ватанининг муҳаббаги
турар.

Биз, туркистонлилар, ўз ватанмизни жонимиздан
ортуқ суйдигимиз каби араблар Арабистонларини,
қумлик, иссиғ чўлларини, эскимўлар Шимол тараф-
ларини, энг совуқ, қор ва музлик ерларини бошқа ер-
лардан зиёда суярлар. Агар суймасалар эди, ҳавоси
яхши, тириклик осон ерларга ўз ватанларини ташлаб
ҳижрат қилурлар эди. Боболаримиз «Киши юртида
султон бўлгунча, ўз юртида чўпон бўл», — демишлар.

А. Авлоний

Туркистон эски дунёнинг Америкасидур. Пахта,
маъдан, ғалла, хулоса ҳар нимарса бор. Туркистон
олтундур.

М. Беҳбудий

Титилиб ўқилмас бўлганда тарихинг,
Ҳасрат-ла оламга тулганда тарихинг,
Ҳазонининг баргидай сўлганда тарихинг,
Кўзимнинг нурини аямай ўқидим.

Чўпон

Ватан надир, туққан ерим, турғон ерим,
Ўсиб-униб, ўйнаб-кулиб юргон ерим.
Ватан менга ҳақиқатда қўндоқ каби,

Тарбиянинг негизини қурғон ерим,
От-эшакда ўрдан-қирдан бўғдой ташиб,
Иссиқ ерда ўнгайсизлик кўрғон ерим.
Қайда бўлсам, қайда турсам, қайда юрсам,
Мангу ўйнар кўзда жавлон урғон ерим.
Жоним Ватан, таним Ватан, кўзим Ватан,
Эсдан чиқар они кўргоч, кўргоч ерим.
Жоним бирлан, таним бирлан нега суймай,
Роҳат яшаб, соғлом яшаб юрғон ерим.
Чет шаҳарнинг гулзоридан кўзга яхши,
Ўроқ бирла хору хасни ўрғон ерим.
Сидқий, мени меҳнатини гарчанд эзар,
Қайда борай, давру даврон сурғон ерим.

Сидқий Хондайлиқий

Яшанг, иттифоқ ила бир тан бўлуб,
Ҳама шодмон, мисли гулшан бўлуб.
Ҳама одам ўғли бир аъзо эрур,
Ки, хилқатда абир дурри танҳо эрур.

Сидқий Хондайлиқий

Ражокни, камчилик кам-кам бўлур тараққиёт,
Ражокни, баъзи ғалатлар топар ҳам ислоҳот,
Қувон-қувон, зулумот ичра бор ол ҳаёт,
Биза башорати хушдур ўқуш ушбу абёт,
Чекилди уфқи Ватандин жаҳаннамий зулумот,
Уён Ватан, уён; ортиқ кўринди субҳи нажот.

Ватан муҳофазасин айлаюр ҳар имонлиқ.
Бу сўзга мундариж инсонлиқу мусулмонлиқ,
Ки, мард одама лойиқ деманг ҳаросонлиқ,
Чу ҳар қийин иши сўнгида бор осонлиқ.
Чекилди уфқи Ватандин жаҳаннамий зулумот,
Уён Ватан, уён, ортиқ кўринди субҳи нажот.

Камий

Биз қачон аҳли ватанлар, иттифоқ айлошамиз?
Тарк этиб бизлар хусумат, яхшилик ўйлошамиз?
Болта чопуб биз юрусак ўз аёқга, дўстлар,
Бир кун ўлғай, бир-биримиз отимиз чайношамиз.
Иттифоқда тарғиб айла бу ватан авлодини,
Бўлмаса бир кун Тавалло, суд йўқ, йиғлошамиз.

Тавалло

Мовароуннаҳрдур тарихда бизларга ватан,
Арзиғай бизлар сенга хизматда бўлсак жону тан.
Эй ватан, эзгу ватан, авф айла, қадринг билмадук,
Эмди билдук, бош кўтардук кўрки, бизлар уйқудан.
Белни боғлаб хизмат айлаб, мақсадингни боғида
Биз юлуб ташлаб турармиз, ҳеч ундурмай тикан.

Бог аро миллат боласи сайрасун булбул каби,
Тез хижолатдин жунасуни, анда қолмасдин заган.
Кеч гуноҳини Таваллони, ватан, эзгу ватан,
Билди аслинг, қилди васфинг, бу ватайдандур бадан.

Тавалло

Ватан ҳолиндан ўтру кўзларим сақфинда қон оғлар,
На ёлғиз кўзларим, мажруҳ ўлан жисмимда жон
оғлар.

Езуқ олий ватан ўксиз каби бир ҳола душмушким,
Агар таҳрир эдарсан, ҳоман муъжиз баён оғлар.

Шариф ўлмас у масканки, шариф ўлмас эса сокин,
У танбалларки вор устинда яъсиндан макон оғлар.

Сифизода

Сенинг исминг бу дунёда муқаддасдир.
Ҳар ким сенинг қадринг билмас — ақли пастдир.
Сенинг туйғунг юракларга савдо солур,
Сенинг дардинг бошқа дардни тортиб олур.

А. Авлоний

Эй жаҳла, хоби гамга талабгор ўлан Ватан!
Борми санингча бекасу беёр ўлан Ватан!
Саъйу жадалга мункиру инкор ўлан Ватан!
Авлоди барча ишсизу бекор ўлан Ватан!
Ҳою ҳавасга мунису гамхор ўлан Ватан!
Ўз аҳлидин зериккан ва безор ўлан Ватан!

А. Авлоний

Ватан, ватан дея жоним танимдан ўлса равон,
Банго на гам қолур, авлодима ўю ватаним,
Ғубора дунса таним, йўқ вужудни зери ваҳм,
Чароки, ўз ватаним хокидир гўри кафаним.
Туғуб ўсон ерим ушбу ватан, вужудим хок,
Ўлурса, аслина рожеъ ўлурми ман гамнок?!

А. Авлоний

Аё, эй соҳибии урфон! Ватан боғинда фарёд эт!
Отиб ташла ародин эски одатларни, барбод эт!
Маориф-ла фунун таҳсилина қил раҳнамолиғ сани,
Қоронғуда қолан миллатни нури илма иршод эт!
Жаҳолат, зулмат ичра қолди авлоди Ватан мағмури,
Назар қил, марҳамат қил, жаҳл чаңголидин озод эт!

А. Авлоний

Яхши ҳолни йўқотган, оқибатсиз Туркистон,
Истиқболни ушотган, офиятсиз Туркистон,
Уз жисмига ўқ отган, ҳамиятсиз Туркистон,
Зиллат лойига ботган, эй ғайратсиз Туркистон!
Зулмат тоши ёғилса-да, кўзи очулмаз,
Рухсиз тандур, ханжар урса, қони
сочулмаз.

Маърифатдан ҳар миллат солди турфа гулистон,
Жаҳолатдан қутқазуб қилди донишни бўстон,
Илм улгач мусаххар олам ўлди сайристон,
Маърифатсиз Туркистон қолди бўлуб жаҳлистон!
Зулмат тоши ёғилса-да, кўзи очулмаз,
Рухсиз тандур, ханжар урса, қони
сочулмаз.

Бу ҳол ила Туркистон нечук тараққий олсун,
Маърифатдан асар йўқ, жаҳлу ваҳшат йўқолсун,
Фисқу нифоқ — ишимиз, миллат қандай яшолсун,
Шундоқ қолса Туркистон, Торкистон атолсун!
Зулмат тоши ёғилса-да, кўзи очулмаз,
Рухсиз тандур, ханжар урса, қони
сочулмаз.

Эсиз, эсиз Туркистон, қани аввалги ҳоли?
Оламга зис берган ул хуршиди иқболи?
Абри гафлат қуршади, тун бўлди истиқболи,
Хор бўлса миллатимиз, тутмасмукин уволи.
Зулмат тоши ёғилса-да, кўзи очулмаз,
Рухсиз тандур, ханжар урса, қони
сочулмаз.

Ҳамза

Ватан, ватан дер эдилар, на дер эрдим билмай ани,
Энди билсам, Ватан эркон бу танларинг ширин
жони.

Бир жон эмас, эй суйгули, томирларнинг қони Ватан,
Сенсан, бале, билганлара жонларни жонони Ватан!

Сенсан экансан бизларга чин туғмиш бир мунглиқ
ано,
Боқгунг тирик бўлсак, агар ўлсок қучоғингда яно.

Бир жон эмас, эй суйгули, томирларнинг қони Ватан,
Сенсан, бале, билганлара жонларни жонони Ватан!

Билувчилар қўл тутмади, бизга сани тонутмади,
Билмам неларга алдануб, тангри буйруқин тутмади.

Бир жон эмас, эй суйгули, томирларнинг қони Ватан,
Сенсан, бале, билганлара жонларни жонони Ватан!

Билимсизлар англашмади, оҳу войинг тинглашмади,
Билгувчилар бурчи экан ўнғайламоқ, ўнглашмади.

Бир жон эмас, эй суйгули, томирларнинг қони Ватан,
Сенсан, бале, билганлара жонларни жонони Ватан!

Ниҳон йиглаб қон ютунур, кечмоглигингни ўтунур,
Мундин буён ўғлонларинг чандон тонурга тутунур.

Бир жон эмас, эй суйгули, томирларнинг қони Ватан,
Сенсан, бале, билганлара жонларни жонони Ватан!

Ҳамза

Ватан — у менинг жону таним, сўйдагоҳимдур.
У менинг тўлини ойим, тинч-омонлигим, иззатим, шара-
фим. Каъбам, қиблам ҳамда гулистонимдур.

Фитрат

Устимга илонлар эмас, шайтонлар қўшини келса,
бегимга занжирлар эмас, жаҳаннам илонлари сорилса,
яна сен сари чопаман. Дунёнинг бутун балолари бо-
шимга тўкилса, зулм чўлининг темир тиконлари кўз-
ларимга кирса, яна сени қутқараман.

Мен сенинг учун тирилдим, сенинг учун яшарман,
сенинг учун ўлурман!

Улим сенинг ўлиминг истаганларга, нафрат сени
қўмгани келганларга!!

Фитрат

Тўхта, малагим, сени мен кўрай,
Шарқ гулларига саломлар сўйлай,

Кўмак истайлар.

Уч энди сен ҳам — Шарқ учун уйла,

Кўпнинг кўнглини — биргина сўраб,

Шарқ учун йиғла!

Фитрат

Гўзал юлдуз, еримизнинг энг қадрли тувғони!

Нега биздан қочиб мунча узоқларга тушибсен?

Тувғоннингга нечун сира гапирмасдан турибсен?

Сўйла юлдуз, ҳолинг надир? Нечук топдинг дунёни?

Бизнинг ерда бўлиб турғон тубанликлар, хўрликлар

Сўйла юлдуз, сенинг даҳа қучоғингда бўлурми?

Борми сенда бизим каби инсонлар,

Икки юзли ишбузарлар, шайтонлар,

Уртоқ қонин қонмай ичган зулуклар,

Қардош этин тўймай еган қоплонлар?

Борми сенда ўксуз, йўқсилнинг қонин

Гурунглашиб чоғир каби ичганлар?

Борми сенда бутун дунё тузугин

Ўз қопчигин тўлдиргани бузганлар?

Борми сенда бир ўлкани ёндириб,

Ўз қозонин қайнатғувчи хоқонлар?

Борми сенда қорни, қурсоқ йўлида

Элин, юртин, борин-йўгин сотганлар?

Фитрат

Бироқ бугун, эсизларким, бу ўлка

Ҳар томондан таланмишдир йўлсизча.

Маданият деган Ғарбли олбости,

Боқинг, бунинг кўкрагидан ўқ босди.

Фитрат

Ҳокимият Ватан ва миллат вужуди билан боғлиқ-
дур. Агар миллат маҳв этилиб, ватан хароб бўлса,
на биз ҳоким бўламиз, на подшоҳ.

Фитрат

Эллик йилдан бери эзилдик, таҳқир этилдик, қў-
лимиз боғланди, тилимиз кесилди. Оғзимиз қопланди.
Еримиз босилди. Молимиз таланди. Шарафимиз ему-
рулди. Номусимиз ғасб қилинди. Инсонлигимиз оёғлар
остиға олинди. Тўзимли турдик, сабр этдик. Кучга
таянган ҳар буйруғга бўйсундук. Елғуз бир фикрни

бермадук, ёшунтурдук, имонларимизга ураб сақладук.
Бу — Туркистон мухторияти!

Маҳкама эшикларидан йиғлаб қайтганда, ёруқсиз
турмаларда ётганда, йиртгуч жандармнинг тепкуси
билан пиқилганда, юртларимиз ёндурулганда, диндош-
ларимиз дорга осилганда онгимиз йўқолди. Миямиз
бузулди. Кўзимиз ёғдусиз қолди. Бирор нарсани кў-
ролмадук. Шул чоғда тушкун руҳимизни кўтармак
учун шул қоп-қоронғу дунёнинг узоқ бир ерида оидин
бир юлдуз ялқиллаб турар эди.

Бирор нарсага ўтмаган кўзимиз шунини кўрар эди.
Ул нима эди? — Туркистон мухторияти!

Фитрат

Туркистондир — шонимиз, туронли — унвонимиз,
Ватан — бизим жонимиз, фидо ўлсун қонимиз!

Чўлпон

Ер юзинда ўзга бир олам эрур бизнинг ватан,
Бошқа ҳар бир ўлкадан кенг, ҳар диёрдан каттакан.

Бу ватанни жон билан сақлашга, Чўлпон, ҳозир ўл,
Қимки қасд қилса анга, кийсин пушаймондин кафан!..

Чўлпон

Гўзал Туркистон, сенга не бўлди?

Саҳар вақтида гулларинг сўлди.

Чаманлар барбод, қушлар ҳам фарёд,

Ҳаммаси маҳзун, бўлмасми дил шод?

Билмам, на учун қушлар учмас боқчаларингда?

Бирлигимизнинг тебранмас тоғи,

Умидимизнинг сўнмас чироғи.

Бирлаш, эй халқим, келгандир чоғи,

Безансин энди Туркистон боғи.

Қўзғол, халқим, стар шунча жабру жафолар.

Ол байроғингни, қалбинг уйғонсин,

Куллик, асорат — барчаси ёнсин.

Қур янги давлат, ёвлар уртансин,

Ўсиб Туркистон, қаддин кўтарсин!

Яйрат, яшнат ўз Ватанинг гул боғларингда.

Чўлпон

Фидойи халқим ўлсун танда жоним,
Бўлуб қурбон анга руҳи равоним.

Гар ўлсам дарбадар мазлумлар учун,
Будур мақсуди қалби нотаваоним.

Мани солса фано йўлига даврон,
Юрур устимдин авлоди замоним.

Умидим: яшасин мактаб боласи,
Алар ҳар бири бир шерн жаёним.

На яхши ўйлаким, маъқулу манзур,
Аваз халқим учун тўкулса қоним.

Аваз Ўтар

Оқило, фикр айлагил, на ишлаюр аҳли ватан,
Қайси фосиқ, қайси жоҳил, қайсиси бўлди чапан?

Қилдилар бир-бирга душманликин ҳар вақт беиба,
Бир-бирини айбин очмоқга киришдилар бажо.

Ер сотарлар элда неча тўй бажо этмак учун,
Чунки бидъатни йўлида ҳам фидодур жону тан.

Пулни кўб исроф этармиз, бизга тўғри келмагай.
Тўлибон тошти бу вақтда ақчалардин рестўран.

Занлари соҳиб жамолу ҳам сатанг деб ўйлама,
Еб-ичиб жир битмаган андоғ сигири белабон.

Қизларинг бўйнида кўруб зебингардон ҳам тумор,
Ўйламангиз олима деб жумласи нафъсиз, зиян.

Тушса пул қўлига гар, соатча тўхтаб турмагай,
Чунки нодонин қўлида мушти туфроқдур суман.

Қодирий, наздингиза ўз ҳасратидан сўйлади,
Айб этуб қилманг ҳақорат, муҳтарам аҳли ватан.

А. Қодирий

Ўғзалдир юксалиш — юксалиб кетиш,
Душманлар кўнглини паришон этиш.

Тўсқинлар бағрини парчалаб, эзиб,
Тилакнинг арзига гуриллаб етиш.

Боту

Куклам ойнинг ипак кўйлак этаклари судралиб,
Қаро ернинг бошларини силаб-силаб келади.
У силашдан, у силашдан қувват олиб, куч олпб,
Қаро ер ҳам кўксидаги олтинларин беради.
Куклам билан юртимга ҳам бир кўкариш келсайди.

Боту

Қардошларим, мана, сизга бир ўлка —
Ким, топилмас ер юзида сингари.
Ҳар ёнида кенг, ям-яшил учмоҳлар,
Жон сувидан етишгандир гуллари...
Оғочлари яшил кийимлар кийган,
Терилишар топинголи тангрига.

Оғир, юксак, кўркем, ҳайбатли тоғлар
Ўнгдан,
Сўлдан,
Ҳар ёндан
Ҳақ йўлида урушгувчи аскардек
Ясов тортиб кўкрак кериб, юксалган,
Кўкдан дағи ўз ҳаққини истардек.
Денгизлардан қанот очиб табнат
Қучоқламиш бу севгили ёвдусин.
Тангри дағи муздан, сувдан ҳам тоғдан
Қуршатмишдир қўрғон қилиб теграсин —
Ким, ёввойи бир ҳайвон
Суқуб қолмасун мунга
Пиртқич тишин-тироғин.

Фитрат

Оғир йигит, сенинг гўзал, нурли кўзунгда
Бу миллатнинг саодатин, бахтин уқудим.
Ўйлашингда, турушингда ҳамда ўзунгда
Бу юрт учун қутулишнинг борлигин кўрдим.

Фитрат

Чин севиш ва ҳақиқий ишқнинг туб ери Шарқдир.

Фитрат

Юртини севганлар унинг тош-тупроқларини эмас,
гузаллик, яхшиликларини севарлар. Улус йулида жон
берганлар унинг соқоли, чопони учун эмас, ортиқлиги,
фазилати, тарихи учун ўларлар.

Фитрат

... Ҳар кимнинг ризқи ўлса, ватандан саъд эрур,
Ушбу жаҳонда жаннату ризвон эрур ватан.
... Ҳар қанча жавр этса ватан ранж чекмазам,
Зероки, жаври боиси ирфон эрур ватан.
Тенг айласам ватани гулистонга тонг эмас,
Васлий кўзига меҳри дурахшон эрур ватан.

Васлий

УНГОН. МИЛЛАТ!

Миллатнинг нкки асоси бор: тил бирлиги, дин бир-
лиги. Миллатнинг ўзлигини йўқотиши учун шулардан
биттасининг бузилиши кифоя.

И. Гаспрали

Агар биз муайян тарихий шароитлар туфайли бош-
қа халқлардан орқада қолган эканмиз, бу ҳални мил-
лий маданий никишоф ҳуқуқидан маҳрум этмайди,
аксинча, у томон янада каттароқ ғайрат билан инти-
лишга мажбур этади... Бунинг биздан халқимизнинг
тарихи, тақдири талаб этади. Улуғ вазифалар ва улуғ
интилишлардан қўрқманг! Улар улуғ воқеаларни тай-
ёрлайди ва улуғ шахсларни етказди.

И. Гаспрали

Шунча шаҳарлар бунёд этган, фан ва маданиятнинг
дохийларини, ҳарбу зарбнинг оламжаҳон валломатла-
рини дунёга берган бу миллат наҳотки сувга тушган
тошдек зим-зиё кетса?

И. Гаспрали

«Сарватли миллатлар миллиятларини йўқотмас,
роҳат ва саодатда яшар. Бу кунда маданий миллатлар
урушларини тижорат ва саноатга айландурдилар па
бу соҳада бир-бирларига ғалаба ва рақобат қила бош-
ладилар».

Авлоний

«Ҳар бир миллатни(нг) тараққий ва таълими ўз
миллатига жон, мол, қалам ила ишлаган кишиларнинг
хизматларини тақдир қилуб, вазифалар, ҳайкаллар,
қаламлар ила ёд қилуб, ўтуб кетган баҳодир, олим ва
шоирларни(нг) руҳларини шод қилуб, ишловчи киши-
ларнинг ғайрат ва жасоратларини зиёда қилмакда
экан».

Авлоний

«Тараққий этган миллатлар оналари уқутар экан биз аввал онамизни ўқутуб, анга тил ўргатмоқимиз керак. Чунки бизни илм ва тилсизлигимиз алардан дур».

Беҳбудий

«Ҳар миллатнинг уламси, аҳли қалами, мутафаккири ўз миллатининг ояндаси учун йўл кўрсатур. Ҳар миллатнинг уламси, аҳли қалами миллат учун сўйлар, ёзар ва хавойижи миллия ва замонийани ўз миллати мансубасига билдирар».

Беҳбудий

«Бугун ислоҳи мактаб-мадраса, яъни ислоҳи миллатга кўшиш қилинмаса, рубъи аср сунгра диёнат барбод бўлур ва анинг жавоби масъулияти бугунгиларга қолур».

Беҳбудий

«Дунёда турмоқ учун дунёвий илм ва фан лозимдур. Замона илми ва фанидан бебаҳра миллат бошқамиллатларга поймол бўлур».

Беҳбудий

«Биз мусулмонмиз. Мусулмонликга илм лозим, амал лозим. Ўқумоқ керак».

Беҳбудий

Қўзғолингиз, эй. ўртоқлар, келди бизга ишлаш чоғи, Биз барчамиз ёш ишчимиз, ишхонамиз мактаб боғи.

Туринг, тезроқ иш бошлайлик,
Ялқовликни биз ташлайлик.

Танбалликдир бизга душман, ишламоқнинг замонидир
Тиниб турмас «ёшман» деган, иш инсоннинг бир
жонидир

Тирнқ бўлсанг, қўзғол, ўртоқ.
Қўлга ишни тез ол, ўртоқ.

Жаннат каби гўзал юртинг йиғлаб сендан иш кутади,
Сенда кўргач ишсизликни, ҳасрат чекиб, қон ютади.

Тур ўрнингдан, оч кўзингни,
Айт ёвингга сўнг сўзингни.

Ёвинг кимдир, биласанми? Нодонликдир, ялқовликдир,
Ёвга қарши курашмаслик қўрқоқликдир, анқовликдир.

Иш қилишни тур, қўлга ол,
Ёвга қарши чиндан қўзғол.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Миллат, ватан, маданият... шунга ўхшаш сўзларни билмак билан зиёли бўлмайди.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Бу замондан юз йилдан зиёдроқ муқаддам замондан бошлаб оҳиста-оҳиста миллат деворларининг ҳар тарафида раҳна пайдо бўлди. Мунга сабаб уламо ва умароларимизни(нг) ўз нафслари риюсида ҳаракат қилмоқлари бўлди. Подшоҳ ва хонларимиз бўлса, миллатга қилган хизматлари танҳо хотин олмоқ ва кучук уруштирмоқ ва беғайрат ва беҳаққоният диндор кишиларни бадарга қилмоқ ва туб ўлдирмоқ бўлди. Миллат нима ва шарият нима билмадилар. Шунинг учун миллат деворларини(нг) раҳналари тобора зиёда бўлди.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

...Бутун дунёдаги маданий миллатларнинг қайғу ва ҳасратларина иштирок этмаган ва бу шодлик масарратларидан баҳра олмаган бир қавм ва бир миллат ворэса, ул ҳам Туркистон туркларидирмиз.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Дўрт иш бана бундан эрди мақсуд,
Бундан ўла халқа бахти масъуд.
Илми ала олмоқ ва фунунни,
Давлатни, лисонни ва зақунни.
Ҳар қавм булардин ўлди маҳрум,
Истиқболи ҳолидин ўлур гум.

Ажзий

Эл кўзини тўсиб турган эски булутларни
Ендириб қўй, йиртиб ташла, барчасин йўқ эт!
Қила олмасанг шу ишларин сенинг учун
Хўрликдир бу!...

Фитрат

Сабот ва чидамдан бошқа нарсаси бўлмаган миллатнинг ҳамма нарсаси бўлиши мумкин ва сабот-матонатдан бошқа ҳамма нарсаси бўлган миллат, ҳеч нарсасиз қолиши мумкин. Бир одамнинг саботи буюк бир миллатни ислоҳ қилишга қодир.

Фитрат

Ҳиммат ва саботи булмаган миллатнинг ҳақи
ҳаёти нўқдир.

Фитре

Вақти иш ўтди, дило, эмди қачон уйғонасан?
Етибон гафлат аро, эмди қачон уйғонасан?
Кетти гафлат, етти ҳуррият замони оғаҳ ўл,
Етасанму уйқуда, эмди қачон уйғонасан?
Зулмату жаҳл этти кўнглингни дариго, билмадинг

Тошқумирдин ҳам қаро, эмди қачон уйғонасан?
Эмди тур, тезроқ югур, илму маорифга қўл ур,
Етма парқу кўрпада, эмди қачон уйғонасан?
Жаҳл бир ўтдурки, теккан кимса ёнмай қолмағай,
Етти ул ўт ёнинга, эмди қачон уйғонасан?

Сидқий Хондайлиқий

Тараққий йўлида қилинг жон фидо,
Ки, бўлсун бу кун жумла ҳожат раво!
Очинг кўзни гафлатдан, эй мусулмон!
Ки, ётманг касолат, атолат билан.

Сидқий Хондайлиқий

Булут келгон бирлан офтоб нури камаймас ва оф
тоблиқ исми йўқолмаски, ҳамон офтоб офтобдур. Шун
га ўхшаш ҳақиқатни ҳам қора булутлар ёшира олмас
ки, ҳамон ҳақиқат ҳақиқатдур, охир юзага чиқар.

Сидқий Хондайлиқий

Оҳ, эй миллат, ўтдимۇ фурсат, олмадинг ибрат,
бўйлами турмуш?

Қилмадинг гайрат, санда йўқ ҳиммат, қоплади
бидъат,
шўйлами юрмиш?

Миллата хидмат, ўтмасун фурсат, яхши бу нийят,
биз билан тониш,

Босмасун зулмат, айлагил журъат, эмди қил
байъат,
тарк эдуб ётиш

Тавалло

Бу дам қон йиғлама, муллолар ўлди ёрнинг, эй миллат,
Ки, бул кун топди равнақ маҳв ўлан осоринг, эй
миллат.

Тараққий авжида шодон яшаб минбаъд обод ўл,

Ватан аҳлини шод этди гузал атворинг, эй миллат.
Тамаддун чархида чун меҳри анвар нурпош ўлғил,
Еруғ этсун жаҳонни(нг) зулматин атворинг, эй миллат.
Ватан аҳли ёмон душманларинг дафъи учун бўлсун —
Зафар майдонида доним сипоҳсолоринг, эй миллат.
Ҳақиқатжў, ҳақиқатгў бўлуб ҳар бир ватандошим,
Юриб бош ила бўлсун шонли хизматкоринг, эй миллат,
Забун ўлсун, йиқилсун, икки юзи қаб-қаро бўлсун,
Қаю бадкор агар бузса сенинг рафторинг, эй миллат.
Қаю мажлисида бўлсам сўз—дуринг мадҳинг ҳавосида,
Агарчи арзимас қилдим бале ишлоринг, эй миллат.
Самимий қалб ила ҳар кимса доним юрса-ю, турса,
Азиз ўлсун жаҳонда бўлса, гар ғамхоринг, эй миллат.
Адувлар хайлини дафъ этгали тийғи забон бирлан,
Эрур Сидқий ҳамниша бир фидойи ёрнинг, эй миллат.

Сидқий Хондайлиқий

Қилмаган илм сари кимса назар,
Халқ беҳуда касб майл айлар.
Қолмади ҳеч қадри илму ҳунар,
Кўрди бенлм қавм неча зарар.

Дилки, миллат ғамидин қон ўлди,
Донмо судимиз зиён ўлди...

Эй Камий, сўз сўзласам бисёр,
Оз иншод айладим мен ночор,
Дил билан тилда айларам такрор:
Дину миллатга Тангри бўлсун ёр

Дилки, миллат ғамидин қон ўлди,
Сўзе — дил сўзларни баён ўлди.

Камий

Бололансун, ғизолансун, билинг бу бир ҳумо миллат.

Тавалло

Эй қўлум, пул тутма ҳеч, миллатга ёрдамлашмасанг,
Бўлма ҳўшнуд, эй дилим, миллат ғамини

ғамлашмасанг,

Тавалло

Соч оқарса қайғу миллатда, ёронлар, шодман,
Томса тинмай ёшларим, ўрнига қонлар, шодман,
Ҳасрати миллат учун қилсам фиғонлар, шодман,
Ўккидек тутсам хароботда маконлар шодман.
Чиқ ичимдин, жоним, эй сан манга

ҳамдамлашмасанг.

Тавалло

Кўзларинг оч, эй миллат,
Кўп замон гофил ётдинг.
Умринг ўтди ётмақда,
Қайғуга тоза ботдинг.
Кетди шону шарафнинг
Мозор тошидек қотдинг.

А. Авлоний

Тур, эй миллат, уйқудан, ҳасратлашайлук,
Илм уйига кирмоқга суҳбатлашайлук.

Ётма, миллат, ухлама, бедорлашайлук,
Миллий ишлар ишларга бел боғлашайлук.

А. Авлоний

Ётмоқ бўлса ҳўб ётдинг, эмди турмоқ замони,
Ўқи, гафлат, ялқовлик — жаҳолатнинг нишони.

Тилсиз, ишсиз, билимсиз, бемор — миллат —

Ҳеч бир ерига етмас оҳу фиғон фарёдинг.

авлодинг,

А. Авлоний

На хўрлик, на касолат? — Доимо афгор биз,

Ҳамма гул даста қилса, не терармиз? — Хор биз,

Жаҳолат қазяси дўндирди истиқболн рифъатдан
Маъоз — иллоки, на иқрор, на инкор — биз,

Тутуб селоби гафлат мавжи ғамга ташлади,

Жаҳон Жайхунлариға тўъман тайёр — биз, миллат.
Тамаддунфешаликдан ўзгалар руҳи мужассамдур,
Ҳаётга қобил эрмас, сурати девор — биз, миллат.

А. Авлоний

Етурсан табакай гафлат қучоғинда, уён, миллат,
Жаҳолат жомасин устингдан ирғит, тур, замон,

Кетиб ҳамроҳлар, сан йўлда қолмақдан ўтон,

Тур, ўтмай вақт, ноз уйқусидан кубдир, зиён,

Кўзинг оч, ётма, гафлатдан ўсон миллат, ўсон миллат.
Топар сан бирла авлодинг, омон миллат, омон миллат.

А. Авлоний

Эй, мусулмонлар, қачон биз дарда дармон истариз,
Бу қоронғу кечамизга моҳи тобон истариз,
Биз ватан авлодина илм ила урфон истариз,
Елгори қолғудек ислома унвон истариз.
Эй, мусулмонлар, келинглар, ҳукми қуръон истариз?
Миллати шавкат, тараққий, шаъну даврон истариз?
Бу Ниҳон қон йиғлаюр миллат учун лайлу наҳор.
Ез ўтуб, қиш келди ҳоло, сизга бўлган йўқ баҳор,
Сарсари боди жаҳолат қилмак истар тору мор,
Чора шул: мактаб очайлик, шояд ўлсун сабзавор.
Эй, мусулмонлар, келинглар, ҳукми қуръон истариз?
Миллата шавкат, тараққий, шаъну даврон истариз?

Бизча миллатлар ичида бемаориф зод йўқ,
Бойларимизнинг макотиб фикрида ижод йўқ,
Нафси қуръону ҳадис ўргатувчи устод йўқ,
Билло олимларда чин миллат суян афрод йўқ.
Эй, мусулмонлар, келинглар, ҳукми қуръон истариз?
Миллата шавкат, тараққий, шаъну даврон истариз?

Ҳамза

Миллат деганларнинг оқар кўз ёши,
Миллат ғами ўлур доим йўлдоши,
Миллат деганлари ёғилса тоши,
Миллат йўлида кетар бўлса боши,
Миллат тараққийси ўлгай талоши.

Миллат деган кимса суймас дунёни,
Мол ила, жон ила, бўлур қурбони,
Еш ўрнига оқар кўзидан қони,
Миллат йўлида кетар бўлса боши,
Миллат тараққийси ўлгай талоши.

Ё миллат деб куйида ўл, Ниҳоний,
Ё дунё деб миллатдан уз вафони,
Бир қинга икки пичоқ сиғмоқ фони,
Миллат йўлида кетар бўлса боши,
Миллат тараққийси ўлгай талоши.

Ҳамза

Топар эркан қачон, ёраб, ҳаёти жовидон миллат?
Топиб илму ҳунар бирла маорифдин нишон миллат?

Ватанпарвар фидойи фирқалар то бўлмайн пайдо
На мумкин топмоғи улган таниға тоза жон миллат?

Фидо миллат йўлиға молу жон этмак керак, ҳар
ким —
Бўлай деса, агар авлоди машҳури жаҳон миллат.

Очиб ҳар бир сарида мактабинг унвонин айлаб чўй
Тараққий айламасми ўқубон беҳалду сон миллат?

Бу янглиғ олам аҳлидин кейин қолмай юриш айла
Аваз, бўлғай уёниб комкору комрон миллат.

Аваз Этар

Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир,
Халқ исёндир, халқ оловдир, халқ ўчдир...

Халқ қўзғолса, куч йўқдурким, тўхтатсун,
Қувват йўқким, халқ истағин йўқ этсун.

Халқ исёни салтанатни йўқ қилди,
Халқ истади: тожу тахтлар йиқилди.

Халқ истағи озод бўлсун бу ўлка,
Кетсун унинг бошиндаги куланка.

Бир қўзғолур, бир кўпирар, бир қайнар,
Бир иштилу, бир ҳовлиқар, бир ўйнар.

Йўқликни-да, очликни-да йўқ этар,
Ўз юртинин ҳар нарсага тўқ этар...

Бутун кучни халқ ичидан олайлик,
Қучоқ очиб халқ ичига борайлик!

Чулмас

Эй, на булди бизим садоларға,
Чиқмаюр арздин самоларға.

Ўзгалар ер жамоа қайғусин,
Биз ҳамон кайф ила сафоларға.

Биз гирифтори жаҳлу нафсу ҳаво,
Ғарб учар илмдин ҳаволарға.

Кетди мол ила мулкимиз қулдин,
Ғарбийлар, яъни Увруполарға.

Яна юз йил шу ҳолда турсоқ,
Динимиз-да гедар ҳаболарға.

Эй, мусулмонлар, уйғонинг эмди,
Дард учун тирмашинг даволарға.

Мирмуҳсин Шермуҳамедов

Қўринг, дўстлар, юз минг вой, айшу ишрат бир ёнда,
Қашшоқ мазлум бошида қайғу ҳасрат бир ёнда.
Бойваччалар кўрсангиз, ҳар тун базму ишратда,
Мазлум, йўқсул алар-чун қилар хизмат бир ёнда.
Е раб, кечур, Нозима, банданг қилур исёнлар.
Найлай, миллат бошида дарду меҳнат бир ёнда.

Нозимахоним

Келинг, эй аҳли шаръу дин, пок миллати ислом,
Қилинглар аҳли илму фазлин миллат учун икром.
Мадорис бирла мактаблар ривожига этинг иқдом,
Бу дунёдан кетармиз то қилайлук хайр ҳам инъом.

Васлий Самарқандий

Эй, гуруҳи муслимин, миллат учун ғайрат керак,
Иттифоқу иттиҳоду шафқату ҳиммат керак,
Бошқа ишдан бу замонда равнақи миллат керак,
Шаръи аҳкомин юргузмакға жамъият керак.

Васлий Самарқандий

Не Туркистонки, аҳли сарҳушу майхонаи гафлат,
Ҳама саршоди ҳуду беҳуду девонаи гафлат,
Кўнгуллар мазраъида чўх кўкарди донани гафлат,
Жаҳонда фош бўлди бу ажаб афсонаи гафлат,
Диёнат бирла айланг сийнаси ғамгинларни масрур,
Чароғи илм-ла ўлсун бу зулматхонамиз пурнур.

Васлий Самарқандий

Етар, баским биза беҳад бало сангн насиб ўлди,
«Заифу нотавонлар» деб биза қуллик насиб ўлди.

Ки, ул зулматни тимсоли чодир-чиммат насиб улди,
Асрлар элтгон ул бидъат уйқусидин уйғонинг!

Нозимахошим

Муҳаббат бирла севгил, сан, ҳама фарқи
қароларни
Аёл деб ерга урма, хурлама фарқи қароларни.

Сен ҳам одам, ул ҳам, эй аблаҳ, кофир нечук
жонсан—

Ки, йиртқич бўридек ўлдурма ул фарқи қароларни.

Анбар От

Миллат деганларнинг шул муддаоси,
Тун-кечалар ичра қилган дуоси.
Доим тараққий ўлур нлтижоси.
Миллат йўлида кетар бўлса боши,
Миллат тараққийси ўлгай талоши.

Ҳамид

Боқингким, ўзга миллат қизлари на ерлари етмиш,
Ўқуб илму ҳунарларни, ки ҳикмат сиррини билмиш,
Билиб ўз эътиборин ҳам ҳуқуқин таниб олмиш,
Асрлар элтгон ул бидъат уйқусидин уйғонинг.

Нозимахошим

Лол агар ўлсун тилим, мундин бўлакни сўйласа,
Заҳм етсин хуша, миллатдин днгарни ўйласа,
Ҳеч димоғ очилмасун, ким ўзга гулни бўйласа,
Тўймасун қорнум мани, бир кунда беш тўй тўйласа,
Чиқ ичимдан жоним, эй сан манга ҳамдамлашмасанг.

Тавалло

На учун синсун аёғим деб ёзурман, дўстлар,
Чандир ўлсун неча ёғим деб ёзурман, дўстлар.
Кар нечук бўлмас қулогим, деб ёзурман, дўстлар,
Билмасун ҳеч ис димоғим деб ёзурман, дўстлар.
Чиқ ичимдан, жоним эй, сан манга ҳамдамлашмасанг.

Тавалло

ИСТИҚЛОЛ ОЛИНУР, БЕРИЛМАС

Ҳақ олинур, берилмас.

Беҳбудий

Билмоқ керакки, ҳақ олинур, берилмайдур. Ҳар бир
миллат ва мамлакат халқи ўзининг ҳуқуқи, дини ва
сиёсатини ҳаракат ва иттифоқ ила бошқалардан олади.
Биз, мусулмонлар, хусусан, Туркистон мусулмонла-
ри истаймизки, ҳеч бир киши бизнинг дин ва миллати-
мизга зулм ва таҳдид қилмасун ва бизни ҳам бошқалар-
га таҳдид қилмоққа асли фикр ва ниятимиз йуқ. Зотан,
динимиз-да шунга монеъдур.

Беҳбудий

Ҳеч кимсага сажда қилманг, бош эгманг,
Ўзингизда бор шарафдан қўл чекманг!
Шунча йиллар топиндингиз ўзинга,
Эргашдингиз бўлар-бўлмас сўзига.
Сизни бу кун балчиқдан ҳам тубанроқ
Кўрмоқдадир! Яна бизга не керак?!
Сиздан ҳеч ким Одамга тиз чўкмасин!
Зулмат нурдан юқориноқ бўлмасин!

Фитрат

Ўз кучига ишонмаган эл кураш майдонига киролмас,
кирса ҳам йиқилур. Ишонмаганлар ишонганларни енга
олмаслар.

Фитрат

Мен юраман букун шод,
Тутқунликдан, қулликдан-да озод.
Раҳбарим — фан, пайгамбарим билимдир,
Муовиним мия билан тилимдир,
Топингумдир ёлғизгина ўзимга,
Ишонгумдир икки очик кўзимга.

Фитрат

Хоқоним, эзилиб таланган, таланиб йиқилган, йиқи-
либ яраланган турк элининг бир боласи сендан кўмак-

истарга келди. Боғлари бузилган, гуллари сулган, бу
буллари учирилган Туроннинг бир қоровули сenga ар
этарга келди.

Фитрат

Зулм — мазлумларни бирлаштирмоқ учун энг бую
қуролдир.

Фитрат

Биз зулмга қарши ҳар ким билан бирлашурмиз.

Фитрат

Улус эзлиб битди... Омонлик, тинчлик, эрк деган
нарсаларни кимса билмайдур. Масжидда намоз учун
йиғилганлар сиёсий йиғин ясагон бўлиб тўпга боғлана
лар, эр билан хотин ўзаро кўпроқ гапирганда ҳукумат
га қарши бўлиб, дорға осилалар...

Фитрат

...Оналар ёруғ дунёда ўз тил ва овозлари ила сўз
ламоқ ҳуқуқига моликдурлар.

Нозимахоним

Хуррият олинмас ҳеч имкон ила,
Магар олса мумкин эрур қон ила.
Хуррият олинмади қурбонсизин,
Ки, тарихларнинг сўзидир чунин.

С. Хондайлиқий

Тилда, фикрда, ишда бирлик.

Гаспран

...Бу кун етти навбат, турунг уйқудан,
Ётарсиз бўлиб тоқай осуда тан?
Бағоят бу кунлар муҳим вақтидур!
Ки, ҳар даққа минг олтунчадур!
Минг олтун дедим, бас, ғалат сўзларим,
Ки, қимматда бордур чун дурри ятим.

С. Хондайлиқий

Ки эл тўқ бўлса, дунё обод улур,
Ҳама ободлиқ бирлан эл шод улур.

С. Хондайлиқий

Субҳи қиёмат ўлди, биз уйқудайиз ҳануз,
Кўз очди ҳар жамоа, биз осудайиз ҳануз,

Жаннат нахуста некбата олудайиз ҳануз,
Жўҳхол зери пойина фарсудайиз ҳануз,
Қим солди бизни бу ера, тобсун жазосини.

Ажзий

Бутун дунёдаги хурриятчилар орасида бир сўз бор:
Хуррият берилмас, олинур. Ҳеч нарса ила олиб булмас,
Фақат қон ва қурбон илагина олиб бўлур. Ҳазрат Одам
Атодан шу вақтгача ҳеч бир давлат ва мамлакатда хур
риятнинг берилгани, қон ва қурбонсиз берилгани тарих
ларда кўрилмайдур. Балки ҳар замон ва ерда хуррият
берилмаган, олинган ҳам кўп ва қурбонлар баробари
лагина олинган....

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Эй Камий, жонлар, уйғонинг эмди,
Йиғлабон қонлар, уйғонинг эмди,
Чекиб афғонлар, уйғонинг эмди,
Эй мусулмонлар, уйғонинг эмди,
Дард учун тирмошинг даволарга.

Камий

Эй, мардуми Фаргоналар,
Бу шўришу афсоналар,
Хўб бағрингизни эздиму,
Хассиз қадалган хоралар.
Уйқудан очуб кўзингиз,
Бир айланг аҳду сўзингиз,
Қайтиб қорайса эмди гар,
Ҳаргиз оқармас юзунгиз.

Ташлашуб эмди далқингиз,
Тоза қнлинг хўб халқингиз,
Маъмурлари янчилмасун,
Дилсода ўзбек халқингиз.
Шундоқ қолурму, қолурму?!
Ҳамон ваҳшатда қолурму?!
Нафси шаҳват қурбонлари,
Сизга ишониб бўлурму?!
Туркистоннинг истиқболи
Сиз хоинларга қолурму?!

Ҳамза

Қулган бошқалардир, йиғлаган менман,
Ўйнаган бошқалар, инграган менман,

истарга келди. Боғлари бузилган, гуллари сўлган, бу
буллари учирилган Туроннинг бир қоровули сенга ар
этарга келди.

Фитрат

Зулм — мазлумларни бирлаштирмақ учун энг бую
қуролидир.

Фитрат

Биз зулмга қарши ҳар ким билан бирлашурмиз.

Фитрат

Улус эзилиб бнтди... Омонлик, тинчлик, эрк деган
нарсаларни кимса билмайдур. Масжидда намоз учун
йиғилганлар сиёсий йиғин ясагон бўлиб тўпга боғлана
лар, эр билан хотин ўзаро кўпроқ гапирганда ҳукумат
га қарши бўлиб, дорға осилалар...

Фитрат

...Оналар ёруғ дунёда ўз тил ва овозлари ила сўз
ламоқ ҳуқуқига моликдурлар.

Нозимахоним

Хуррият олинмас ҳеч имкон ила,
Магар олса мумкин эрур қон ила,
Хуррият олинмади қурбонсизин,
Ки, тарихларнинг сўзидир чунин.

С. Хондайлиқий

Тилда, фикрда, ишда бирлик.

Гаспран

...Бу кун етти навбат, турунг уйқудан,
Ётарсиз бўлиб тоқай осуда тан?
Бағоят бу кунлар муҳим вақтидур!
Ки, ҳар дақиқа минг олтунчадур!
Минг олтун дедим, бас, ғалат сўзларим,
Ки, қимматда бордур чун дурри ятим.

С. Хондайлиқий

Ки эл тўқ бўлса, дунё обод улур,
Ҳама ободлиқ бирлан эл шод улур.

С. Хондайлиқий

Субҳи қиёмат ўлди, биз уйқудайиз ҳануз,
Кўз очди ҳар жамоа, биз осудайиз ҳануз,

Жаннат нахуста некбата олудайиз ҳануз,
Жуҳҳол зери пойина фарсудайиз ҳануз,
Ким солди бизни бу ера, тобсун жазосини.

Ажзий

Бутун дунёдаги хурриятчилар орасида бир сўз бор:
Хуррият берилмас, олинур. Ҳеч нарса ила олиб булмас,
фақат қон ва қурбон илагина олиб бўлур. Ҳазрат Одам
Атодан шу вақтгача ҳеч бир давлат ва мамлакатда хур
риятнинг берилгани, қон ва қурбонсиз берилгани тарих
ларда кўрилмайдур. Балки ҳар замон ва ерда хуррият
берилмаган, олинган ҳам кўп ва қурбонлар баробари
лагина олинган....

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Эй Камий, жонлар, уйгонинг эмди,
Йиғлабон қонлар, уйгонинг эмди,
Чекнб афгонлар, уйгонинг эмди,
Эй мусулмонлар, уйгонинг эмди,
Дард учун тирмошинг даволарга.

Камий

Эй, мардуми Фаргоналар,
Бу шўришу афсоналар,
Хўб бағрингизни эздим,
Ҳассиз қадалган хоралар.
Уйқудан очуб кўзингиз,
Бир айланг аҳду сўзингиз,
Қайтиб қорайса эмди гар,
Ҳаргиз оқармас юзунгиз.

Ташлашуб эмди далқингиз,
Тоза қилинг хўб халқингиз,
Маъмурлари янчилмасун,
Дилсода ўзбек халқингиз.
Шундоқ қолурму, қолурму?!
Ҳамон ваҳшатда қолурму?!
Нафси шаҳват қурбонлари,
Сизга ишониб бўлурму?!
Туркистоннинг истиқболи
Сиз хоинларга қолурму?!

Ҳамза

Кулган бошқалардир, йиғлаган менман,
Ўйнаган бошқалар, инграган менман,

Эрк эртакларини эшитган бошқа,
Қуллик қўшиғини тинглаган менман...

Бошқада қанот бор, кўкка учадир.
Шохларга қўнадир, богда яйрайдир—
Сўзлари садафдек, товуши найдек
Куйини ҳар ерда элга сайрайдир.
Менда-да қанот бор, лекин боғланган..
Бог йўқдир, шох йўқдир, қалин девор бор:
Сўзлари садафдек, товуши найдек
Куйим бор... уни-да деворлар тинглар..:

Эркин бошқалардир, қамалган менман,
Хайвон қаторида саналган менман...

Чўлпон

Ай! Сен, мени ҳақир кўрган, тубан деган афанди!
Ай! Устимдан бир умрга хўжа бўлмоқ истаган!
Ай! Бўйнимга кишан солиб, ҳалокатга судраган.
Кўзларингни заҳарлатиб уйнатмагил, бас энди!

Кишанларинг занг босгандир, сергак бўлким, узилур
Томиримда қўзғолншнинг ваҳший қони гупурди,
Эски фикр анъаналар энди буткул узилди,
Ё битарман, ёки сенинг салтанатинг бузилур!

Ай! Сен, мени қул ўрнида ншлатгувчи афанди!
Титра, қўрқким, боғлиқ қулнинг бош кўтарган куч
энди!..

Чўлпон

Етар, бас, чекдан ошқондур,
Бу қарғиш, бу ҳақоратлар!
Тулуғдур, балки тошқондур
Тубанлик ҳам сафолатлар!

Чўлпон

Эй, совуқ эллардан муз кийиб келганлар
У қўпол тушингиз қорларда йўқ бўлсун!

Эй, меним богимдан мевамни терганлар,
У қора бошингиз ерларга кўмилсун!

Чўлпон

Биз, йуқсуллар, бошқаларга қул бўлиб,
Чет оёқлар товонидан эзилдик.
Ҳар ярамас, ҳар бузуқнинг тагида,
Алам тортган, жабр кўрган биз эдик.

Чўлпон

Қайғурингиз: кишанларни ясовчи «усталар»,
Бошқаларни «тубанлар» деб атовчи хўжалар:
Сизнинг учун ёз бошининг қоридек
Эрув кунлар келадур.
Сизнинг учун олбостининг зоридек
Пифлар кунлар келадур.

Чўлпон

Эй, тоғлари кўкларга салом берган зўр улка,
Нима учун бошингда қуюқ булут кўланка...
От минганда қушлар каби учгувчи,
Эркин-эркин ҳаволарни қучгувчи,
От минганда учар қушни тутгувчи,
Учар қушли ёш йигитлар қаерда?
Тоғ эгаси сор бургутлар қаерда?

Чўлпон

Бинафша,
Айт менга.
Қимлардир уларким,
Игнани бағрингга санчалар?
Бинафша,
Бир сўйла
У қандай қўлларким,
Узалар, ҳидлайлар, янчалар?

Чўлпон

Ай, тўлқинлар, ай, тизилган,
Ай, қийналган йуқсул эллар.
Ай, умидсиз, ай, чизилган
Дор олдиға... Оппоқ диллар!

Ай, бевалар, бечоралар,
Ай, боғланган кишанларга,
Ай, эрк учун оворалар,
Кўп ялинманг сиз уларга!

Бурилардан омон кутмак—
Тентакларнинг ишидир ул:

Ҳар монёъни ҳатлаб утмак—
Турмушда энг тўғри бир йўл!

Зулм олдида ҳар бир нарса,
Эҳтимолки буйин эгар.
Агар зулм авжга келса,
Кўк боши-да ерга тегар.

Ҳайвонларга, инсонларга,
Золим эга бўлмай қолмас.
Фақат эркин виждонларга
Эга бўлмоқ мумкин эмас!

Чулпон

Сиёсат маҳв бўлди, яшасун оламда ҳуррият,
Бори эл иттифоқ ила жаҳонни айласун жаннат.

Тараққий айламак лозим жаҳон аҳли бўлиб бир тан,
Билурга борча илм ила ҳунарни яшасун миллат!

Жаҳон аҳли, манга сизсиз севукли жон азизмдин,
Эрурмиз бир-биримизга ёқин гўёки бир ихват.

Очиб ҳар навъи мактаб эмди ҳимматни қилиб олий,
Ватанни қилғоли обод лозим айласак ғайрат.

Аваз Ўтар

Мени ёд этгай авлодим, мозоримни ўраб гулдин,
Ишончим шундадир, бўлгай мозорим бир зиёратгоҳ.
Қабиҳ онларда эркин куйладим, дўстлар,
Биродарлар,
Эзилган элга бўлгай бу замон иқбол ёруғ боргоҳ.

Аваз Ўтар

Ёзурам қат-қат, шеър эмас ҳасрат, бу надур хислат,
жумладин қолиш,
Тавалло, таммат қилди бу муддат, оҳ эй миллат вақти
уйғониш.

Тавалло

Қутулмоқ истасанг, сен ҳеч йнглама,
Уларга ялинма, сира индама!
Куч тўпла, куч билан, қафасни бузгил,
Қулликнинг олтинли бўғовин узгил!

• • •
Эрк — муқаддас қонун эрур,
Мазлумларга эрклик берур.
Кимки бунга кўкрак керур,
Эрк чечагин, албат, терур.

* * *
Эрк — маъниси: эркин бўлмоқ,
Илму ҳунар билан тўлмоқ.
Пўқсул элга билим бермак,
Машаққатга кўкрак кермак!

* * *
Сен бос одим, отдан олға, қайгурма,
«Йўл узоқ» деб умидингнн ҳеч узма!
Йўл узоқдир, бироқ умид ундадир;
Қайтмоқ эса бўшдир, қайтмай юравер!

Боту

Сиз эмди ғафлатдан кечнинг,
Зинҳор мактаблар очинг.
Қўлда на йўқу борингиз
Миллатни йўлига сочинг.

Ҳамза

Золим йилонга ўхшайдир, оғзинн бол билан ювганда
ҳам оғуси кетмас. Унинг бошини тош билан эзмоқ ке-
рак.

Фитрат

Русияда янги бир бало бош кўтарди — болшевик
балоси.

Фитрат

...Инсон боласининг бўйла эзилиб қолишига тангри
кўнмас, табиат рози бўлмас, адолат қараб турмас. Бир
кун буларнинг барчаси сизнинг ўлимнингиз учун ўзи-
нинг сўнг кескин буйругини чиқарар. Мана шу паллада
мазлум чиқишининг қандай ёмон эканин ўз кўзингиз
билан кўриб, ишонурсиз. Ўз ҳаққини истаганларни қо-
ронги зиндонлар билан ҳуркитмоқ, қора ўлимлар билан
қўрқутмоқ истайсиз. Йўқ, йўқ, ҳақни ҳақ деб таниган

кишилар учун ўлимдан қўрқмоқ, зиндондан ҳуркмак йўқдир.

Фитрат

Ёвни юртдан ҳайдамоқ бир юртни ёв қўлида кўрмакдан қийин эмасдир.

Фитрат

Ёвни юртдан қувмоқ эзгу ишларнинг биринчисидир, Қуръонни ҳайвон тепкисидан қутқаришдек буюк, чўқани масжиддан ҳайдаш каби эзгудир.

Фитрат

Ўзбек давлат киносини чин муваффақиятга олиб борадиган нарсa мумкин қадар сценария ёзувчиларни ўзбеклардан етиштириш ва ҳозирча бўлса, европалик сценаристлар ёнига ўзбекларни тиркаб қўйиш, артист ва артисткаларни ўзбеклардан тарбиялашдир. Чунки ўзбек турмушининг майда-чўйдасигача ўзбек боласи билади. Ўзбек бўлмаган ҳар қандай мутахассиснинг ҳам афсона кўчасига кириши аниқ ва бу ҳолда «ўзбек киноси»нинг маъноси ҳам бўлмас.

А. Қодирий

Иттифоқни нелигини билмаган, ёлғиз ўз манфаати шахсияси йўлида бир-бирини еб, ичкан мансабпараст, дунёпараст ва шуҳратпараст муттаҳамлар Туркистон тупроғидан йўқолмай туриб, бизнинг одам бўлишимизга ақлим етмай қолди. Ўз наслини ўз қўли билан кофир қўлига тутқин қилиб топширувчи — биз, кўр ва ақлсиз оталарга худонинг лаънати, албатта, тушар, ўғлим! Боболарнинг муқаддас гавдаси — мадфун Туркистонимизни тўнгузхона қилишга ҳозирланган биз, итлар яратгучининг қаҳрига, албатта, йўлиқармиз! Темур Кўрагон каби доҳийларнинг, Мирзо Бобур каби фотиҳларнинг, Форобий, Улугбек ва Али Широн каби олимларнинг ўсиб-ўнган ва нашъу намо қилганлари бир ўлкани ҳалокат чуқурига қараб судрағучи, албатта, тангрининг қаҳрига сазовордир, ўғлим! Гуноҳсиз бечораларни бўғизлаб, болаларини етим, хоналарини вайрон қилгучи золимлар қуртлар ва қушлар, ердан ўсиб чиққан гиёҳлар қарғишига нишонадир, ўғлим!...

А. Қодирий

Эйки, мунча зулм ила миллатни айларсан хароб,
«Лоюҳиббуз золимин!» деб тангри қилгонда хитоб.

Дам-бадам бедоду жабру зурлиқлар айлабон,
Солма мазлум элни кунглига мунингдек изтироб.

Мунчаким зулм айлагунг бордур мукофоти замон
Оқибат бир кун анга масъул булуб бергунг жавоб.

Бор умидим, тездин бўлғуси ҳуррият кун
Эй Аваз, қолмас булут остида донм офтоб.

Аваз Ўтар

Ел кезар, еллар кезар, еллар кезар,
Эл сезар, эллар сезар, эллар сезар.
Қўрқули денгиз сувин ҳар ён урар,
Қайflanар, лаззатланар, даврон сурар.

Тўсқин улмоқ, тутқин этмак истаган
Тоғлар ортиқ тортишолмас, жим қолар:
Наъра тортиб елда, кетмак истаган
Ёқлариға ғолибона от солар...

Ғамли елда, тутқин элда бандилар
Қоп-қоронғи зиндон ичра термилар.
Ел эсар, инлар сари йўртар, елар,
Элтмак истаб эркин элдан муждалар.

Тўхтамас, тун-кун юрар, селдек тошар,
Ҳовриқар, тоғлар ошар, сувлар ошар!
Ел кезар, еллар кезар, еллар кезар,
Эл сезар, эллар сезар, эллар сезар.

Элбек

Зулмлар ништари юракни тилмасин,
Дор нима, уқ нима... ҳеч киши билмасин.
Қон тўкиш кишининг бошига келмасин...
Бу — бизга куч берган тилаклар тилаги...
Эрка йўл бермаган тўғонлар бузилсин:
Нурга ёв парданинг иплари узилсин.

Боту

ҲАЛОКАТ ҲАМ, САОДАТ ҲАМ ТАРБИЯДАНДИР

Колония (мустамлакот) қондаси ила бизни идора этарларки, бунга ўз ихтилофларимиз сабаб бўлур. Ма-на шуларнинг чораси шулким, ёшлар тезлик ва бемаъ-ниликни қўйиб, фанний ила иш қилсунлар.

...Катталаримиз ва муллаларимизга ҳам арз қилур-мизки, аларнинг хизматида миллатни маҳрум эттур-масунлар.

Ёшлар истайдиларки, миллатга ва халқ оммага хиз-мат этсалар. Аларнинг айби шулким, ичлари тор.

Олдимизда ишлар кўп. Бошқа халқлар ҳар дақиқа тараққий этмоқдадурлар. Такрор арз қилурмизки, ёш ва катталар бир бўлиб ишламоқ керакдур.

Беҳбудий

Ҳозир янги ва бошқа-бошқа бир замондир. Бу за-монга илм ва ҳунарсиз халқнинг бойлиги, ери ва асбо-би кундан-кун қўлидан кетгандек, ахлоқ ва обрўи ҳам қўлдан чиқар, ҳатто дини ҳам заиф бўлур. Бунинг учун биз мусулмонларни ўқитмоқга саъй қилмоғимиз лозим-дур, ваҳоланки дини шарифимиз ҳар нав нафлик илм ўқимоқни бешикдан мазоргача бизларга фарз қилган-дир.

Беҳбудий

Бизларни хонавайрон, бачагирён ва беватан ва банди қилгон тарбиясизлик ва жаҳолатдир: беватанлик, дар-бадарлик, асорат, фақир ва зарурат ва хорликлар ҳам-маси илмсизлик ва бетарбиялик меваси ва натижаси-дир. Дунёда тараққий қилган халқ илм воситаси ила тараққий қилади. Асир ва забун бўлганлар-да билим-ликдан.

Беҳбудий

Болалар учун тарбиятхона (пансион) очмоқ керак ва бу тарбиятхоналар замонга (мос) ва ҳам миллий ва диний руҳда бўлиши керакдур. Бу тарбиятхоналарни очмоқ учун наشري маориф ённки жамияти хайрия ва

Ҳақиқат тарбияти атфол жамияти ва ё ўзга исм ила, хулоса, жамиятлар керакдур. Баски, бул жамиятлар халқдан оқча жамлаб, миллат болаларини ўқитиш ва миллатнинг ояндаси учун керак була тургон қози, яъни судья, закунчи, яъни ҳуқуқшунос, инженер, яъни муҳандис, муаллим, яъни замона мактабдори, миллатнинг ҳомийси ва ходими, яъни Давлат Думасига депутат, миллий саноатхоналаримизни ислоҳ ва ихё этувчи; яъни техник, тижоратхона ва бошқаларда бизга ёрдам берувчи, яъни тижорат илминини ўқугон коммисант, шаҳар думахоналарига ва минбаъд Туркистонда очилатургон земства идораларинда бизни тарафдан кириб сайланиб, биз учун, ватани учун, дин, мубаййини ислом учун, зуафо учун, фуқаро учун ишлайтургон одамлар етуштурмоқ керакдур.

Беҳбудий

Ҳеч шубҳа йўқки, — одамлар ҳар хил дин ва мазҳабдан, ҳар хил қабила ва миллатдан булсалар ҳам, бир отанинг ва ягона жинсининг фарзанди. Бошқача қилиб айтганда, бир-бирларининг ака-укаларидир. Шундай экан, улар бир-бирларига муҳаббатли ва шафқатли бўлишлари шарт, яъни ўзаро умумий биродарликни юзага келтиришлари керак.

Фитрат

Башарият тараққиётга қодир ва юксалаверади ҳам.

Фитрат

Бир кишининг отаси
Куп яшамиш, қартаймиш.
Соч-соқоли оқармиш,
Беллари кучдан қолмиш.

Нон еганда лаблари
Бурни билан сўзлашур.
Чой ичганда қўллари
Қалтирашиб титрашур.

Бели икки букилган,
Юрай деса, юролмас.
Бир ўтирса, ўриндан
Қутармасанг, туролмас.

Ўғил, келин, неvara
Зерикдилар бу ҳолдан.
Қутулмоқчи бўлдилар,
Бир иш қилиб чолдан.

Кириб бир хилват уйга,
Сузлашдилар учовлон.
Угил билан невар
Қилди ўз фикрин баён.

Сузлар бир оз чузилди,
Мажлис узоққа кетди.
Навбат келди келинга,
У ҳам ўз фикрин айтди.

Келин деди: «Сизларнинг
Туғри эмас уйингиз,
Энг яхшиси, сахрога
Олиб чиқиб қўйингиз.

Биров кумар улигин,
Қўрмас бизнинг кўзимиз.
Машаққатсиз бу ғамдан
Қутулгаймиз ўзимиз».

Ўз фикрини сузлашда
Келин уста йўл топти.
Бир оғиздан мажлисда
Келиннинг фикри ўтди.

Угил билан невар
Кун кеч бўлгач турдилар.
Кутардилар у чолни,
Сахро томон юрдилар.

Бир ўринга етганда,
Сузга кирди чол,
Деди: «Ўғлим, сузимга
Бир оз қулоқ сол.

Мен отамни бир замон
Бу ўринга келтириб.
Ташлаб кетган чоғимда
Қолган эди телмуриб.

Навбат келди ўзимга,
Сен ҳам мени келтирдинг,
Мен отамга на қилсам,
Энди менга сен қилдинг.

Менга ярар шул ўрин,
Бир кун сенга ҳам ярар.
Эл аро бор бир матал:
«Ҳар ким экканин ўрар».

Бу сузларни эшитгач,
Угил ҳунграб йиғлади.
Отасига узр айтди,
Хизматга бел боғлади.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Маданий шаҳарлар шундай бўлурки, анда дорилму-
аллимни мадрасалар ва анвойи фунун мактаблар ҳар
хил илм ва ҳунарлар, катта дўхтурлар, табиблар ва
мазлумни золимдан ҳимоя қиладурган ҳокимлар ва қўл
ҳунарларидан ҳар хил ва ҳама хиллари тўқуладурган
нимарсалар, анвойи асбоб ва адоватлари ўз шаҳарла-
рида бўлуб, бўлак кишиларга (бошқа мамлакатларга)
эҳтиёжи бўлмаса ҳамда ул шаҳарда зобутлар, оташ
кемалар ва фонизлар ва кўнкалар иликтр илан барпо
бўлса ва ҳам ул шаҳарда ҳар куни юруб турадурган
фойизлар, чироғ, шамол сандал, самоворлар ва ҳам
катта матбаалар бўлса, зобутлар овози ҳар куни неча
мартадан эшитулуб турса, бир нимарсага эҳтиёжманд
бўлуб чиқса киши, дарҳол топилса, тилифонгромлар
бўлса, шаҳарлар озода, чангдан, бўй-баддан тоза бўл-
са, қайси илмни хоҳласа, анн таълим берадургон муал-
лимлар бўлса, арз қилган арз-ҳолини билиб, жавобини
қайтарса, ярамас одамлар учун жазохоналар, амонат
қўймоқ учун хиёнат қилмайдургон амонатхоналар бўл-
са, аҳли илмларнинг қадри яхши бўлса, нодонларни ўз
ҳолига қўймаса, фикр ва илм ва ҳунар ўргатса, ул
шаҳарнинг қонунига халқи инқиёт қилиб унаса, ҳука-
молари беҳақиқат бир иш қилмаса, ўғрилар кам бўлса
ва ёлгон сўзлар кам бўлса, ҳар киши ўз ншига машғул
бўлиб, бекор кўчаларда ва самоворларда ўлтурмаса,
касаллар оҳ-зор қилмай ва ётмай, илож қиладургон ҳа-
кимлар тайёр бўлса, фойизлар ва тилигромлар бепул
юрса, шаҳардан шаҳарга бормоқга белат ва фосфурт
сўралмаса, йўқотган нимарсаларни амонатхонага аҳли
беҳилоф келтуруб топшурса, кечалари ҳам кундуз кунин-
дек савдо-сотуглар бўлса.

Ибрат

...Тараққийпарвар ўлсун, сарвар ўлсун эл борисиға.
Амон ўлсун, эсон ўлсун, яшаб неча замон ёшлар.
Маорифу замон шахсиясин доим лисонидин,
Жаҳолат аҳли иршодиға бўлсун гаржимон ёшлар.
...Туну кун ўзларининг кори бори бирла шўғл айлар,
Тафаккур бирла ўткаргайлар ўтса ҳар бир он ёшлар.
Бу ҳуррият замонида аларни тарбият қилсак,
Гумон йўқтурки, солғайлар фалакға ошён ёшлар
Келинг, ўғлингизни мактабга йўллаб, ҳиммат
айлангиз.

Иш ўрганса, ҳунар билса, ясар айруплон ёшлар.

Сидқий Хондайлиқий

Қаромуг донаси булгунча буғдойни сомони бул,
Ямонни яхшиси булгунча, яхшини ямони бул.

Сидқий Хондайлиқий

...Мол умрининг осойиши ва роҳати учундур, умр мол
йиғмоқ учун эмасдур.

Сидқий Хондайлиқий

Фикримиз қилсун тараққий, эй худо,
Қўнглумиз ойинадек тобсун жило.

Тавалло

Илмсиз инсон дарахти бесамар.

Тавалло

Адолат била тутса иш подшоҳ,
Риоя анга бўлур хокн роҳ.
Адолат зирхғари зебо эрур,
Адолат қилур кимки доно эрур.

Сидқий Хондайлиқий

Худонинг раҳмати, файзи ҳама инсонга яксардир,
Ва лекин тарбият бирла етушмак шартн акбардир.
Туғуб ташлов била бўлмас бола, бўлгай бало сизга,
Вужуди тарбият топса, бўлур ул раҳнамо сизга.
Темурчининг боласи тарбият топса, бўлур олим,
Бузилса хулқи, Луқмон ўғли бўлса, бўлгуси золим.
Ёмонларга қушулди Нухнинг ўғли бўлди беимон,
Юрурди Қаҳф ити ҳўблар ила бўлди оти инсон.

А. Авлоний

Ёмон хў тузалмайдн дармон ила,
Ипак ўлмас ип, ранги алвон ила.
Боқинг бир дарахт мевасидур ёмон,
Бўлур яхши пайванд, парво билан.

А. Авлоний

Ҳар кишининг дунёда оромн жони тарбият,
Балки охирда эрур дориломони тарбият, —
Тарбият ҳамроҳ этадур ҳур ила ризвонлара,
Гар десам бўлмас хато, жаннат макони тарбият.
Моян зилли хумодир тарбиятнинг сояси,
Бизда айқо тухмидек, йўқ ошиёни тарбият.

А. Авлоний

Хулқи ёмон юз гузалидан на суд,
Юз гузали хулқни қилмас кашуд.
Хулқ маризига даво истасанг,
Марг давосин берилур қистасанг.
Хулқи ёмонинг кетурар кўп зарар,
Хулқнинг ўзи бошига калтак урар.
Хулқи фано бўлса, дегил — алҳазар,
Хору залилликда қолур дарбадар.

А. Авлоний

Яхши бирла юрса ҳар ким, мақсуди ҳосил булур,
Юрса нодонлар ила бир кун бориб қотил булур.
Катталар қилгон насиҳатни кичиклар олмаса,
Оқибат хулқи бузуқ, бир беадаб жоҳил булур.

А. Авлоний

Тарбия «педагогияси, бола тарбияси фаи демак-
дир... Боланинг саломати ва саодати учун яхши тарбия
қилмак, танини пок тутмак, ёш вақтидан маслакни ту-
затмак, яхши хулқларни ўргатмак, ёмон хулқлардан
сақлаб ўстирмакдир...

Ахлоқимиз биносининг гузал ва чиройли бў-
лишига тарбиянинг зўр таъсири бордир... Орамизда
масал борки, «Сут ила кирган, жон ила чиқар», мана бу
сўз тўғридур. Расули акрам набийи муҳтарам саллолло-
ҳу алайҳи васаллам афандимиз: «Бешикдан то мазорга
боргунча илм ўрган», — демишлар. Бу ҳадиси шариф-
нинг маъноси бизларга далилдур. Ҳукамолардан бири:
ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинч ва
роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдур, — демиш.
Шариати исломияда ўз болаларини яхшилаб тарбия
қилмоқ оталарга фарзи айн, ўз миллатининг етим қол-
ган болаларини тарбия қилмак фарзи кифоядур...

Энди очиқ маълум бўлдики, тарбияни туғилган кун-
дан бошламак, вужудимиз қувватландурмак, фикримиз-
ни нурландурмак, ахлоқимизни гузалландурмак, зеҳни-
мизни равшанландурмак лозим экан...

Алҳосил, тарбия бизлар учун ё ҳаёт, ё мамот, ё на-
жот, ё ҳалокат, ё саодат — ё фалокат масаласидур...

А. Авлоний

Баданинг саломат ва қувватли бўлмоғи инсонга
энг керак нарсадур. Чунки ўқумоқ, ўқитмоқ, ўрганмоқ
ва ўргатмоқ учун инсонга кучли, соғлом жасад лозим-
дур. Соғ баданга эга бўлмаган инсонлар амалларинда,

ишларинда, иборатларинда камчилнк қилурлар. Маишати-
тимизни роҳатда бўлмоғи жасадимизнинг соғлом бўлмо-
ғига боғлиқдур...

Бадан тарбиясининг фикр тарбиясига ҳам ёрдам
бордур. Жисм ила руҳ иккиси бир чопоннинг ўнг ила
терси кабидур... Фикр тарбияси учун маҳкам ва соғлом
бир вужуд керакдур...

А. Авлоний

...Оила бошқаришга асос солиш бани Одам мадани-
ятининг асосидир.

Фитрат

Агарда бир мамлакатнинг аҳолиси ахлоқсизлик ва
жоҳиллик билан оила муносабатларини заифлаштириб
юборса, интизомсизликка йўл қўйса, шунда бу миллат-
нинг саодати ва ҳаёти шубҳа остида қолади.

Фитрат

Ҳар қандай қавм ва миллат қаерда бўлмасин, жону
дили билан саодатталаб бўладилар. Бунга ҳеч шак-
шубҳа йўқдир. Улар доим шон-шавкатлари, эътибор ва
иззатларининг зиёда бўлишини орзу қиладилар, кечаю
кундуз шу мақсад сари интиладилар. Албатта, биз му-
сулмонларда ҳам шундай бўлиши шарт.

Фитрат

Қайси миллатнинг умумий сазй-ҳаракати ва амали
кўп бўлса, куч-қудрати ва иззати ҳам шунча салмоқли,
буюк бўлади.

Фитрат

Бани Одамнинг сиёсий, диний, ижтимоий иқилоб-
ларининг асоси ана шу икки сўз — «фарзанд тарбияси»
дан иборат бирикмага боғлиқ. Бу халқнинг ҳаракат қи-
лиши, давлатманд бўлиши, бахтли бўлиб иззат-ҳурмат
топиши, жаҳонгир бўлиши, заиф бўлиб хорликка туши-
ши, фақирлик жомасини кийиб, бахтсизлик юкини тор-
тиб, эътибордан қолиши, ўзгаларга тобе, қул ва асир
бўлиши, болаликдан ота-оналар берган тарбияга боғ-
лиқдир.

Фитрат

Биз, туркистонликлар, болаларимиздан кура молла-
римизга яхшироқ қараймиз. Эшак, қўйларимизни фар-

зандларимиздан ҳам кўпроқ яхши кўрамиз демайман. Пўқ-пўқ, болаларимиз жонимиздан ҳам азиз. Улар, назаримизда, ҳаммадан ҳам суюкли ва қадрли. Лекин, бахтга қарши, шунн эътироф этиш лозимки, шунча меҳр-муҳаббатимиз бўлишига қарамасдан болаларимизни эшак ва қўйларимиздан камроқ, ёмонроқ тарбиялаймиз.

Фитрат

Бу дунё кураш майдонидир. Бу майдоннинг қуроли соғлом жисму тан, ақл ва ахлоқдир. Лекин ана шу қурол-аслаҳамиз синиб, занг босиб чириб кетган. Шундай қуроллар билан бу дунёда бизга на саодат ва на роҳат бор. Агар саодат, иззат, осойишталик, роҳат, шараф, номус ва эътибор керак бўлса, тезроқ авлод тарбияси усулларини билиб олиб, болаларимизни шу усул ва қондалар асосида тарбия этишимиз лозим.

Фитрат

Одам ақлининг камоли яхши урганмоқ, яхши билмоқ ва мукамал фикр қилмоқ билан белгиланадир.

Фитрат

Ахлоқий тарбия — одам ахлоқини камолга етказиш демакдир, яъни одамни шундай тарбия қилиш керакки, феъли ва амали ўзига ҳам, бошқаларга ҳам фойда келтирадиган бўлсин.

Фитрат

Тарбиясиз хотунлар улуснинг ўлими учун йўл очарлар.

Фитрат

Фикр агар яхши тарбият топса,
Ханжар, олмосдан бўлур ўткур.
Фикринг ойинаси олурса занг,
Рухи равшан замир ўлур бенур.

Авлоний

«Тарбияни тугилган кундан бошламак, вужудимизни қувватландурмак, фикримизни нурландурмак, ахлоқимизни гузалландурмак, зеҳнимизни равшанландурмак лозим...» «биринчи — уй тарбияси. Бу она вазифасидур. Иккинчи — мактаб ва мадраса тарбияси. Бу ота, муаллим, мударрис ва ҳукумат вазифасидур».

Авлоний

Ҳукамолардан бири: «Ҳар миллатнинг саодати, давлатларнинг тинч ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлидур», —демиш.

Авлоний

Дин ва эътиқоди саломат бўлмаган кишилар ҳақни ботилдан, фойдани зарардан, оқни қорадан, яхшини ёмондан айира олмас, мундай кишиларнинг на ўзига ва на бошқа кишиларга ва на миллатга тариқча фойдаси йўқдур.

Авлоний

«Балиқнинг ҳаёти сув ила ўлдиги каби, инсоннинг саломатлиги ҳаво иладур. Агар тан пок бўлуб ювилуб турмаса... ўзига керак бўлган ҳавони ичига ололмас, ...чунки бадан элак каби кўзликдур».

Авлоний

Фикр тарбияси энг керакли, кўп замонлардан бери тақдир қилиниб келган, муаллимларнинг диққатларига суялган, виждонларига юкланган муқаддас бир вазифадур. Фикр инсоннинг шарофатлик, гайратлик бўлишига сабаб бўлади. Бу тарбия муаллимларнинг ёрдамига сўнг даража муҳтождурки, фикрнинг қуввати, зийнати, кенглиги муаллимнинг тарбиясига боғлидур...

А. Авлоний

Инсонларга энг муҳим, зиёда шараф, баланд даража бергувчи ахлоқ тарбиясидур.

А. Авлоний

Мактаб — бизни божимиз,
Шаъну шавкат, тожимиз,
Уқув, ёзувдан етар
Ҳар ишда ривожимиз.

Мактаб—бизни ёримиз,
Суйгули ғамхоримиз.
Хулқу адаб ўргатуб,
Тузар шарму оримиз.

Мактаб келсак ўзимиз,
Очар гафлат кўзимиз.
Ҳаром, ҳалол тонутур,
Яхши ўтар рўзимиз.

Мактаб келсак ўзимиз,
Ўткур бўлуб сўзимиз.

Ўн тўрт кунлик ой бўлур
Халқ ичинда юзимиз.

Ҳамза

Илм истангиз, суйгонлар,
Уқуб билгонинг қолур,
Ғофил қолма, уғлонлар,
Миллат зулматда қолур.

Йўқ учун виждонимиз,
Миллатга қурбонимиз.
Бизим Туркистонимиз
Ҳар иш сунггида қолур.

Ўқинг, жисмимда жонлар,
Уқуб билгонинг қолур.
Ўйин суйманг, уғлонлар,
Миллат зулматда қолур.

Бизда бир ҳамият йўқ,
Ёхуд бир жамият йўқ,
Миллата хайрият йўқ,
Бизни нисон аталур.

Ҳамза

Ахлоқ хулқнинг жамъидур. Хулқ арабий улуб, туркийси хушхуйликдур. Дунёда ҳеч бир иборат, тақво, зуҳд, эҳсон хушхуйликча эмасдур. Инсонга хушхуйликча ярашимлик нимарса йўқдур. Хушхуйлик ҳар икки жаҳонда иззатлик ва ҳар ким қошида ҳурматлик қилур. Худойи таборақ ва таоллони боргоҳида хушрўйлардан ортуқроқ, дурустроқ ва хос бандалар бўлмас. Ахлоқ икки қисм улур. Бири ахлоқи ҳусния (яхши хулқлар), иккинчиси ахлоқи замина (ёмон хулқлар) дур. Ахлоқи ҳусния инсоният оламининг бир гулшанидурки, анда ҳаё, илм, саҳо, қаноат, ризо, шукр, сабр, тавба, сидқ, тавозе, ажз, фақрга ўхшаш адолат гуллари била музайян ва муаттар улур. Ахлоқи замина бир шўразордурки, они, аксинча, жафо, зулм, ҳасад, кибр, куфр, тамаъ, газаб, нифоқ, ғасб, наима, кизб, бўҳтон, ғийбат, бухл, хиёнат, исроф, ҳирс, пойриқ, таъжил, фитна ва бунга ўхшаш турли қабоҳат нимарсадан бошқа шайлар кўкармасдур.

Ҳамза

Кўр бизнинг аҳволимиз, ғафлатда қандай ётамыз,
Жой келган чоғида виждонни пулга сотамиз.

Ўғлимизга на адаб, на фан, на яхши суйламак,
На худони буйруғи булган улум ўрготамиз.

Уртадан чиқса агар мнлатни яхши суйгучи,
Биз ани даҳрий санаб, тўфангча бирла отамиз.

Келинг, ёшлар, зиёлилар, бу кун ғайрат қилинг,
Ўхлаганларни агар Қодир эсак уйготамиз.

А. Қодирий

Билай десанг замон ичра ҳақиқий сирри ҳикматни,
Пуқот мулки вужудингдин фасоду кулли бидъатни.

Нозимахоним

Ҳар қаю авлод учундур руҳафзо тарбият,
Гарчи нодон эрса, айлар кўб доно тарбият.

Тарбият бирла бўлур одам болоси зуфунун,
Айлаюр ҳар бир ҳақиқатга шинос тарбият.

Тарбиятдан бошқалар таҳсил эдар жамъи улум,
Биз эсак бир умр қилдук шўру ғавго тарбият.

Ўз-ўзича саъй этиб «доно» бўлур авлодимиз,
Онлара лозим эмас эрдими зебо тарбият.

Тарбият иксирдур, мисни тилло айлар бале,
Айлаюр ҳар мурдан дилларни ихё тарбият.

Тарбиятдан бошқалар кук сори парвоз этсалар,
Биз эсак этдук нифоқу кину игво тарбият.

Тарбият жоҳил кишини олиму доно қилур,
Мурдаға жонбахшидур мисли Масиҳо тарбият.

Васли (й) доим тарбият рухсорига муштоқдур,
Кошки бизни ватанда булса барпо тарбият.

Васлий

Худонинг неъматини бўлуб олгонларға ўт тушсун,
Шариат ҳукмини йўлдин чиқаргонларға ўт тушсун.

«Аёллар сочи узун, ақли қисқадур», деганларға,
Товуқча ақли йўқ, ахлатни титконларға ўт тушсун.

Ғарикча илми йўқ, «қози калонман, муфтиман»
дейдур,
Абу Сино, Улуғбекдан кўз юмғонларға ўт тушсун.

«Хотунлар мол қатори сотиладур», деб
муштипарларни,
Зулайҳо, Лайли, Ширинни тан олмағонларға ўт
тушсун.

Бўйи хуш Анбар кабилар ҳайф ҳаромхўрлар учун,
Судхўру фоҳишабоз, сўзи ёлгонларға ўт тушсун.

Анбар Отин

Илмсизлик чиқорди туз йўлдин,
Олди қоплаб бало ўнгу сўлдин,
Бизда на қолди сарвату пулдин,
Кетди мол ила мулкимиз қўлдин,
Ғарбийлар, яъни Овруполарға.

Илмсиз бу ҳисолда турсоқ,
Бу тариқа заволда турсоқ,
Беҳуда қийлу қолда турсоқ,
Яна юз йил шу ҳолда турсоқ,
Динимиз-да кетар ҳаболарға.

Қамий

Янги турмуш излаган
Кўп тўсиққа учрагай.
Юксалишни истаган
Қаршилиқдан қўрқмагай.

Ёш билак, кучли билак
Ҳормасин ҳам толмасин,
Ёш тилак, нурли тилак
Порласин, ҳеч сўнмасин.
Ёш юрак — ўтли юрак
Ҳеч умидсиз бўлмасин!

Боту

Шояд ўқуб авлодимиз
Еткурса оҳу додимиз
Маҳтоби ҳуррият кўрар,
Шояд бизи ҳам водимиз.

Ҳамза

Дилхаста эй маҳзун Ниҳон,
Илм вақтингдир бу замон.
Бемаърифат миллата йўқ,
Дунё юзида ҳеч амон.

Ҳамза

Қайси миллат нажот истаса, унга илм ва бирлик лозимдир.

Фитрат

Ҳайданг, ўртоқ қутқарайлик жаҳлдан қувронлари
Ёритайлик маърифат нури-ла Туркистонлари.
Илм ўчоғида етишган эр йигитлар, тўпланинг,
Қочдирайлик жаҳл ўрдусин, очайлик онглари!..
Эллари маҳвдан қутқаран илм эрур,
Бизлари ҳам бу кундан ўзи қутқарур.

Фитрат

Бир зарра борму ақлу хушимиз,
Ҳақни тингламас ўлди гушимиз,
Тилда бандалик даъво қиламиз,
Амрига на деб йўқдур хушимиз!
Етишди ҳамон ўқурга замон,
Энди илмсиз яшамоқ гумон.

Ҳамза

Нажот истасанг илму маорифа ёпиш,
Ҳамиша илмни таҳсил айла, ёзу қиш,
Сенга улуму маориф керак: на зар, на кумиш,
Бу сўзин дингла, панди тамом мазҳаби киш,
Чекилди уфқи Ватандин жаҳаннамий зулумот,
Уён, Ватан, уён, ортиқ кўринди субҳи нажот.

Камий

Дунёда сен борлигини сақлар эсанг,
Хур бўлиб, тепку ичра қолмас эсанг,
Ол шунини қўлга, турма, тездан ол!
Шундадир бахт, шундадир иқбол!

Боту

Узга миллат учсалар ҳикмат топиб суйи само
Бизни эллар лоақол ер узра даврон истамас,
Ухлама қўй, ўзбек эли, асри тараққий вақтида.

Ҳамза

Бас. узингинки — киши, булмас шерик.
Илмдин ҳар неки булса моҳасал
Билдирур сенга ҳалолу ҳам ҳаром,
Илмдин ҳар мушкулинг булғуси ҳал.

Камий

Солди беилмлиқ хатоларға,
Боролук илм учун Хитоларға,
Еткурур илм муддаоларға
Эй, на булди бизим садоларға,
Чикмаюр арздин самоларға.

Камий

НАЖОТ МАЪРИФАТДАНДИР

Суюкли дўстларим, бизнинг учун энг гузал иш илм ва маориф ишидир. Энг муқаддас интилиш илмга, маорифга интилишдир. Чунки, инсонни инсон этган меҳнат ва билимдир. Билим маданий турмуш (цивилизация)га етишиш воситасидир. Маданий турмуш эса, инсоннинг яшаш мақсади, усулидир...

И. Гаспирли

...маорифга, тараққиётга интилишни ўз олдимизга вазифа ва мақсад қилиб қўймоқ керак...

И. Гаспирли

«Таржимон» умумий бир миллий газетадир. Унинг тили ҳам умумий бир миллий тилдир. Яшасин миллат! Ҳам яшар, чунки, у тилда ва фикрда бирликнинг зарурлигини айтади. Тил бирлиги эса адабиёт бирлигидир. Бу эса, ўз навбатида, меҳнат ва ҳаракат бирлигининг асоси ўлароқ миллатнинг озодлигини таъмин этажакдир.

И. Гаспирли

...Туркистон болаларини илмсиз қўймангизлар! Ҳар иш қилсангиз жамият ила қилингизлар!

Бехбудий

Маориф йўлида ишлайтурғон муаллимларнинг бошини силангизлар! Маорифга ёрдам этингизлар!...

Бехбудий

Муҳтарам биродарлар! Барчамизга офтоб каби равшан на аёндрки, макотиб — тараққийнинг бошланғичи, маданият ва саодатнинг дарвозасидур. Ҳар миллат энг аввал макотиби ибтидоийсин замонча ислоҳ этуб кўпайтурмагунча, тараққий йўлига кируб маданиятдан фойдаланмас. Маданияти ҳозирдан маҳрум қолуб, саноеъ ва маорифи салоҳи ила қуролланмаган миллат эса, дунёда роҳат ва саодат юзини кўролмас. Муборизан ҳаёт майдонида мутлақо мағлуб бўлур, оёқлар остида

эзилур, диний, иқтисодий ишларда узгаларнинг асири бўлур, бора-бора миллият ва диёнатини ҳам қўлдан берур. Ана шу йўллар ила охири маҳв ва нобуд бўлур кетар.

Беҳбудий

Орқадолар, тулланайлук жаҳлни уйин йиққали,
Эл кўзин олгон қоронгу пардаларни йиртқали.
Биз эрурмиз маърифат арслонлари, илм эрлари,
Тулланайлик, туринг, элга тўғри йўллар очқали.
Эллари маҳвдан қутқарон илм эрур.
Бизлари ҳам бу кундан ўзи қутқарур...
Ҳайданг, ўртоқ, қутқарайлик жаҳлдан Туронлари,
Ерутойлик маърифат нури-ла Туркистонлари,

Илм учогиди етишган эр-йигитлар, тулланинг,
Қочирайлик жаҳл ўрдусин, очайлик онглари,
Эллари маҳвдан қутқарон илм эрур,
Бизлари ҳам бу кундан ўзи қутқарур.

Фитрат

Ислоҳ этувчилар тоифаси учун саботдан бўлак асл қурол йўқ. Саводсизлик заҳри қотилдирки, ҳар бир миллатнинг танглайига тушса, димогидан тутун бўлиб чиқади.

Фитрат

Миллатимиз, халқимизнинг бу даражада тубан қолувларина, шу мартабада, ёмон кунларга тушувларина нодонликлари сабаб бўлди, бизнинг учун ўқув, илм ва маърифатга етишув лозим, ватанимиз, мамлакатимиз ва миллатимиз илм нури бирла ёғтирсун, дин ҳам дунё илмлари бирла жиҳозлансун.

Фитрат

У кимсаки илми-сарвати вор,
Бешубҳа жаҳонда роҳати вор.

Сиддиқий-Ажзий

Биза лозим маориф йўлига жонлар фидо этмак,
Улум асҳоби бирла халқимизни ошно эгмак,
Жаҳолат бирла нодонлиқни маҳв айлаб, фано этмак,
Чароғи илм бирла кўзларимизга зиё этмак.

Сиддиқий-Ажзий

Икки жаҳон саодати илму фунундадур,
Жон ила дил фарогати илму фунундадур.
Миллатни шаъну шавкати илму фунундадур,
Агёр элини диққати илму фунундадур.

Сиддиқий-Ажзий

Эй кўларим, очил, назар айла бу олама,
Боқ ҳар қабила ҳолина, авлоди одама.
Сан, эй қулоқ, эшит на садо бу жаҳона вор,
Ҳар эл каломин англа, деюр найла, найлама.
Эй қўлларим, китобу қалам, қоғоза узан!
Ут вер жаҳолат эвина, йўл сол муродима,
Кўнглум, сан ўл саройи маориф-ла камёб,
Ҳар фандин айдукум эдакўр сан муколима.
Эй ақл, бо савоби салимим ҳидоят эт,
Этма дучор кулфату андуҳи мотама!

Сиддиқий-Ажзий

Сўзи бир мактаби олий, ўзи бир манбаи урфон,
Юзи миръоти ибрат, қалбида виждон зиёлилар.

Сиддиқий-Ажзий

Эрур илм икки жаҳон-чун чарог,
Эрур жаҳл гардунға мисли тузоғ.
Эрур илм нури тажаллоин ҳақ,
Эрур жаҳл қаҳру газабхон ҳақ.

...Илм йўлиға кирмадук бизлар,
Илма элини чоқирмадук бизлар.
Фазлимизни оширмадук бизлар,
Ҳеч ҳунарни қидирмадук бизлар,
Биз анинг-чун забуну ҳайрона.

Сидқий-Хондайлиқий

Ҳар кишининг руҳи илм бирла қувватланса, шафқат-
ли ва бетамаъ бўлар.

Сидқий-Хондайлиқий

Эрур илм ҳар баста ншға калид.

Сидқий-Хондайлиқий

Сен обод ўлурсан, магар, эй жаҳон,
Ялангош бўлуб ишласа деҳқон.
Яша, барча эмгакчилар, ҳуш яша,
Ҳунар бил, ўқи илм! Боҳуш яша!

Сидқий-Хондайлиқий

Билурсенки, бенлм ҳайвон эрур,
Бале, гуё жисми бежон эрур.

Сидқий-Хондайлиқий

Уқуса, ҳунар билса, булғай азиз,
Пук эрса, булур донои бемағиз.
Уқуса, булур нодири даҳр агар,
Пук эрса, булур тудан гову хар.
Уқуса, булур барча эл сарвари.
Пук эрса, булур барча эл камтари.
Уқуса, булур эл бошига тож,
Пук эрса, булур доим беривож.
Уқуса, булур бас, ҳақиқатда бой,
Пук эрса, булур кучаларда гадой.
Уқуса, булур барчага мисли жон,
Пук эрса булур бағи-хангги ямон.

Сидқий-Хондайлиқий

Баъзи кишиларимиз театрга эҳтимолки уйинбозлик ёки масхарабозлик кўзлари ила боқурлар. Ҳолбуки, театрнинг асл маъноси «Ибратхона» ёки «Улуглар мактаби» деган сўздир. Театр саҳнаси ҳар тарафни ойнабанд қилинган бир уйга ухшайдирки, унга ҳар ким кирса, ўзининг ҳусни ва қабилсини, айб ва нуқсонини куриб, ибрат олур... Театр саҳнасига чиқиб, юзига ун суртиб, бир масхарабоз шаклига кирган зотлар ҳозир табии мисолидадир.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Кони иззу жалолдур мактаб,
Жойи фазлу камолдур мактаб.
Жоҳил одам бу ерда олим улур,
Маъдани ҳар ҳисолдур мактаб.
Васлий, яхши угулға жаннатдек,
Гулшани хуш мажолдур мактаб.

Васлий Самарқандий

Ҳар угулни уқуттурмак лозим ҳар бир падар.

Васлий Самарқандий

Кўрурмен яхши устодим, бобомдан
Не балки, яхшидур отам-онамдан...
Яна яхши кўрадурман китобим,
Китобимдур чирогим, офтобим.
Анинг нури илан кўнглумдадир нуру,

Китобим жаннату қогозлари ҳур...
...:Уқумоқдан манго ўзга равиш йўқ,
Жаҳонда ўқумоқдин яхши иш йўқ...

Васлий Самарқандий

Эй кўзларим зиёси, замондур замони илм,
Бўлгил камоли жаҳдинг ила комроини илм.
Илм ила ҳар киши бўлодур аҳли иззу жоҳ,
Гар иззу жоҳ истасанг, ўл қадрдини илм.
Рашки жинон бўлур кими илм қилса касб,
Саъй этгил, айла ботинингини бўстони илм.
Икки жаҳонда илм аҳли бўлур азиз,
Кавнайи иззатин тиласанг ўл жонони илм.
Чин кўнгул ила қил талаб, эй ўглум, илмни,
Билдургай санго ҳақ ўзи рози ниҳони илм.

Васлий Самарқандий

Илмсиз тоифа қуруқ дарахт кабидур, қуруқ дарахт-
дан ҳосил бўлмас, куйиб кул бўлур.

Васлий Самарқандий

Илм ўз аҳлини кўб гариз қилур. Ҳатто подшоҳлар-
дин ҳам улуғроқ қилдуруб, чирогини олам ва нуктадон
бани одам қилур.

Васлий Самарқандий

Илм ўз аслига азалсиз подшоҳликдур.

Васлий Самарқандий

Сиз муҳтарамлар ҳам ўз авлодингизни ва азиз бола-
ларингизни, агарда хоҳласангизки, сиздан кўра тараққий
этса, дин ва миллатга хизмат этса (дин ва миллатга
хизмат илм ва ақча ила бўлур) шу илми замоний таҳ-
сил қилмоғи учун ҳаракат қилмоғингиз лозимдур. Ҳам-
ватанларимиз мулкини сотиб тўй қилгонидек, сиз-да,
ҳатто лозим бўлганида, мулкингизни сотсангиз-да
ўғлингизни замонча ўқимоқига саъйи қилингиз. Тўйга
исроф қилатурғон ақчаларни ўқимоқ йўлига сарф қи-
лингиз?

Бехбудий

Етишди ҳамон ўқурга замон,
Энди илмсиз яшамоқ гумон.

Ҳамзи

Бизни Туркистон эли дардига дармон истамас,
Зулмат ичра кечса умри, моҳи тобон истамас,
Ухлама кун, ўзбек эли, асри тараққий вақтида...

Ҳамза

Нажот истасанг, илму маорифа ёпиш,
Ҳамиша илми таҳсил айла, ёзу қиш.
Сенга улуи маориф керак: на зар, на кумуш,
Бу сўзни денглар тамои ёзу қиш,
Чекилди уфқи Ватандин жаҳаннамий зулумот,
Уён Ватан, уён ортиқ кўринди субҳи нажот.

Камий

Маориф ва маданият богчасининг биринчи дарво-
заси мактабдур. Ер юзидаги маорифли миллатларнинг
ҳар бирлари маданият богчасига шу дарвозадангина
кирмишлар, яъни маориф ва маданият йўлига сафар
програми ясаганда биринчи моддасина шул «мактаб»-
дангина бошланмишлар.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

Маориф ва маданият йўлига янги қадам қўя бошла-
гон Туркистон мусулмонлари ҳам табиий шул босқич-
ларни босмакка ва шул дарвозалардан кирмакка маж-
бурдурлар.

Мунаввар қори Абдурашидхонов

...Ҳар бир миллатнинг тараққий ва таълими ёшлар-
нинг илм ва маърифатига, ҳунар ва санъатига боғли-
дур...

А. Авлоний

Илм бир дарё, ичи тўлмиш дуру гавҳар била,
Қиймати қадрин қачон билғай ани жоҳил илан.

А. Авлоний

Мактаб уйи — доруломон,
Мактаб ҳаёти жовидон.
Мактаб сафойи қалби жон.
Ғайрат қилиб ўқунг, ўғлон!

А. Авлоний

Бу замонларда илмсиз залил,
Илм йўлида, оталар, бўлмангиз бахил,

Жаҳлдур бало, айлангиз ҳазар,
Илмлик етар, азизим, муддаоларга.

А. Авлоний

Эй миллат, ухлама, илм олур чоғи,
Ҳар миллат илм олди — ёнди чироғи.

А. Авлоний

Илмсиз ҳар бир иш охири войлар,
Оч кўзинг, эй Ҳижрон, илма бел боғла,
Эй миллат, ухлама, илм олур чоғи,
Ҳар миллат илм олди — ёнди чироғи...

А. Авлоний

Илм инсонларнинг мадори ҳаёти, раҳбари нажотдир.

Авлоний

«Илмсиз инсон мевасиз дарахт кабидур».

Авлоний

«Олим кишилар ҳар ерда азиз ва ҳурматлидур. Шартимизда қайси илмга муҳтож булсак, шунин билмак бизга фарздур. Шунинг учун ўқимак, билмак замонларини қўлдан бермай, вужудимизнинг душмани булган жаҳолатдан қутулмакка жонимиз борича саъй қилмагимиз лозимдур».

Авлоний

«Ҳозирги замонга мувофиқ киши булмак учун илм ва маърифат ила баробар иқтисод, инсоф, туганмас саъй, битмас ғайрат лозимдур».

Авлоний

«Ҳозирги замондаги тараққий қилган миллатларнинг ҳунар ва санъатларининг барчаси илм ва назари ибрат соясида намоён улуб, оламни мунаввар ва мусаххар қилмишлар».

Авлоний

Ўқингиз, илми ҳикмат сизга, бу иш катта Ибратдур. Агар илм ўрганурсиз барча ишда сизга нусратдур. Агар илм ўлмаса, нодон умри барча кулфатдур...

Ибрат

Илм—дунёнинг иззати... Илм инсон учун гоёат олий
ва муқаддас бир фазилатдир. Зероки, илм бизга ўз аҳво-
лимизни, ҳаракатимизни ойина каби кўрсатур. Заҳни-
мизни, фикримизни қилич каби ўткур қилур. Савобни
гуноҳдан, ҳалолни ҳаромдан, тозани мурдордан айюриб
берур. Бизларни илм жаҳолат қоронғулигидан қутқарур,
маданият, инсоният, маърифат дунёсига чиқарур, ямон
фёълардан, бузуқ ишлардан қайтарур, яхши хулқ ва
адаб соҳиби қилур...

А. Авлоний

Бўлма амалга мухтор озурда жон ўлурсан,
Бад фикр фитнасининг дил тўла қон ўлурсан.
Ҳар касб пеша қилгил бўлмас амал сенга қут,
Бекасб ўтсанг, Ибрат, муҳтожи нон ўлурсан.

Ибрат

Маданият жаҳонда осойиш,
Халқ ҳусни анга оройиш.
Маданиятни шаҳрида турмуш,
Киши гўёки жаннат ичра эмиш.
Маданият халойиққа роҳат,
Кўрмагай ғамни ҳеч соат.
Маданиятни шаҳри ичра тур,
Даштда юрма, гулистон ичра юр.
Маданиятда юргил ўлгунча,
Бадавиятда шоҳ бўлгунча.
Маданийлар ўзига шоҳ ўлгай,
Бадавийларки, бир гадо ўлгай.
Бадавиятда жамъи заҳматлар,
Маданият ичинда раҳматлар.

Ибрат

Мактабки, кони илму ҳаёву адаб эрур,
Мактабки, файз чашмасию фазли раб эрур.
Мактабки, обрўю камола сабаб эрур,
Мактабки, фавқу ҳар шайъу кулли насаб эрур...

Ҳамид

Мактаб эмасму икки жаҳоннинг саодати,
Мактаб эмасму давлату иқбол раояти,
Мактаб эмасму мол ила жоҳнинг зиёдати,
Мактабки, маъдани дурру сийму заҳаб эрур.

Мактаб эмасму жоҳили оқил қилан, Камний,
Мактаб эмасму ноқиси комил қилан, Камий,
Мактаб эмасму омини фозил қилан, Камий
Мактабки, дафъи ҳама жаҳлу ғазаб эрур.

Камий

Мактабдур раҳбар, илм эрур гавҳар,
Деди пайғамбар кӯб ҳадисларда.
Уқусун қуръон ҳар мусулмон,
Яшасун урфон, яшасун миллат.

Тавалло

Уқинг, фарзанди зебосиз, замон сизларга хӯб боқди,
Бўлинг аллома одам сиз, замон сизларга хӯб боқди.

Утибдир кексалар умри басс кулфат, надоматда,
Олинг ибрат бу ишдин сиз, замон сизларга хӯб боқди.
Замон Афлотунин тенгсиз муаллимлар бўлуб раҳбар,
Қўйинг ихлос аларга сиз, замон сизларга хӯб боқди.
Қилиб илму ҳунарлар касбини айланг тараққийлар,
Бу ишда журъат айланг сиз, замон сизларга хӯб
боқди...

Қўйинг эл хизматиға ҳиммат айлаб ўз фунунингиз,
Бассе некиом булғайсиз, замон сизларга хӯб боқди.

Хислат

Яшнатиб дил ғунчасин, фасли баҳор айлар газет,
Сув бериб кўнгул богини сабзавор айлар газет.
Шарқдан Мағрибгача бўлгон ҳаводисни ёзиб,
Не гузал марғуб хабарлар ошкор айлар газет.
Кўб ўқур бўлсанг, бўлурсен эл аро чун нуктадон,
Сўзлаганда сўзларингни бегубор айлар газет.
Гоҳи-гоҳи келмайин қолса ўзининг дўстларин
Шавқида телмуртириб кўб интизор айлар газет.
Чиқса бир хурсандлик сафҳасида дарж ўлуб,
Фикри завқ-ла қалбни беихтиёр айлар газет.
Э, не хушким халқимиз суймакда кун-кундан сени,
Бир вақт зарларни бошингдан нисор айлар газет.
Ноумид бўлма, чиқар бир кун ҳақиқий дўстларинг,
Ёрдам айлаб, муштариини бешумор айлар газет,
Иўқсил эл аҳволидан гар сен ёзиб берсанг хабар,
Дарж этиб бу йўлга жалби эътибор айлар газет.

Гар қорайған дил, тунук руҳларга бердикчи зне,
Булгани жон доимо бошқа тумор айлар газет.

Сүфизода

Қадрдоним қалам, мардона бўлгил вақти хизматдур,
Агар мендан кейин қолсанг, либосинг сийму зардандур.

Сүфизода

Очинглар, миллати вайронни обод этгуси мактаб,
Уқусин ёшларимиз, кўнглини шод этгуси мактаб.

Дилу жон бирла эл мактаб очарга ижтиҳод этсин,
Нединким, бизни ҳам қайғидин озод этгуси мактаб.

Кўнгулларнинг сурури, доғи кўзлар нуридур фарзанд,
Аларнинг умрини, албатта, обод этгуси мактаб.

Ота бирла онага фарз ўқитмоқ бизни мажбурий —
Ки, бизни яхшилик қилмоққа муътод этгуси мактаб.

Қаю миллатга биздек гар насими инқироз етса,
Анга, албатта, мустаҳкамлик ижод этгуси мактаб.

Бу не навмидликдур, мактаб очсак, оқибат бизни,
Аруси ком ила мақсудга домод этгуси мактаб.

Аваз, ҳимматин қил олий очарға эмди сен, мактаб,
Балои жаҳлу нодонликин барбод этгуси мактаб.

Аваз Утар

Очинглар, миллати вайронни обод этгуси мактаб,
Уқусин ёшларимиз, кўнглини шод этгуси мактаб.

Дилу жон бирла эл мактаб очарга ижтиҳод этсин,
Нединким, бизни ҳам қайғидин озод этгуси мактаб.

Кўнгулларнинг сурури, доғи кўзлар нуридур фарзанд
Аларнинг умрини, албатта обод этгуси мактаб...

Қаю миллатга биздек гар насими инқироз етса,
Анга, албатта, мустаҳкамлик ижод этгуси мактаб...

Аваз, ҳимматин қил олий очарға эмди мактаб,
Балои жаҳлу нодонликин барбод этгуси мактаб.

Аваз Утар

АДАБИЁТ ЯШАСА, МИЛЛАТ ЯШАР

Кўринди кўзга букун миллатнинг ҳаёт асари,
Театр ўйнади ёшлар, тараққи(й)нинг хабари.
Келинг, кўринг, югуринг сиз эмди ёшу қари,
Берар натижалар, аммо йўқ бунинг тамом зарари.
Кўрингки, миллата эмди бу бир ҳаёт асари,
Театр ўйнади ёшлар — тараққи(й)нинг хабари.

Тавалло

Ватан, ватан, ватанимиз, дилингни маҳкам тут,
Аввалда билмади қадринг, сан эмди они унут.
Ёқуб ватан чироғини, қоронғу дилни ёрут
Кел эмди, ғайрат айла, бидъат илдизини қурут.
Кўрингки, миллата эмди бу бир ҳаёт асари,
Театр ўйнади ёшлар — тараққи(й)нинг хабари.

Олингки, баҳра ёронлар, ҳаёт лаззати бу,
Муяссар ўлди биза, миллатнинг шарофати бу.
Бунга етушмагимиз — ёшларнинг маҳорати бу,
Кимики саҳнада кўрсанг, ани жасорати бу,
Кел эмди ётма, Тавалло, бу бир ҳаёт асари
Берар натижалар, аммо йўқ бунинг тамом зарари.

Тавалло

Адабиёт ҳар бир миллатнинг ҳисли кўнгул тарихи-
нинг энг қоронғу хоналарида маишат (тирнқчилик)нинг
кетишига қараб ҳар хил тусда ва рангда етишган,
файзли тил бирла тақдир этула олмайдургон бир гул-
дир. Ушбу яшадигимиз муҳит доирасинда анинг тўл-
қуни одамнинг ҳар хил маишатиға қараб ўзгарадир.

Чўлпон

Адабиёт яшаса, миллат яшар. Адабиёти ўлмагон
ва адабиётининг тараққийсига чолишмаган ва адиблар
етишдирмагон миллат охири бир кун ҳиссиётдан, ўй-
дан, фикрдан маҳрум қолуб, секин-секин инқироз бў-
лур. Мунинкор қилиб бўлмас, инкор қилгон миллат
ўзинин инқирозда эканин билдирур.

Чўлпон

Адабиёт чин маъносн ила ўлган, сунган, ўчган, ярадор кўнгилга руҳ бермак учун, фақат вужудимизга эмас, қонларимизга қадар сингишган қора балчиқларни тозалайдиргон, ўткур юрак кирларини ювадургон тоза маърифат суви, хиралашган ойналаримизни ёруғ ва равшан қиладургон, чанг ва тупроғлар тўлган кўзларимизни артуб тозалайдиргон булоқ суви бўлгонликдан бизга гоят керакдир.

Ҳозирда бизга бирдан-бир лозим бўлгон нарса — адабиёт, адабиёт, адабиёт...

Чўлпон

Ёзувчи бўладирган ҳар бир киши адабиётдаги оқим ва мактабларни яхши билиб олиши керак. Энг яхши ёзувчиларнинг асарларини бир неча қайталаб ўқиш зарур. Ўқиганда ҳам ёзувчининг нима демоқчи эканини ва фикрини қандай йўл билан ўқувчига англата олганини диққат қилиб суриштириб бориши керак. Шундагина ёзувчилардан ҳунар ўрганиш мумкин.

А. Қодирий

Ойинайн ҳар миллат эрур тил — адабиёт.

А. Авлоний

Адабиёт, шеър торликини истамайдир, торликда ўсмайдир.

Фитрат

Ўзбек адабиётининг кечган йўлига, ҳозирги ҳолига ва истиқболига назар солса, тоғ-тоғ иншлар қилиш лозимлиги очиқдан-очиқ кўринади.

Боту

Мафкура жиҳатидан соғлом адабиёт бўлиши керак дейиш, албатта, адабиёт масаласининг мажмуини ҳал қилмайди.

Боту

Адабиёт — фикр, туйгуларимиздаги тўлқинларни сўзлар, гаплар ёрдами билан тасвир қилиб, бошқаларда ҳам шу тўлқинларни яратмоқдур.

Фитрат

Бедилнинг китоби катта бир денгиздирки, ҳар ким ўз идишига яраша бундан сув кўтаради.

Фитрат

«Санъат» луғатда ҳунар демакдирким: бир нарсани яхши ишлаб чиқара турғон бўлса, шу иш унинг санъатни бўладир.

Фитрат

Ўз адабнётининг тараққиёти борасида жусти-жў қилиб, ҳар тонфа адиб ва шоирлар етуштирмоқ гамини емаган миллат ахир бир кун ҳиссиётлардан, ўй-фикрлардан маҳрум қолиб, охир-натижада маънан инқироз сари юз тутади. Шунининкор қилиб бўлмас, асло. Инкор қилгон халқ ўзинининқироз дарёсиға гарқ бўлурунини таъмин қилгонидур.

Нозимахоним

Биз кўз очиб, ўзга халқлар маншатиға кўз солсак, уларни ёшидан қарисиға қадар адабнётдан баҳра олмоқни ўз муқаддаси миллияси деб билур.

Нозимахоним

Биласаним, шоир ишқнинг энг нозли,
Эрка, ишқиқ ёвдусидир, туролмас —
Маъшуқадан кўрмагунча кулушли,
Марҳаматли, чин сезгули бир кўмак.
Мана шудир унинг учун бир тилак.

Шоир

Табиатдан сирли, теран маънолар,
Тирикликчун очиқ, тўғри, чин йўллар
Излар, топар, ўзи учун сақламас
Унларни
Ёз гулининг япрогидан тўқулгон
Сўзлар билан ўраб бизга топшулар.

Шоир

Ишқ боғининг тентак сингирли ёнғон
Булбулидир, башарият дунёсин
Кичик нозик қаноти узра қўяр,
Кўклар сари юксалтгани тирпинар.
Мана шунинг ўксуз, йўқсул кўнглини
Кўтармак-чун гўзалларға тегншдир.
Қим озгина қарағайлар, кулгайлар,
Инграб турғон жонини
Қўллагайлар, бир оз кўмак этгайлар.

Фитрат

ТИЛ МИЛЛАТНИНГ ОНАСИДИР

Халқнинг она тили (бу) миллатнинг адабий тилидир. Агар бизим қадимий адабий тилимизнинг бир ҳалқаси Алишер Навоий тили бўлса, турли шевалардан таркиб топган янги замонавий тилимиз унинг иккинчи ҳалқасидир.

И. Гасприли

Инсоннинг оти бўлмаса ўзи ҳам йўқ демакдир, шунингдек, тили бўлмаган инсон ҳам соқовдир.

И. Гасприли

Камолот ва маориф лисон тараққийсина боғлидур. Бир миллатнинг яхши ишланмиш ва адабий бир тили ўлмаса, камолот ва маорифи нежа ўлур? Сув оқмая ариқ ўлмаса, сув қайдин оқиб келур?

И. Гасприли

Биз туркистонийларга туркий, арабий, форсий ва русий билмоқ лозимдур. Туркий, яъни ўзбекини сабаби шуки, Туркистон халқининг аксари ўзбекча сўйлашур. Форсий бўлса, мадраса ва адабий тилидур. Бу кунгача Туркистонни ҳар тарафиндаги эски ва янги мактабларинда форсий назм ва наср китоблари таълим берилиб келгандур.

Барча мадрасаларда шаръий ва диний китоблар арабий таълим берилса ҳам, мударрисларни таҳриру таржималарни форсчадур.

Бу қонда, яъни дарс китоби арабий, муаллим туркий, таҳриру таржимонни форсийлиги хийла ажибдур. Туркистонда қадимдан бери бу уч тил жорийдур...

...Форс шоиру адиббоси асарлари қиёматгача лаззати кетмайдурган хазинан маънавийдурки, мундан фойдаланмоқ учун овруполиклар миллионлар сарф этарлар. Бизга саодатдурки, туркий ва форсийни таҳлилсиз билурмиз. Ҳар туркни форсий ва ҳар форсийни туркий билмоғи лозимдур.

...Фаранг ва рус донишмандларининг асарларидан фойдаланмоқ туркий ё русий ва фарангий билмоқ ила мумкин бўлур...

...Бизга лозимки, ўз нафъимиз учун русча билай-

лик, ҳукумат мактабларинда ўқуйлик, давлат мансаб-
лариға кирайлук. Ватанимизға ва ўз динимизға хиз-
мат этайлук. Мусулмон бўлуб туриб тараққийлашай-
лик. Бу замон тижорат иши, саноат ва мамлакат иш-
лари, ҳатто дини ислом ва миллатға хизмат русча
илмсиз бўлмайдур. Масалан, бу кунги (подшоҳлик
дума)ға ўз дин ва миллатимиз нафъиға сўзламоқ биз-
лар учун мумкин бўлур. Аммо анда боруб сўйлагувчи
киши бизда йўқ. Анда боруб нафъи ватан ва миллатға
сўйламоқ учун Русия мактабларинда бир ўн сана ўқи-
моқ керак, замондан, қонундан хабардор бўлмоқ ке-
ракдур. Хулоса, бугун бизларға тўрт тилда таҳриру
тақрир этгувчилар керак, яъни арабий, русий, туркий
ва форсий. Арабий тил дин учун на даража лозим
бўлса, русий ҳам тириклик ва дунё учун лозимдур.
Арабийни билмасак — дин, русча билмасак — дунё
қўлдан кетар, туркий ва форсийни кераклиғиға сўз
йўқдур. Яна бир тил ва хат борки, бутун олам бир-
бири ила анинг ила сўйлайдур. Ул Франция тили ва
хатидур. Ғайридиннинг илм ва хатини ўрганмоқ ша-
риатға дурустдур...

Беҳбудий

Ўқинг руси забонни, эл аро бу яхши хислатдур,
Забони бе забон бўлмоқ, билинг, бу кони иллатдур.

Нозимахоним

Ҳар қанча лисони чуқ билурсан,
Дунёда азизроқ ўлурсан.

Ким давлатининг лисони билмаз,
Таассуф сўнгинда суд қилмаз.

Ажзий

Ҳар тилни билув эмди бани одама жондур,
Тил воситан робитан оламиёнду.

Ғайри тилини саъй қилинг билгали, ёшлар,
Ким, илму ҳунарлар бариси ондин аёнду.

Лозим сиза ҳар тилни билув она тилидек,
Билмакка они ғайрат этинг, фойдаин кондур.

Аваз Утар

Яхши билиш керакки, қалам — уқлоғи, матбуот— кетмон бозори эмас. Ўйсинсиз равишда хотирга келган ҳар бир сўздан жумлалар тўқимоқ фазилат саналмайди. Сўз қолип, фикр унинг ичидаги хумдонидан пишиб чиққач янги ҳаёт айвонига асос бўлиб ётсин!

Сўз ёзулашда ва улардан жумла тузишда узоқ андиша керак.

А. Қодирий

Ҳифзи лисон деб ҳар бир миллат ўз она тили ва адабиётини сақламагини айтилур. Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини курсатадурган ойинаи ҳаёти тил ва адабиётидур. Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдур. Ҳайҳот! Биз, Туркистонликлар, миллий тилни сақламак бир тарафда турсун, кундан кун унутмак ва йўқотмакдадурмиз. Тилимизнинг ярмига арабий, форсий улангани камлик қилуб, бир четига рус тилини ҳам ёпиштирмакдадурмиз. Зигир ёғи солуб, мошкичири каби қилуб, аралаш-қуралаш қилмак тилнинг руҳини бузадур...

Боболаримизга етишган ва яраган муқаддас тил ва адабиёт бизга ҳеч камлик қилмас... Пайгамбаримиз: «Эрларда жамол лисон ва тилдур» — демишлар.

Эй она тил, азиз қадрдоним,
Илтифоти руҳим, раҳмоним.
Туғдигим кундан айладинг улфат,
Улгунча айрилма, эй жоним.
Менга илму адаб сан ўргатдинг,
Чин адиб, муаллим, шоним.
Миллатнинг руҳини кутаргувчисан,
Энг муқаддас карамли султоним.

А. Авлоний

Тилларнинг энг яхшиси сўзга уста тил, сўзларнинг энг яхшиси билуб ва охирини уйлаб сўзланган сўздур.

Авлоний

Агар сўз ақл ва ҳикматга мувофиқ бўлуб, ўзига ёки эшитувчига бир фойда чиқададурган бўлмаса, асалари орасида гўнғуллаб юрган қовоқари каби қуруқ гўнғурламоқ фақат бош огригидан бошқа бир нарса эмасдур.

Авлоний

МУАЛЛИФЛАР ҲАҚИДА

ИСМОИЛБЕК ГАСПРАЛИ

(1851—1914)

Ўз замонасида барча маърифатпарвар зиёлилар орасида беҳад ҳурматга сазовор бўлган Исмоилбек Гаспрати Оқмачит (ҳозирги Симферополь) шаҳридан унча узоқ бўлмаган Гаспра қишлоғида 1851 йилнинг 21 мартида таваллуд топди. Отаси Мустафобей ҳукумат идораларида ишлаган, дворян мартабасига кутарилган зиёли эди.

Қрим уруши бошлангач (1853 й.), уларнинг оиласи Богчасаройга кучиб келади.

Исмоилбек 8 ёшидан Ҳожин Исмоилининг эски мактабига қатнай бошлайди. 10 ёшида отаси уни Оқмачитдаги губерния гимназиясига топширади. Икки йилдан сўнг Воронеждаги офицерлар ҳарбий ўқув юртига ўтади. 1864 йил Москвада гимназияда ўқишни давом эттиради. 1868 йил уни битириб, Богчасаройдаги «Занжирли» мадрасасида рус тилидан дарс бера бошлайди.

Ўқишни давом эттириш мақсадида Истанбулга боради, ундан Францияга ўтади. Вена, Мюнхен, Штутгардт шаҳарларига боради. Парижда И. С. Тургенев билан танишади, бирмунча муддат бирга ишлайди. Француз тилини ўрганади.

Сарбона университетига ўқишга қатнайди. 1876 йил Жазоир, Тунис, Миср, Юнистон мамлакатларини айланиб, ўз юртига қайтади. Сафари давомидаги кўрган-билганлари таъсирида мусулмон маърифати ва адабиётини ривожлантириш режаларини тузади. Қозонда татар маърифатпарварларини, шоирларини Шаҳобиддин Маржоний, Саид Рамиев ва бошқалар унинг бу эзгу орзу-истакларини қўллаб-қувватлайдилар.

1881 йил Симферополда «Русия мусулмончилиги» номли асари босилади. Мазкур асарда олга сурилган маърифатпарварлик ғоялари кейинчалик унинг 1883 йили Богчасаройда нашр қилина бошланган «Таржумон» газетасида босилган кўплаб мақолаларида, асарларида янада ривожлантирилади.

1884 йил Исмоилбек Гаспрати янгича — «Усули жадида» мактабини ташкил этади. Ана шу мактаб

учун «Хужан сибён» (болалар муаллими) номли биринчи дарсликни тузди. Унинг ғоялари ўтган асрнинг охирларида Туркистонга ҳам кириб кела бошлайди. Н. Гаспрални Туркистонда бўлиб, бу ердаги ишлар билан танишади (1891—93), Бухоро ва Самарқанддаги илғор фикрли кишилар билан учрашади.

1907—1908 йилларда Исмоилбек яна Туркистонга келади.

Н. Гаспралнинг вафоти (1914 й.) бутун туркий халқлар учун бениҳоят катта йўқотиш бўлган эди. Унинг ғоялари ва «Усули савтия» деб аталган янги ўқитиш усули халқни маърифатга элтиш, озодликка олиб бориш йўлида дастуруламал вазифасини ўтади.

ИСҲОҚХОН ТУРА ИБРАТ

(1862—1937)

Исҳоқхон Ибрат маърифатпарвар шоир, забардаст тилшунос, тарихшунос олим, илк ўзбек матбаачиларидан бўлиб, публицист, моҳир педагогдир. Исҳоқхон 1862 йилда Наманган яқинидаги Тўрақўрғон қишлоғида туғилди. Унинг отаси Жунайдуллаҳўжа Суинатуллоҳўжа ўғли анча билимли соҳибкор боғбонлардан эди. У адабиётга, шеърятга анча ихлос қўйган ва «Ходим» тахаллуси билан бирмунча шеърлар ҳам битган. Онаси Ҳурибиби ўз даврининг ўқимишли, оқил аёлларидан бўлиб, ўз уйида қишлоқ қизларини ўқитарди. Ҳурибиби ҳам адабиётни севган аёл эди. Лутфий, Алишер Навоий, Жомий, Бедил, Машраб каби буюк шоирларнинг асарларини муталаа этиш бу хонадон учун севимли машғулот ҳисобланарди. Исҳоқхон дастлабки маълумотни эски мактабда олди, сўнгра онасининг қўлида ўқиди. Адабиёт ва санъатга зўр муҳаббат қўйган Исҳоқхонни ўқишни давом эттириш учун Қўқонга юборадилар. У 1873 йилда Муҳаммад Сиддиқ Тунқатор мадрасасига ўқишга кирази. Қўқонда ўқиб юрган кезларида Фарғона водийсида анча шуҳрат қозонган Муқимий, Муҳъйи, Фурқат, Убайдулло Ғурбат, Нодим Намангонийлар билан яқин алоқада бўлди.

Исҳоқхон Ибрат 1886 йилда мадрасани тугатиб, Тўрақўрғонга қайтиб келади. У ўз фаолиятини педагог сифатида қишлоқда маърифат тарқатиш билан бошлайди. Уша йил эски маҳаллий мактаблардан анча фарқ қилувчи янгича мактаб оцади.

Исҳоқхон Ибрат ўзининг «Луғат ситта-ал-сина» («Олти тилли луғат») асарида ёзишича, 1887 йилда онаси Ҳуриббининг илтимосига кўра унн ҳажга олиб боришга отланади. Бироқ Ҳуриббин Жидда шаҳрида ўпка шамоллаши касалидан вафот этади. Исҳоқхон Шарқ мамлакатлари бўйлаб саёҳатини давом эттиради. Европанинг Истанбул, София, Афина, Рим каби марказий шаҳарларида бўлди, анча вақт Арабистоннинг Жидда шаҳрида истиқомат қилди. 1892—1896 йилларда Ҳиндистоннинг энг катта порт шаҳарлари Бомбей, Калькуттада яшади. Исҳоқхон у ерларда кўп ишлатиладиган арбаиллисонни, яъни 4 тилни: араб, форс, ҳинду-урду ва инглиз тилларини мукаммал ўрганди. Исҳоқхон 1896 йилда ўз Ватанига қайтиб келди.

Рус тили билан бир қаторда унга яқин Шарқ ва Фарб тилларини анча мукаммал билган Исҳоқхон Ибрат 1901 йилда «Луғати ситта-ал-сина» асарини босмадан чиқарди. Мазкур луғат «усули жадид» мактабларида Шарқ ва рус тилларини ўрганишда бирдан-бир қўлланма сифатида фойдаланиб келинди.

Исҳоқхон Ибрат 1912 йилда йирик тилшунос олим сифатида тилшуносликнинг энг мураккаб соҳаси — ёзувлар тарихига бағишланган «Жомеъ ул-хуҳут» («Ёзувлар мажмуаси») асарини яратди ва ўз матбааси «Матбааи Исҳоқия»да босмадан чиқарди.

Исҳоқхон Ибрат чин қалбдан ўз халқининг илми, маърифатли бўлишини истади ва бу истагини амалга оширишда билимини, куч-гайратини аямади. Кейинги 20 йил ичида 14 та илмий-тарихий, лингвистик асар ёзди. 30 йиллик поэтик ижодининг мажмуи бўлиши «Девони Ибрат» шеърлар тўпламини тузди. Тарихшуносликка оид «Тарихи Фарғона», «Тарихи маданият» ва «Мезон ул-замон» илмий асарларини яратди.

Исҳоқхон Ибрат октябрь тўнтаришига катта умид билан қаради. Янги мактаблар очди, маърифий-маданий муассасалар ташкил қилиш, саводсизликни тугатиш кампаниясида фаоллик кўрсатди. Лекин Исҳоқхон Ибратнинг сўнгги йиллардаги ҳаёти анча таҳликали ўтди. 1935 йилдан эътиборан у ҳамма лавозимлардан олиб ташланди. Ибрат тепасида ҳам даҳшатли қатағон булутлари қуюқлашиб бормоқда эди. 1937 йилнинг апрель ойида 75 ёшни қоралаган кекса шоир ва бир «қора машина» тўла китоб Андижон турмасигга олиб кетилди. Ибрат Андижон турмасида вафот этди.

СИДДИҚИЙ-АЖЗИЙ

(1864—1927)

Сиддиқий-Ажзий миллий уйғониш даврининг йирик вакилларида бири, миллат, ватан, озодлик мавзуларини баралла куйлаган, халқни маърифатга элтишда катта хизмат қилган зиёлиларимиздан эди.

Саидахмад Сиддиқий-Ажзий 1864 йил Самарқанд вилоятининг Жомбой туман Халвойи қишлоғида ҳунарманд оиласида таваллуд топди. Ёшлигида отаси вафот этиб, бобоси Алихўжа қўлида вояга етди. Бўлажак шоир янгасида савод чиқарди. Кейин Самарқанд ва Бухоро мадрасаларида таҳсилни давом эттирди. Бироқ, асосий сабоқни ҳаётдан олди. Билмни кўпроқ мустақил эгаллади. Ота касби тўқувчилик билан шуғулланди. Шу билан бирга у ўқишни бир зумга тўхтатгани йўқ, аксинча, янада қизиқиш билан ўқишга берилди. Шарқ классик адабиётини кунт билан ўрганди, араб, форс, озарбайжон ва кейинчалик рус тилини эгаллади.

80-йиллардан ўзгача анъанавий усулдаги шеърлар машқ қила бошлади. Кун соҳада ўқувли бўлган Саидахмад тез орада яхшигина шоир сифатида ҳам танилди. Бироқ замонасининг буюк кишиларидан бири сифатида эътироф этилишига боис унинг маърифатчилик фаолияти ва ижодидир.

1901 йил отамерос боғини сотиб, ҳаж сафарига отланади. Бир қатор Шарқ мамлакатларида бўлиб, ислом дунёсидаги янгиликлар билан танишади, бир неча муддат Жиддада Русия элчихонасида тилмочлик қилади. Сўнг Москва, Петербург шаҳарларини айланиб, Тифлисга ўтади. Бу ерда у машҳур озар жадидлари Жалил Мамадқулизода ва Алиакбар Тоҳирзода Собирлар билан танишади.

Самарқандга дунёқарашини кескин ўзгартирган бу саёҳатдан юксак орзулар, биринчи навбатда, янги мактаб очиш, миллат ва ватанга фидойи ёшларни тарбиялаш фикри билан қайтади.

1903 йил Халвойи қишлоғида янги мактаб очади.

Шоир кейинги бутун ҳаётини ана шу муқаддас ишга сарф этди. Ўзгача мактабда табиий фанлар, араб ҳамда рус тилларидан сабоқ берди, дарсликлар тузди. Рус адабиётининг йирик вакиллари Л. Н. Толстойнинг бир қатор ҳикояларини, Н. В. Гоголнинг «Шинель» қиссасини, И. А. Кривонининг масалларини ўзбек

ва тожик тилларига таржима қилиб, ўзи тузган дарсликларда булардан унумли фойдаланди.

Сиддиқий вақтли матбуот нашрларида ҳам фаол иштирок этди.

Ватан, илм-маърифатга бағишланган мақолалар билан Қозон, Оренбург ва Кавказдаги нашрларда ҳам қатнашди. 1914 йили ўз ташаббуси билан «Зарафшон» номли кутубхона очди.

10-йилларда шоир «Айн ул-адаб» («Адаб кузи») ва «Ганжинан ҳикмат» («Ҳикматлар хазинаси») номли ўзбек ҳам тожик тилларидаги икки шеърӣй тўпламини ҳамда «Миръоти Ибрат» («Ибрат ойнаси») ва «Анжумани арвоҳ» («Руҳлар йиғини») номли дostonларини яратди.

1918 йили Тошкентда ташкил топган Туркистон халқ дорилфунунида ёрдам жамияти тузади. Самарқанд мусулмон Шўросининг раис муовини, вилоят адлия комиссари бўлиб ишлайди. 1921 йилдан барча расмий ишлардан воз кечиб, қишлоғида, ўзи очган мактабда муаллимлик қилади.

1926 йили қаттиқ касалланиб, 1927 йилнинг июль ойида Самарқандда вафот этади.

КАРИМБЕК КАМИЙ

(1865—1922)

Камий 1865 йилда Тошкентнинг Себзор даҳасида туғилди. Дастлабки таълими Мозорхон маҳаллалик Мансурхон домлада олади. Кейинроқ «Бекларбеги» мадрасасида ўқиди, замонасининг машҳур мударрисларидан Шомахмуд Охунд қулида таҳсил кўрди. Камий бўш вақтларини мутолаага, илм ва ижодга бағишлади. Чопонфуруш савдогар оиласидан бўлишига қарамай, камтар ва камсуқум тарзда ҳаёт кечирди. Дунё ташвишларидан этак силкиб, ўзи ўқиган мадраса—«Бекларбеги»нинг ҳужраларидан бирида фақирона яшади. Бироқ, шоир бу давр адабий ва ижтимоий жараёнида фаол қатнашди. Ижодий фаолияти жуда сермахсул кечди. Унинг мумтоз адабиётимизнинг деярли барча жанрларида қалам тебратганининг гувоҳи бўламан. Бу ижодий фаоллигининг натижаси ўлароқ шоирдан 6 минг сатрга яқин шеърӣй ҳамда насрий асарлар ва ўзи тузган бир неча қўлёзма баёзлар қолди.

Камий шеърияти шаклан ва мазмунан хилма-хил.

Шоирнинг жушқинлик ва дард билан йўғрилган ишқий ғазаллари, заҳархандалик ва дадиллик акс этган ижтимоий мавзудаги манзумалари, миллат келажаги ва унинг фарзандларини илм-маърифатга куйиниб даъват этган шеърлари шоир мавқеини салафларидан анчагина юқори кутарди. Камий замондошлари томонидан «суханварлиқ иқлимида шуҳратбардору олий нишон», «хуш-фасоҳат иқлимига шоҳ» деб таърифланади. Муқимий Камийга ёзган мактубларидан бирида унга «Биродари киромий мавлавий Камий» деб мурожаат қилган, унинг «Этмайин» ғазалига ихлос билан мухаммас боғлаган эди. Шоирнинг Фурқат, Юсуф Сарёмий билан яқиндан ҳамкор бўлгани, улардан ўргангани, Хислат, Мискин, Сидқий кабиларга устозлик қилгани ҳақида маълумотлар бор.

Шоирнинг ишқий ғазаллари алоҳида бир маҳорат билан ёзилган. У мумтоз шеъриятимизнинг анъанавий шакл ва санъатларини маҳорат билан қўллаган ҳолда ўзи ҳам бошқалар ҳавас қилгулик иодир ғазаллар яратади. Улар ўзининг равонлиги, халқчил ва айни пайтда санъаткорона ёзилганлиги билан ўқувчини ўзига ром этади.

Камийнинг ижтимоий мавзудаги асарлари ҳам гоят замонавий ва ҳозиржавоб. Шоир ўз даврининг чарсиллама муаммоларини қаламга олади. Айниқса унинг «Яхши» деб аталмиш манзумаси шоир ижтимоий-сиёсий қарашларининг гоят теран, дадил эканини кўрсатади. Шоирнинг кўп сонли асарлари маърифатпарварлик руҳида, илм-фанни тарғиб қилиш мақсадида ёзилган. Камий бу мавзуда жуда кўп ва хўб ёзган, ёзганда ҳам ўтли бир дард билан ёзган. Россия истилоси ўз йўлига, бироқ бу истило туфайли ўлкага кириб келган европача маърифий янгиланганлар унда ўз миллатига мансуб ёшларни ҳам илғор фан тараққиёти билан ҳамнафас қилиш орзусини уйғотади ва бу орзу тинчлик бермайди.

Камийнинг «Гимназия хусусида», «Темир йўл хусусида» ва бошқа шу руҳдаги асарларида илм қадрланади, илмсизликка лаънат ўқилади, илм-маърифатга лоқайд маҳаллий амалдорлар нафрат билан тилга олинади. Камий ижоди ҳали ўрганилиш босқинчида турибди. Шоир ижоди ва фаолияти ҳақида шу кунларгача кам гапирилди. Бунинг турли сабаблари бор, албатта. Бироқ истиқлол шабадаси туфайли қатор

алломаларимиз ижодини ўрганиш, улардан баҳраманда бўлиш имкони туғилган шу кунларда биз Каримбек Қамий каби миллатимиз фидойилари ҳаётини тадқиқ қилишимиз, асарларини тўплаб нашр этишимиз лозим. Чунки истиқлолга юз тутган жамиятимиз, унинг етук аъзоларини тарбиялаш эҳтиёжи ҳам шуни тақозо этади.

САИДАҲМАД ВАСЛИЙ САМАРҚАНДИЙ

(1869—1925)

Ўз асарларида эркин, адолат ва тенгликни кўйлаган, илму маърифатни Ватан ва Миллат озодлиги йўлидаги чироқ деб билган ижодкорлардан бири Саидахмад Васлийдир.

1869 йили Самарқанднинг Кўк масжид гузарига пичоқ ясовчи уста Саидазим хонадонига дунёга келди. Дастлаб ўз маҳалласида, мулла Абдулҳамид қўлида ўқиди. Сўнгра Тошкент ва Бухоро мадрасаларида ўқишни давом эттирди.

1905 йил Бухорода расмий мударрис тайин этилгач, 4—5 йил чамаси шу ерда ишлади. Кейин Самарқандга қайтиб, Орифжонбой ва Шоҳизинда мадрасаларида мударрислик қилди.

Саидахмад Васлий ўзбек тилидан ташқари, форс ва араб тилларида ҳам бирдек қалам тебратган.

1909 йил «Армуғони дўстон» номли форсча шеърлардан иборат девонини эълон қилган. Ўзбекча «Тухфат ул-аҳбоб» номли девонини 1912 йил Тошкентда чоп эттиради. Васлий замонасининг йирик уламоларидан эди. Бизга мерос қолдирган асарлари ўзбек, форс, араб тилларида бўлиб, мавзу ва жанрларига кўра хилма-хилдир. Улар орасида шеърий асарларидан тортиб, грамматикага бағишланган «Муқаддимаи сарфу наҳву арабий ҳам намунаи сарфу наҳви форсий» деб аталган дарсликларгача, ислом ва исломий маданиятга оид рисоалардан тортиб, «Ақойидайи ғайри манқута» ва «Нафъ ул-толнб» деб номланган ва талабалар учун жуда фойдали бўлган қўлланмаларгача бор.

Саидахмад Васлий таржима соҳасида ҳам анча ишлар қилган.

Масалан: Жомийнинг «Баҳористон»и, Муҳаммад Ханафийнинг «Мибояд дид» («Боқмоқ керак») асарлари шулар жумласидандир.

Васлий публицист сифатида ҳам вақтли матбуотда фаол иштирок этган. «Туркистон вилоятининг газети», «Тараққий», «Садон Фарғона», «Садон Туркистон», «Ал-ислоҳ» ва бошқа нашрлардаги чиқишлари бунга мисол бўла олади.

Васлий бу чиқишларида илм-маърифатни тарғиб қилди. Ватан ва миллатни, исломни озод ва ҳур кўришни орзу қилди, бунинг учун эса, ҳамжиҳат, иттифоқ бўлиб, маърифат сари интилиш кераклигини баралла куйлади.

Кенг қиррали ижодкор Саидахмад Васлий 1925 йили Самарқандда вафот этди.

СУФИЗОДА

(1869—1937)

Ўзбек адабиёти тарихида Ўзбекистон халқ шоири фахрий унвонига биринчи сазовор бўлган шоир Муҳаммадшариф Сўфизодадир.

Муҳаммадшариф Эгамберди ўғли 1869 йил 29 январда Чустда туғилди, унинг отаси пичоқчи — ҳунароманд эди. У маҳалласидаги қўшиниси Манзура отинда савод чиқарди, айниқса, шеърятга муҳаббат қўйишида нозиктаъб, шеърни ниҳоятда нафис ўқувчи Манзура отинининг хизмати катта бўлган. 1893—1898 йилларда у Қўқонда яшади ва мадрасада таълим олди. Қўқон адабий муҳитининг машҳур шоирлари Муқимий, Муҳъйи, Завқий, Нодим Намангоний билан яқин муносабатда бўлди. Бўлажак шоир дастлабки шеърларига Муқимий тавсияси билан «Ваҳший» тахаллусини қўлади.

Муқимий ҳажвиёти, Фурқат маърифатчилиги ўзбек адабиётининг бу даврдаги кўпчилик вакилларига, шу жумладан, Сўфизода ижодига кучли таъсир кўрсатган. Сўфизода 1893 йилда она шаҳри Чустда боёнларни, амалдорларни, мутаассибларни ҳажв қилувчи шеърлари учун «бадасл», «беадаб», «дахрий» деб аталади ва ўлимга ҳукм қилинади. Шоир ўз ватанини тарк этишга, 14 йил турли мамлакатларда истиқомат қилишга мажбур бўлди. Сўфизода ҳамма вақт ўз маслаҳига содиқ қолди, эркин фикр айтишдан тўхтамади:

Қувди мени жоҳиллар ўшандоғ ватанимдан,
Лекин қува олмас суханимни даҳанимдан.

Сўфизода 1900—1913 йилларда Урта Осиёнинг турли шаҳарларида, Тифлис, Бокуда бўлиб, машҳур Озарбайжон демократлари Жалил Мамадқулизода, Тоҳирзода Собир билан танишди, Арабистон, Ҳиндистон, Туркияда бўлди. У қаерда яшамасин, Тошкент, Кавказ, Қрим, Оренбург, Туркияда чоп этиладиган газеталар билан алоқасини узмади. Унинг мақолалари, шеърлари «Туркистон вилоятининг газети», «Садон Туркистон», «Садон Фаргона» газеталарида мунтазам чиқиб турди.

1913 йилда Сўфизода узоқ давом этган чет эл сафаридан Чустга қайтиб келади ва усули жадид мактаби очади. Камарсада қишлоғида етим болалар учун «Дорулайтом» («Етимлар уйи») ва катталар учун кечки мактаб ташкил қилади. Бу мактабларда у она тили, жуғрофия, ҳандаса каби фанларни ўқитди. Бу ҳақда газетада қуйидаги кичик хабар босилиб чиққан: «Чуст шаҳрида бир мулла шоир усули жадид мактаби очкан экан. Чуст аҳолилари онинг ахлоқи бузуқ деб мактабни тарқатиб, ўзини Чустдан ҳайдаб юборган эканлар». Бу «бир мулла шоир» Сўфизода эди.

Газетанинг худди ўша сониди шоирнинг нафақат Чустда, умуман Туркистон миқёсида ҳукм сураётган ижтимоий-сиёсий, маънавий таназзулни фожия этувчи «Чустилар бизлар» шеъри босилди. Шеър бошидан охиригача «усули қадам»чиларга—мутаассибларга инсбатан аччиқ киноя, асар қаҳрамонларининг ўзини ўзи фожия этиши услубида ёзилган эди.

Бу катта тўқнашувдан кейин Сўфизода ўз ватани Чустдан қувғин қилинди. У Тўрақўрғон яқинидаги Шаханд қишлоғида усули жадид мактаби очди. Сўфизоданинг бу ишида Тўрақўрғон қозиси, маърифатпарвар, шоир, педагог Исҳоқхон Тўра Иброт яқиндан ёрдам берди. Ҳозирда Шаханддаги бу мактаб Сўфизода номи билан аталади.

Ҳақиқатан ҳам, Сўфизода шеъриятида ижтимоий-сиёсий мавзу биринчи ўринда туради. Дастлаб маърифатпарвар шоир сифатида танилган Сўфизода 1910 йилларга келиб, социал сатиранинг бетакрор намуналарини яратди, миллатпарвар, ватанпарвар шоир сифатида танилди.

Сўфизода шўролар ҳукуматига катта умид боғлади, бу умид унинг шеърларида ҳам ўз ифодасини топди. 1935 йилда Сўфизоданинг 65 йиллиги муносабати билан унинг шеърлар тўпламининг нашрга тайёрлашга

қиршилди. Афсуски, 1937 йилда шоир «халқ душмани» деб эълон қилиниб, қамоққа олинди. 1937 йилда 67 ёшида ҳаётдан кўз юмди.

АНБАР ОТИН

(1870—1910/15)

Булғувси шоира 1870 йилда Қўқонда косиб оиласида дунёга келди. Отаси Фармонқул асли марғилолик бўлиб, шоира Увайсийнинг жияни, онаси Ашурбиби қўқонлик қиз эди. Анбарой 7 ёшида машҳур шоира Дилшоди Барно мактабига борган. Анбаройнинг шоира бўлиб етишувида Дилшоди Барнонинг таъсири катта бўлган. У Анбарой ҳақида қуйидагиларни ёзади: «Анбарой буғдойранг, сунбул сочли, оҳу кўз, ой юзли, ахлоқни ҳамида ва одоби писандида соҳибидур. Бу саккиз яшар қизча ёшлигига қарамай, ҳазрати Навоий назмиётларини ўрганшга беҳад қизиқади. Бу оғиз саккиздан ўн тўрт ёшгача адаб таълимига машғул бўлди. Умидим борки, бу қизча катта шоира бўлгуси». (Дилшоди Барно, «Тарихи муҳожирон», 52-бет).

Ўн тўрт ёшли Анбаройни уратепали Зоҳидхўжа исмли новвой йигитга турмушга берадилар. Зоҳидхўжа ҳам шеърят мухлиси бўлиб, қўқонлик шоирлар Наирий, Мирзо Хўқандий, Сулаймонқул Рожийлар билан самимий алоқада бўлган. Шоира Дилшоди Барно таъкидлаганидек, Анбарой, айниқса, Алишер Навоий шеърятидан баҳраманд бўлди, уни ўзи учун улуг устоз деб билди:

Агар устоди адабни изласанг, Анбар отин,
Сан Навоий таълимини донм муталаа қил.

Зоҳидхўжа Анбарнинг шеърят билан машғул бўлишига қаршилик қилмади, аксинча, унинг камолоти учун шароит яратишга ҳаракат қилди.

Анбар отин ўзининг гузал шеърлари билан маҳалла аёллари орасида катта ҳурмат қозонади, аёллар йиғинига шоира катта файз киритади. Омил мингбошнинг уйида бўлган аёллар йиғинида Анбар отин баланд зинадан йиқилиб, икки оёғи синади ва кейинчалик шол бўлиб ётиб қолади. Узоқ вақт шоирани табибларга кўрсатсалар-да, яхши натижа бермайди. Узоқ давом этган жисмоний азоб-уқубат унинг руҳини, ҳаётга бўлган ишонч ва муҳаббатини сўндира олмади, ўз халқи ва Ватанининг келажагига зўр ишонч билан ижод қилади:

Келиб хушнуд авлодим, мани мулким қилур обод
Бу вайрона диёримда шаҳарлар айлағай бунёд.
Дабистонн улуми сар-басар очиб ҳар эл ичра,
Кейин айтиб, таҳсилни, навжувонлар
айлағайлар ёд.

Шоира Анбар отин ижодида мавжуд социал тузумни, айниқса Русия ҳукуматининг олиб бораётган мустамлакачилик сиёсатини фош этувчи, келажак замонлар ҳақидаги орзу-умидларини тараннум этувчи «Қаролар фалсафаси» («Фалсафани сиёҳон») асари алоҳида ўрин эгаллайди. Асар 1238 ҳижрий — 1910 милодий йилда яратилган.

Анбар отин «Қаролар фалсафаси» асарини умрининг охирларида ёзган. Шоиранинг ижтимоий-сиёсий қарашларининг якуни ушбу рисолада ўз ифодасини топган.

Шоира Анбар отиннинг қалб ҳарорати билан яратилган, халқининг озод ҳаёт ҳақидаги орзуларини тараннум этган асарлари ҳозирги кунимиз учун ҳам қадрлидир.

НОЗИМАХОНИМ

(1870—1926)

Миллий уйғониш даврида ўзбек адабиётида ўзининг муносиб ўрнига эга бўлган оқила аёлларимиздан бири — шоира, публицист Нозимахонимдир.

У 1870 йили Тошкентнинг Бешогоч даҳасида илғор зиёли оиласида туғилди. Нозимахонимнинг отаси Мулла Саид Аҳмад ўз даврининг тараққийпарвар зиёлиси, чуқур билимли, ўткир зеҳинли кишиларидан эди.

У ўз қизини аввал эски мактабда, сўнгра аёллар учун очилган рус-тузем мактабида ўқитишга муваффақ бўлган. Нозимахоним бу ерда адабиётни пухта ўрганади, шу билан бирга тил билишга эътибор беради ва араб, форс, татар тиллари билан бирга рус тилини ҳам ўрганади. У асримиз бошларидан даврий матбуотларда шеър ва публицистик мақолалари билан кўрина бошлайди.

«Туркистон вилоятининг газети», «Осиё», «Шуҳрат», «Садон Туркистон», «Ойина» каби газета ва журналлардаги чиқишлари билан Навоий, Машраф, Нодира, Увайсий, Дилшоди Барно, Муқимий ва бош-

каларнинг ижодидаги энг яхши анъаналарни давом эттирибгина қолмай, шеърятни янги мавзу, гоё ва мазмун билан, мундарижа билан бойитди.

У ўзбек маданияти тарихида аёллардан етишган биринчи публицист-журналист ҳам эди.

Шоиранинг аёллар аҳволи, ҳуқуқи, жамиятдаги ўрни, ёшларни маърифат уммонида баҳраманд қилиш, билим ва маданиятни кенгроқ тарғиб қилиш борасида баҳс этувчи мақолалари замонасидаги илғор, ҳур фикрли кишиларнинг таҳсинига сазовор бўлган эди.

У ҳам бошқа жадид-маърифатпарварлар сингари февраль-буржуа инқилобига умид билан қарайди. Бироқ, бу умидлар узоққа бормади. Нозимахоним халқ тақдири, миллат фожияси учун қайғурган маърифат фидойиларидан бири сифатида тарихда қолади.

У 1926 йили Тошкентда вафот этди.

МАҲМУДХУЖА БЕҲБУДИЙ

(1875—1919)

Замон пешвоси, миллат фидойиси, буюк маърифатпарвар Маҳмудхужа Беҳбудий 1875 йилнинг 19 январида Самарқандда руҳоний оиласида туғилди.

Зиёллар оиласидаги муҳит Маҳмудхужага ҳам ўз таъсирини ўтказди. Тоғаси Муҳаммад Сиддиқ ёрдамида хат-савод чиқаради. Эски мактаб-мадрасада ўқийди. Араб тилини ўрганади. Қозихоналарда мирзалик, муфтилик вазифаларида ишлайди. 1902 йили Маккага бориб, ҳожин бўлиб қайтади.

1903—04 йилларда Қозон, Уфа шаҳарларига боради. 1914 йилда Арабистон, Миср, Туркия каби бир қатор Шарқ мамлакатларида бўлади.

Жадидчилик ҳаракатининг асосчиси Н. Гаспран билан бир неча марта учрашади, маърифат, миллат, маданият туғрисида қизгин суҳбатлар қилади. У ўз даврининг йирик исломшуносларидан бири эди, шу билан бирга сиёсатшунослик билан ҳам жиддий шуғулланган.

Вақтли матбуот саҳифаларида замонасининг долзарб мавзуларига бағишланган ижтимоий-сиёсий, тарихий, адабий мақолалари билан фаол иштирок этади.

Мактаб, маориф, маданият, маърифатпарварлик гоёларининг тарғиботи ушбу мақолаларнинг марказида туради.

1912—13 йилларда Самарқандда «Самарқанд» гезити ва «Ойина» журнални ташкил этади. Ҳар иккала нашрнинг асосини маориф-маданият, миллат ва озодлик ғоялари ташкил қилади. У адиб сифатида ўзининг «Падаркуш» драмасини яратди (1911 й.). Унда маҳаллий ёшларни илм олишга ундаб, илмсизлик қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигини кўрсатади.

Беҳбудий янги усулдаги мактабларнинг илк тарғиботчи ва асосчиларидан бири, шунингдек, ана шу мактаблар учун дарсликлар ҳам яратган йирик маърифатпарвардир.

1900—1917 йилларда қуйидаги асарлари босилиб чиққан:

- «Падаркуш» (драма);
- «Қитобат ул-атфол» («Болалар мактублари»);
- «Қитоби мунтахаби жуғрофияи умумий»;
- «Мухтасари жуғрофияи Русий»;
- «Мухтасари тарихи ислом»;
- «Амалиёти ислом».

Беҳбудий 1917 йилги февраль ва октябрь воқеаларидан кейин Туркистоннинг мустақил, озод бўлиши учун тинмай курашди ва шу йўлда ўз жонини фидо қилди. Буюк маърифатпарвар М. Беҳбудий 1919 йилнинг баҳорида Қарши шаҳрида қатл этилди.

У жисман маҳв этилган бўлса-да, бироқ ўз ғоялари, асарлари, амалий ишлари билан Туркистон зиндиларига йўл кўрсатувчи машъал бўлиб қолди.

МУНАВВАР ҚОРИ АБДУРАШИДХОНОВ

(1878—1931)

Эл, ватан тақдири учун жонини фидо этган, унинг истиқлоли, мустақиллигини дил-дилдан орзу қилган ва бу орзунини амалга ошириш маслагидан бир қадар ҳам чекинмаган буюк мутафаккирлардан бири Мунаввар қори Абдурашидхоновдир. У асримиз бошларида мустамлака исканжасида эзилган қалбларга маърифат ва эрк нурини олиб кирди. Мунаввар қори 1878 йилда Тошкент шаҳрининг Шайх Хованд Таҳур даҳаси Дархон маҳалласида мударрис Абдурашид ва Хосият отин оиласида тугилди. Мунаввар қори отадан етти ёшида етим қолди ва дастлабки маълумотни онаси Хосият отидан олди. Тошкентдаги Юнусхон мадраси

сасида уқийди, сўнграқ таҳсилини Бухорода давом эттиради. Аммо моддий қийинчилик туфайли кўп ўғмай. Тошкентга қайтади ва Дархон масжидида имомлик қилади. Исмоилбек Гаспиралининг таълим-тарбия, мактаб-мадраса ислоҳотга оид фикрлари, у нашр этаётган «Таржимон» газетаси Мунаввар қорига кучли таъсир кўрсатади. И. Гаспиралининг «усули савтия» (товуш усули) мактаблари муаллимлари учун методик қўлланма сифатида 1898 йилда нашр қилинган «Раҳбарн муаллимин ёки муаллимларга ёрдам» асари асосида Туркистон ўлкасида янги — «усули савтия» тадрижия» мактабининг биринчи бўлиб очган, бундай мактабларнинг илк дастурларини, дарсликларини тузиб берган мутафаккир Мунаввар қори Абдурашидхонов эди. Мунаввар қори бундай мактабни 1901 йилда ўз ҳовлисида, кейинчалик Тошкент шаҳрининг турли даҳаларида очишга муваффақ бўлди. У бундай мактабларнинг кундалик ўқув-тарбиявий ишларидан тортиб, йиллик битиринш имтиҳонларини уюштиришгача бошчилик қилди. Мунаввар қори «усули жадид» мактаблар учун 1907 йилда «Адиби аввал» («Биринчи муаллим») ва «Адиби сони» («Иккинчи муаллим») дарсликларни яратди. Айниқса, «Адиби аввал» (алифбо) дарслиги катта шуҳрат қозонди.

Мунаввар қори Туркистон ўлкасидаги хайрия жамиятларининг ташкилотчиларидан бири эди. У 1909 йилда Тошкентда шундай жамият очди. 1913 йилда бу жамият «Турон» номини олди. Бундай хайрия жамиятлари ва улар қошидаги нашриёт ширкатлари Туркистоннинг Самарқанд, Бухоро, Қўқон, Наманган каби йirik шаҳарларида ҳам ташкил этилди. Улар усули жадид мактабларини иқтисодий ва маънавий томондан таъминлаш, дарслик ва қўлланмалар яратиш, иқтидорли ёшларни илм-фан тараққий этган чет эл мамлакатларига ўқишга юбориш каби муҳим масалаларни ўз зиммасига олди.

Ўзбек миллий матбуотининг вужудга келиши ҳам Мунаввар қори Абдурашидхонов фаолляти билан боғланади. У 1906 йилда миллий матбуотимизнинг илк намуналаридан «Хуршид» газетасини нашрдан чиқарди. Кейинчалик «Нажот», «Кенгаш», «Оснё», «Хуррият», «Турон» газеталарида бош муҳаррир, «Садон Туркистон»да эса бўлим муҳаррири бўлиб хизмат қилди.

Ватанимиз истиқлоли учун курашган фидойилар шўролар даврида ҳам рўшнолик кўрмадилар, аксинча,

октябрь тўнтаришидан кейин уларга нисбатан таъқиб ва тазйиқ янада кучайди. Шунга қарамасдан, Мунаввар қори миллий театр ишларини тубдан яхшилаш, Туркистонда олий ўқув юрти — университет очиш ишлариغا бошчилик қилди. 1918 йилнинг 3 майида мусулмон халқ дорилфунунининг ректори бўлиб сайланди, унинг саъй-ҳаракати билан 1918 йил 2 июнда дорилмуаллимин (ўқитувчилар тайёрлаш институти) иш бошлади. 1918 йилда «Турк ўчоғи» илмий-маърифий жамиятини ташкил қилди.

20-йилларнинг ўрталаридан бошлаб миллий зиёлиларни таъқиб қилиш кучая бошлади. Мунаввар қори Абдурашидхонов ҳам ҳамма лавозимлардан четлаштирилди, ҳам иқтисодий, ҳам маънавий исканжага олинди. Таъқиб ҳам, давлат сиёсий бошқармаси турмалари ҳам Мунаввар қори Абдурашидхон ўғлини истиқлол курашидан қайтара олмади, чунки у ва унинг маслакдошлари она-Ватанининг, халқининг порлоқ истиқболига буюк ишонч билан қарадилар. Мунаввар қори 1929 йилда қамоққа олинди ва 1931 йилда 53 ёшида отиб ўлдирилди.

АБДУЛЛА АВЛОНИЙ

(1878—1934)

Янги давр маданияти, адабиётининг асосчиларидач бири, ўзбек болалар адабиёти, ўзбек миллий театри, драматургияси, матбуоти, ўзбек миллий педагогикасининг тамал тошини қўйган халқимизнинг асл фарзанди Абдулла Авлонийдир.

Авлоний 1878 йил 12 июлда Тошкентнинг Мерганча маҳалласида туқувчи Миравлон ака оиласида таваллуд топди. Аввал Ўқчидаги бошланғич мактабда, сўнг шаҳар мадрасаларидан бирида таҳсил олди. Бироқ, кўпроқ мустақил ўқиб-ўрганди, тез орада ўз даврининг саводхон, маърифатпарвар кишисига айланди. Авлоний асримиз бошларида ўлкамизда авж олган жадидчилик ҳаракатининг фаол иштирокчиси сифатида миллат болаларини саводхон қилиш, улардан етук олимлар, мутахассислар тайёрлаш, Ватанни озод кўриш, фаровон этиш йўлида фидойилик билан меҳнат қилди. Ана шу мақсадда жуда кўп жабҳаларда фаол иш олиб борди. 1907 йилда ўз уйида «Шуҳрат» номли газета нашр қилди. Бу газета саҳифаларида миллат равнақи учун кўйиб-пишиб ёзилган таъсирчан мақолаларни ўқиш мум.

кин эди. Ўз маҳалласида янги усулдаги мактаб очди. «Усули жаҳид» мактаблари учун тўрт қисмдан иборат «Адабиёт ёхуд миллий шеърлар», «Биринчи муаллим», «Иккинчи муаллим», «Мактаб гулистони», «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» каби дарслик ва ўқиш китоблари тузди. Мактаб-маориф ишларига ёрдам кўрсатиш мақсадида хайрия жамияти ташкил қилди. «Нашриёт» ширкати тузиб, Хадрада «Мактаб кутубхонаси» китоб дўкони очди.

Абдулла Авлоний ўзбек театрининг тараққийсида ҳам алоҳида хизмат кўрсатди. У ташкил қилган «Турон» труппаси (1913) ўлкамизда ташкил этилган биринчи профессионал театр труппаси эди. Адиб драматургияда ҳам унумли фаолият олиб борди. Татар, озарбайжон драматургларининг асарларини ўзбек тилига таржима қилди, ўзи ҳам «Пинак», «Адвокатлик осомми?» номли пьесалар ёзиб, сахнага қўйди.

Февраль ва айниқса, октябрь воқеаларидан сўнг Авлоний ҳукумат ишларига аралашди. Турли инқилобий тadbирларда қатнашди. «Ўқитувчилар союзи» тузиб, ташвиқот ишларини олиб борди. «Турон» номли газета нашр этиб, унда илғор қарашларни илгари сурди.

1919—20 йилларда Ҳиротдаги совет элчихонасида бош консул вазифасида ишлади. Хизматдан қайтгач, маърифатпарварлик фаолиятини давом эттирди. Ҳарбий ўқув юртида, Ўрта Осиё Коммунистик университетида, Ўрта Осиё Давлат университетида ўзбек тили ва адабиётидан дарс берди, профессор даражасига кўтарилди. «Меҳнат қаҳрамони» унвонига сазовор бўлди.

Маърифатпарвар адиб, педагог, театршунос, ношир ва жамоат арбоби Абдулла Авлоний 1934 йил 25 августда Тошкентда вафот этди.

ХИСЛАТ

(1880—1945)

Сайидҳайбатуллохўжа Сайидорифхўжа ўғли Хислат мумтоз шеъриятимизнинг 20-асрдаги энг етук вакиллари-дан эди.

У 1880 йил кузида Тошкентнинг Бешоғоч даҳасидаги Чорсу маҳалласида боғдор Сайидорифхўжа хонадошида туғилди. Аввал эски мактаб, сўнг «Қукалдош» мадрасасида ўқийди. Мадрасада таҳсил йиллари мумтоз шеъриятга кучли ҳавас уйғониб, ўзи ҳам шеърлар машқ қила бошлайди... Туркий, форсий ва араб шъ-

риятининг машҳур намуналарини мунтазам ўқиш, ўрганиш борасида таржималар қилишга ҳам уриниб куради. Хислат мадрасада таҳсил йиллари Каримбек Камий билан яқиндан танишади ва унинг ёрдамида Мухйи, Муқимий, Шойиқ, Асирий, Оразий каби давр шоирлари билан алоқа боғлайди.

Хислат шу йилларда моддий аҳволини яхшилаш мақсадида фонус ясаш, дурадгорлик ҳунарларини усталарига шогирд тушиб ўрганади. У умрининг охиригача дурадгорчилик касби билан шуғулланган.

Хислат адабиётимиз тарихида ҳассос шоир бўлиш билан бирга бир қатор баёзлар тартиб этган ижодкор ҳамда форс, араб адабиётининг моҳир таржимони сифатида ҳам из қолдирган. Унинг 1910—1914 йиллар орасида тартиб этилган «Ҳадяи Хислат», «Армуғони Хислат», «Тухфан Хислат», «Савготи Хислат» номли баёзлари 19-аср охири 20-аср бошлари адабиётимиз тарихини ўрганишда жуда муҳим манба сифатида қаралади. Уларда ўнлаб замондош шоирларнинг сара ғазаллари, мухаммаслари жамланган. Айни пайтда шоир ўз ижоди намуналаридан ҳам киритган.

Хислат 1903—1904 йилларда Убайд Законийнинг «Гурба ва муш». («Мушук ила сичқон») номли форсий ҳикоясини шеър йўли билан туркий эркин таржима қилиб нашр эттиради. Бундан ташқари, у Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун» дostonларини насрий йўл билан қайта ишлаб, безакли қилиб нашр эттиради.

У хаттот сифатида ҳам анча ишлар қилган.

Хислатнинг «Шилпиқ», «Нохотшўрак», «Пашмак» тахаллуслари билан октябрдан кейин «Муштум» журналида ўнлаб ҳажвий шеърлар эълон қилгани маълум.

Шоирнинг унинчи, йигирманчи йилларда ёзган шеърларида маърифат, илм-фан, замона янгиликлари ҳақидаги қатор ибратли ғоялари учрайди. Афсуски, унинг ижодий мероси тўлиқ тўпланган эмас.

Хислат 1945 йил 8 июнда Тошкентда вафот этган.

ТАВАЛЛО

(1882—1939)

Тулаган Хужамёров — Тавалло 20-аср бошлари Тошкент адабий муҳитининг кўзга кўринган намоёндаларидан эди.

У 1882 йили Тошкентнинг Кукча даҳасида зисли

ойлада туғилди. Аввал эски мактабда, сўнг «Бекларбеги» мадрасасида таҳсил олди. «Бекларбеги» мадрасаси бу даврларда Тошкент адабий ҳаётининг марказларидан бири эди. Тавалло шу ерда Қаримбек Камий, Мискин, Хислат, Юсуф Сарёмий каби замонасининг атоқли шоирлари билан танишади. Айниқса Юсуф Сарёмий билан яқин алоқага киришиб, уни ўзининг пири, устози сифатида эътироф этади. «Тавалло» деб тахаллус олиши ҳам мазкур устоз даъвати билан бўлади.

Тавалло ўзи яшаб турган воқелик моҳиятини, Туркистоннинг чор истибдоди остида ҳуқуқсиз, забун бир қисматга маҳкум эканлигини англаган паллада, яъни 1905 йиллардан бошлаб жадидчилик ҳаракатларига қўшилади. Бу ҳаракатнинг барча муҳим жабҳаларида иштирок этади. Хусусан, миллий матбуотинининг илк намуналари ҳисобланган «Тараққий», «Шуҳрат», «Садойи Туркистон», «Садойи Фарғона» газеталарида унинг шеър ва мақолалар билан мунтазам чиқиб турганини айтиш мумкин. Еки 1914 йил августда тошкентлик тараққийпарвар ёшлар томонидан ташкил этилган «Нашриёт» ширкати муассислари қаторида Тўлаган Ҳужамёров номин учрайди. 1913 йилнинг ўрталарида Тошкентда биринчи театр труппаси фаолият бошлайди. 1914 йилнинг 27 февралда «Колизей» театри биносида намоён бўлган «Падаркуш» спектакли шу труппанинг илк миллий театр томошаси эди. Тавалло бу ҳаракатнинг ҳам ташкилотчилари ва жонқуярлари қаторида кўринади. Ана шу воқеага бағишлаб махсус шеърлар ёзади. Унинг ташаббускорлари бўлмиш Мунаввар қори, иштирокчилари Убайдулло, Қаримбек, Низомиддинларни мақтаб «театр—тараққийнинг хабари», яъни «ҳаёт асари» деган фикрни илгари суради. Саҳнада роллар ижро этиб, халқни маърифатга даъват этган кишиларни жасорат кўрсатган инсонлар, деб улуғлайди.

1916 йили Тавалло ўзининг матбуотда эълон қилинган ва босилмаган шеърларини тўплаб, «Равнақ ул-ислом» номи билан чоп эттиради. Тўпламда етмишга яқин шеър жамланган бўлиб, уларнинг деярли барчаси маърифатпарварлик руҳи билан йўғрилган. Замонавий илм-фан, илгор дунёқараш, умрини беҳудз утказмаслик, хурофот ва бидъатлардан қочиш каби қатор мавзулар тўплам мазмунини белгилайди.

Тавалло 1917 йил Октябрь ўзгаришидан сўнг турли

шӯро идораларида ишлади. «Муштум» журналида ҳажвий шеърлар билан фаол иштирок этди.

Шоир 1939 йили кўплаб сафдош ҳаммаслаклари қатори ҳақсизлик қурбони бўлди.

АВАЗ УТАР УҒЛИ

(1884—1919)

Аваз Утар ўғли адабиётимиз тарихида маърифатпарварлик ва демократик гояларни илгари сурган, миллатимиз маънавий ривожини учун жон куйдириб қалам тебратган шоирдир. Шоир тарғиб ва ташвиқ этган фикрлар халқимизнинг бугунги ҳаёти, мафкурамизнинг инсонпарварлик тамойилини белгилаб бермоқда.

Аваз Утар ўғли 1884 йил 15 августда Хива шаҳрида ҳунарманд оиласида таваллуд топди. Отаси уста Утар сартарош бўлиб, халқ орасида шуҳрат қозонган санъат, адабиёт муҳибини эди. Устанинг уйида санъат, адабиёт шинавандалари, шоиру олимлар тез-тез меҳмон бўлиб туришарди, хусусан, Огаҳий, Комил, Мутриб, Хонахорбоний, Баёний каби истеъдодлар иштирокида катта-катта анжуманлар ўтказилиб турилар эди. Бўлажак шоир худди ана шу муҳитда ўсди, унинг адабиётга эрта ихлос қўйишида, адабий ижод билан жуда эрта машғул бўлишида шу муҳитнинг таъсири катта бўлди.

Шоир ёшлигида бошланғич мактабда, сўнг Хива мадрасаларининг бирида таҳсил олди. Шарқнинг мумтоз вакиллари Навоий, Бедил, Хўжа Ҳофиз асарларини тинмай мутолаа қилди. 14 ёшида шеър ёзишга киришган Аваз 17—18 ёшларидаёқ халқ ўртасида яхшигина шоир сифатида танилди. Ёш шоирнинг додруғи Муҳаммад Раҳимхон Соний саройигача етиб борди. Аваз асримиз бошларида эл таниган ва ўз салафлари томонидан тан олинган истеъдодли шоир даражасига кўтарилади.

Аваз Утар мумтоз шеърлатимизнинг газал, мухаммас, маснавий, мустаҳзод, рубоий, фард каби синналган шаклларида ажойиб асарлар яратди. Шоир рубоий жанрида бу адабий шаклнинг жуда гўзал намуналарини яратди. Шу ўринда унинг «Эй ҳуснингга ой ёру дилоро муҳтож», «Жонимни олурга кўзу қош, эй дилбар», «Ёраб, манн ишқ бандидан айла халос» деб бошлангич рубоийлари диққатга сазовор.

Асримизнинг биринчи ўн йиллигида дунёқарашидан кескин ўзгаришлар рўй беради. Урта асрлар руҳидаги

феодал қолоқлик, тожу тахт илинжида қилинаётган сарфой тартибсизликлари, саводсизлик, хону беклар, бой-амалдорлардаги илм-маърифатга нисбатан булган локайдлик ватанпарвар, инсонпарвар ва табнатан маърифат фидойиси булган Аваз Утарнинг газаб-нафратини оширди. Феодал тартибларни, нопок руҳонийлар, амалдорларни кескин фош этувчи асарларни дунёга келади. Хусусан, шу руҳдаги бир газалда қуйидаги сатрларни ўқиймиз:

Фигонким, мунъадам бўлди жаҳондин айшу роҳат ҳам,
Йўқолди ушбу оламдин бари иззат, адолат ҳам.

Халойиқ молу мулк юз тутиб торожу ягмога,
Бўлиб жон нафсга қурбон бари номусу иффат ҳам.

Ададсиз хонадонлар чулғониб мотам либосига,
Бўлиб жон қасдиға мойил ҳукумат ҳам, сиёсат ҳам.

Саноқсиз авлиёлар, шайхлар, эшону муфтилар,
Ланнлар комиға далда эрур қози, шарият ҳам...

Ана шу танқидий йўналишнинг натижаси ўлароқ шоир ижодида «Фалоний» туркумдаги асарлар яратилди.

Маърифатпарварлик, миллатни «гафлат уйқуси» -- саводсизликдан қутултириш гоёси шоир ижодида катта урин эгаллайди. Авазнинг мактаб, тил, умуман илм-маърифат ҳақидаги шеърлари халқимиздаги маънавий уйғонишни тезлаштиришга хизмат қилади. Унинг «Очинглар, миллати вайронни обод этгуси мактаб», «Топар эркан қачон ёраб, ҳаёти жовидон миллат?», «Ғайри тилини саъй қилинг билгали ёшлар», «Илму фан уйига берниглар болаиғизни» деган даъватлари ҳозир ҳам миллий истиқлолимиз учун ўз аҳамиятини йўқотган эмас.

СИДҚИЙ ХОНДАЙЛИҚИЙ

(1884—1934)

Сирожиддин Сидқий 1884 йил Бўстонлиқ туманининг сулим гўшаларидан бири Хондайлиқ қишлоғида туғилди. Отаси Мирзоҳид камбағал бўлиб, онлани бир амаллаб тебратар эди.

Сирожиддин дастлабки саводини ўз қишлоғида чиқаради. Сўнгра, 1903 йили Тошкенгга келиб, Мадрисан Раҳматуллоҳ, Бекларбеги, Қукалдош каби замонасидаги

машҳур мадрасаларида ўқинди. Мадраса таҳсил давомида араб, форс тилларини мукаммал ўрганади. Машҳур Муҳаммад Шоҳмурод котибга шогирд тушиб, хат-тотликни эгаллайди, уни санъат даражасига кўтаради. Мирза Хошим Хўқандийдан муҳрканлик, тошуймакорлик — тошга лавҳалар битиш, расмлар туширишни ўрганади.

Адабиётга, хусусан, шеърятга иқтидори бўлган Сидқий ўз давридаги шоирлар билан мустаҳкам алоқада бўлиб, ғазаллари билан баёзларда қатнаша бошлайди.

Асримизнинг 10-йилларида тузилган «Баёзи Ҳазиний», «Баёзи Мухалло», «Армуғони Хислат» сингари баёзларда унинг шеърларини кўплаб учратиш мумкин.

Унинг ўзи «Тухфан Шавкат» (1913), «Савғоти Шавкат» (1914 й.) номли баёзлар тузиб, Тошкентда чоп эттиради.

Сидқийнинг йигирмадан ортиқ номда босма ва қўлёзма китоблари ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтига сақланади. Шоир мумтоз адабиётимизнинг улуғ вакилларига эргашиб, ғазал, маснавий, мухаммас, мураббаъ, мусаддас, рубоий каби жанрларда муваффақиятли қалам тебратади. Лекин унинг ижодида ўз салафларидан фарқли ўлароқ, демократик руҳ, маърифатпарварлик ғоялари устун туради. Зеро, уни асримиз бошларида машҳур қилган сабаб шу эди.

Шоир ижодининг асосини маърифат, мактаб, илм, тенглик, озодлик каби муқаддас ғоялар ташкил қилади. Зотан, Туркистоннинг оғир аҳволга тушиб қолишига, таназзулига илмсизлик, маърифат ва маданиятдан йироқлигини сабаб қилиб кўрсатади ва бу йўлда ҳормай ижод қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Сидқий ижодида ҳажвиёт муҳим ўрин тутати. Табиатан ҳажвиётга мойил бўлган шоир қаламининг тиғи ниҳоятда ўткир эди. Баъзан бу фазилати унинг бошига кўплаб балолар келтирган. Ҳатто шу ҳақгўйлиги туфайли ўз юртидан қувилиб бир неча йил водий томонларда яшашга мажбур бўлган.

Шоир 1916—1917 йилларда «Рабо(т)чилар келиши», «Тоза хуррият», «Русия инқилоби», «Рабо(т)чилар намойиши» каби дostonларини яратади. Буларда халқни жаҳолат уйқусидан уйғотишга, илм-маърифат сари интилиб, озодликка, ўз ҳуқуқини қўлга киритишга чақир

риқ руҳи устун туради. Сидқийнинг бир нечта насрий асарлари ҳам мавжуд бўлиб, уларни мавзу доираси нуқтаи назаридан икки гуруҳга ажратиш мумкин. Хусусан, адибнинг «Сад иршоди мулла Сидқий Хондайликий», «Зарбулмасали Сидқий» асарлари ҳаётий тажрибаларга асосланиб ёзилган бўлса, «Мезони шарият», «Рўзномаи Мусо алайҳиссалом», «Тазкираи Имоми Аъзам» асарлари диний асосга эга. Сидқий таржимачилик соҳасида амалга оширган ишлар ҳам диққатга сазовордир. Булар орасида «Алиф Лайло» («Минг бир кеча»), «Бўстон» (Саъдий), «Ажойиб ул-маҳлуқот» («Маҳлуқларнинг ажойиблари») каби Шарқнинг нодир китоблари ҳам бор.

...Эмди тур, тезроқ югур, илму маорифга қўл ур,
Ётма парқу кўрпада, эмди қачон уйғонасан?

ёки

...Бу кун етти навбат, турунг уйқудан,
Ётарсиз бўлиб токай осуда тани?
Бағоят бу кунлар муҳим вақтдир
Ки, ҳар дақиқа минг олтинчадур!..

— дея халқини асрий уйқудан уйғонишга, ўзни ватан ва миллат учун, истиқлол, озодлик учун чоғлашга бонг урган халқимизнинг ажойиб фарзанди Сидқий Хондайликий 1934 йили вафот этди.

АБДУРАУФ ФИТРАТ

(1886—1938)

Шоир ва олим, носир ва драматург, ўқитувчи ва маърифатпарвар Фитрат 1886 йили Бухорода зиёли оиласида дунёга келди. Дастлаб эски мактабда ўқиди, кейин Мир Араб мадрасасида таҳсилни давом эттирди.

Асримиз бошларида вужудга келган «Тарбияти афол» жамияти кўмагида 1909—13 йилларда хорижда таҳсил олди.

Асримизнинг дастлабки йилларидаёқ шеърлар ёза бошлаган Фитрат бу ерда қизгин ижод қилади. Шунинг самараси ўлароқ, 1911 йили «Сайха» («Чорлов») номли шеърӣ тўпламини чоп эттиради. Туркиядан қайтгач, Бухорода ўқитувчилик қилади. «Ёш бухороликлар» ҳаракатида фаол иштирок этади, унинг бош мафкурачиси, ғоявий йўлбошчиларидан бирнга айланади.

1917 йил февраль июлидан сўнг Бухорода ҳам

ижтимоий-маърифий ислохотлар ўтказишга уриниш бўлди. Бу тадбирни «Ёш бухороликлар» амалга оширишга иштирок кўрдилар. Бироқ бу натижа бермади. «Ёш бухороликлар»нинг раҳбарларидан бири Фитрат Самарқандга кўчиб ўтишга мажбур бўлди. 1917 йил апрелидан 1918 йил мартигача Самарқандда чиқиб турган «Хуррият» газетасига муҳаррирлик қилади. Колесов воқеасидан кейин (1918 й.) шоир Тошкентга келади.

У бу ерда асосан илмий, ижодий, маърифий ишлар билан кўпроқ банд бўлди. У бир қатор дарсликлар тузади, ижодкор сифатида «Чигатой гурунги» адабий ташкилотида фаол иштирок этади.

1921 йили Бухорога таклиф этилади. У халқ хўжалигининг бир қатор соҳаларини яхшилашда, айниқса, маориф соҳасида сезиларли ишларни амалга оширади. Бухорода Шарқ дорилфунунни очиш режаларини ишлаб чиқади. Бу ердаги илмий жамият ҳам алломанинг саъй-ҳаракатлари билан тузилади. Унинг ташаббуси билан бир гуруҳ иқтидорли ёшлар Истанбул, Берлин, Москва каби шаҳарларга ўқишга юборилади. Бухоро мактаблари учун ўқув қуроллари, дарслик ва қўлланмалар нашр этиш йўлга қўйилади.

Фитрат 1921—1922 йилларда бир қатор юқори лавозимларда ишлаб, ўзининг давлат арбоби сифатидаги истеъдодини кўрсата олди.

1923 йил июнида РКП(б) МҚ котиби Я. Е. Рудзутак Бухорога келиб, бир қатор «тафтиш» ишлари ўтказди ва барча истеъдодли давлат арбобларини ишдан четлатади. Бу юқорининг кўрсатмаси билан амалга оширилади. Ана шу бадарга қилинган етук давлат арбоблари орасида Фитрат ҳам бор эди.

У 1923—24 йилларда Москва ва Ленинградда яшайди. Шарқ тиллари институтида ишлади. Турк, араб, форс тиллари ва адабиётидан ёшларга дарс берди. Ленинград дорилфунунни профессорлигига сайланди. «Абулфайзхон», «Бедил (Бир мажлисда)», «Қиёмат», «Шайтоннинг тангрига исёни» каби асарлар ёзиб, чоп эттирди. Москвадан қайтгач, республикаимзнинг илмий, маданий-маърифий ҳаётида фаол иштирок кўрсатади. Самарқандда педагогика (ҳозирги СамДУ) да ишлади. 1925 йилнинг бошларида Санжар Сиддиқ билан биргаликда Фарғона водийси ва Бухоро бўйлаб илмий экспедицияга чиқди. Наманганда «Қўтадгу билим»нинг ноёб нусхасини топди.

1926 йилда у лотин ёзувига ўтиш қўмитасида ишлади, тилшуносликка онд асарлар яратди.

1928 йили у Самарқанд дорилфунунида Шарқ тиллари ва адабиёти бўйича маърузалар қилди.

Фитрат ижодий меросининг асосий қисмини адабиётшуносликка доир асарлар ташкил қилади. У ўзбек адабиётининг қадимги даврдан XX асргача бўлган энг сара намуналарини илк манбалар асосида нашрга тайёрлади. Аҳмад Югнакий, Юсуф хос Ҳожиб, Маҳмуд Қошғарий, Аҳмад Яссавий, Навоий, Бобур, Муҳаммад Солиҳ, Машраб, Турди каби ўнлаб адибларнинг илмий биографияларини ишлаб чиқди, ижодий меросларини ўрганди ва тадқиқ этди. Бу билан ўзбек адабиёти тарихи фанининг юзага келишига замин ҳозирлади. Унинг «Шеър ва шонрлиқ», «Адабиёт қондалари», «Санъатнинг маншани» (келиб чиқиши), «Аруз ҳақида» сингари асарлари ўзбек замонавий адабиётшунослигида адабиёт ва санъат назарияси ҳамда адабий танқид соҳаларининг ривожини, такомилни учун тамал тоши вазифасини ўтади. Фитратнинг Шарқ мумтоз адабиёти тарихи ва фольклор борасидаги тадқиқотлари ҳам ўзига хос қимматга эга.

Муסיқашунос олим сифатида «Шашмақом», «Ўзбек классик муסיқаси ҳам унинг тарихи», «Шарқ муסיқаси» каби тадқиқотлар яратди. 30-йилларда у маориф соҳасида қизғин фаолият курсатди. Илмий-тадқиқот муассасаларида, ўқитувчилар малакасини ошириш институти ва дорилфунунларда ишлади.

1938 йил октябрида «халқ душмани» сифатида қатл этилди.

ҲАМЗА

(1889—1929)

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий 20-аср ўзбек адабиёти, театр санъати тараққиётига улкан ҳисса қўшган беназир санъаткордир.

У 1889 йили Қўқонда табиб Ўбн Ямин Ниёз ўгли хонадонидан туғилган. Замона одатларига мувофиқ аввал эски мактабда, сўнг Қўқон мадрасасида таҳсил олди. 1905—1906 йиллардан бошлаб «Ниҳон» тахаллуси билан шеърлар ёза бошлаган.

Ҳамзанинг ижтимоий-маърифий фаолияти 10-йиллар-

дан бошланади. У аввал Тошкентга келиб, Қашқар дарвоза маҳалласида усули жадид мактаби очадн. Сўнг Қўқонда, кейинроқ Маргилонда шундай мактаблар ташкил этади.

Ҳамзанинг 10-йиллар ижодий фаолияти ҳам ниҳоятда қизғин кечган. У шу йилларда жадидчилик ҳаракатининг Қўқондаги етакчиларидан бирига айланади, қатор амалий ишлар билан шугулланар экан, маърифат ва эрк ғояларини шеърнй ва драма асарлари орқали ҳам халққа етказиш учун тинмай ишлади. 1915—1917 йиллар оралиғида шоирнинг «Оқ гул», «Қизил гул», «Пушти гул», «Сариқ гул», «Яшил гул» каби бир неча миллий шеърлар тўпламлари, «Заҳарли ҳаёт», «Мулла Нормуҳаммад домланинг кўфр хатоси», «Илм ҳидоятн» каби саҳна асарлари, «Янги саодат» каби ilk насрий асарлари яратилади. 1917 йилда Ҳамза «Кенгаш», «Хуррият» номли журналлар нашр эттира бошлайди. «Шурон исломия» ташкилотида ишлайди.

Ҳамза Октябрь ўзгаришидан кейин маориф ва маданият муассасаларида ишлади. У ҳатто Хоразм жумҳуриятига бориб, Хўжайлидаги интернатда мудирлик қилди, театр ҳаваскорлик труппалари ташкил этди. Бу даврда у ижодий жиҳатдан ҳам талайгина ишлар қилди. «Бой ила хизматчи», «Очлик қурбонлари», «Лощмон фожнаси», «Туҳматчилар жазоси» пьесаларини яратди, айримларини ўзи ташкил этган театр труппалари ёрдамида саҳналаштирди.

1925 йилда Ҳамза Қўқонга, ўз қишлоғига қайтиб, бу ерда ўзбек саҳна адабиётининг шоҳ асарлари бўлиб қолган «Майсаранинг иши» ва «Паранжи сирлари» пьесаларини яратди.

Ҳамза 1917 йилга қадар Туркистон Миллий Уйғониш ҳаракатида амалий-ижодий фаолияти билан фаол иштирок этди. Унинг жадид мактаблари учун ёзган «Ёнгил адабиёт», «Ўқиш китоби» «Қироат китоби» дарсликларидан то «Миллий ашулалар учун миллий шеърлар» мажмуаси, пьесаларига қадар маърифат, озодлик, ҳурлик ғоялари етакчи мавзу бўлди. Истибдодга қарши кураш, миллат, Ватан тушунчалари шоирнинг миллий шеърларида кенг акс этди. У жадид матбуоти намуналарида долзарб мақолалар ёзиб, ўша ғояларни тарғиб этишга, халқнинг онги, савиясини кўтаришга интилди.

Ҳамза даврининг энг зарур масалаларини асарларида ёритди, қатор муҳим ҳодисаларнинг иштирокчиси бўлди.

Унинг қизгин фаолияти 1929 йил мартида узилиб қолди. Маърифий ва маданий ўзгаришларни амалга ошириш йиғида Шоҳимардонга борган шоир шу ерда душманлар томонидан ҳоинона ўлдирилди.

АҲМАД ЗАКИ ВАЛИДИЙ ТЎҒОН

(1890—1970)

Заки Валидий XX асрнинг машҳур шарқшуносларидан, давлат ва жамоат арбоби, Туркистон ва Бошқирдистон халқларининг маърифатчилиқ, демократик ва миллий озодлик ҳаракатлари раҳнамо ва ташкилотчиларидан. Истанбул, Бонн, Ретинген, Манчестер дорилфунунларининг профессори. Аҳмад Заки Аҳмадшоҳович Валидий Тўгон ҳозирги Бошқирдистоннинг Ишимбой тумани (собиқ Истерлитомоқ уезди)нинг Кузан овулида зиёли оиласида туғилган. Отаси Аҳмадшоҳ Валий ўғли Кузанов дунёдан хабардор, мулла, маърифатчи бўлиб, китоблар ҳам ёзган. Онаси Уммул-Ҳаёт ҳам ўқимшли аёл бўлган, форс тили ва адабиётини яхши билган, уни овулдошлари «Муаллима» деб атаганлар.

Аҳмад З. В. дастлаб Кузан овулидаги отасининг мактабиди, сўнг тоғаси Ҳабибназарнинг мадрасасида, Уфа ва Қозонда эса, «Усмония», Шаҳобиддин Маржоний ва «Қосимия» мадрасаларида ўқиган. 1911 йилдан Қозон университетининг Шарқ тиллари факультетида эркин тингловчи бўлган. Сўнгроқ 1930 йилда Вена университетини тугатган. Араб, турк, форс, рус, немис, венгр, француз, инглиз тилларини ўрганган, шу тилларда 400 дан ортиқ асарлар эълон қилган.

1911 йилдан Тўгоннинг илмий мақолалари «Таржумон», «Шўро», «Мектеп», «Вақт», «Юлдуз», «Юрт» каби журнал ва газеталарда босилиб турган.

1912 й. босилиб чиққан «Турк ва татар тарихи» асари Заки Валидийга катта шухрат келтирди. У Қозон дорилфунун қошидаги тарих, археология ва этнография жамиятининг ҳақиқий аъзоси этиб сайланди. Шарқ қўлёзмаларини ўрганиш мақсадида Фаргона (1913) ва Бухоро (1914) да бўлган.

1917 йилги октябр ўзгаришидан кейин Бошқирдистон ҳукумати аъзоси, Бошқирд армияси бош қўмондони, Бошқирд инқилобий қўмитаси раиси вазифаларида ишлади.

1919 йилда миллатчилиқ ва пантуркчиликда айбланиб тазйиққа учрагач, кўп минг кишилиқ бошқирд ар-

мияси билан Туркистонга келди. 20-йилларда Хоразм, Бухоро ва Туркменистондаги миллий озодлик курашларида иштирок этди. Тошкентда яшади. Бу ерда мустақил ва озод Туркистон бутунлигини сақлаб қолишда ўз илми, ғоявий-сиёсий тажрибаси билан фаол иштирок этди. 1921 йилда «Туркистон миллий бирлиги»ни тузди ва унга раислик қилди. Заки Валидий Бехбудий, Фитрат, Чулпон, Мунаввар қори, Н. Тўрақуловлар билан бир сафда фаолият кўрсатди.

Заки Валидий Шарқ халқлари маданий мероси бўйича илмий тадқиқотлар олиб борди. Тадқиқотларининг 90 фонизи халқларимиз тарихи, маданияти, адабиёти ва келажаги ҳақида. Биргина Амир Темур ва унинг авлодлари ҳақида 30 дан ортиқ илмий тадқиқотлар қилган. 1970 йилда вафот этган.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ

(1894—1938)

Абдулла Қодирий ўзбек миллий романчилик мактабининг тамал тошини қўйган буюк адибдир.

У 1894 йил 10 апрелда Тошкентда боғбон оиласида туғилган. 9—10 ёшларида эски усул мактабда таҳсил кўради. Сўнг рус-тузем мактабида ўқийди. 17—18 ёшларида бир савдогарга приказчиликка ёлланиб, уч-тўрт йил ишлайди. Сўнг боғбонлик билан тирикчилик ўтказди.

Абдулла Қодирий ижоди 1913—1914 йилларда бошланди. У шу йиллари барча илғор фикрли ёшлар қатори жадинчилик ҳаракатига қўшилган ва ўзининг илк асарларида маърифат, миллат тараққиёти ва ҳурлиги ғояларини тарғиб эта бошлаган. Қодирий дастлаб маърифий шеърлар ёзди. «Аҳволимиз», «Миллатимиз», «Тўй» каби шеърлари жадин матбуотида эълон қилинади.

1915 йили у Бехбудийнинг «Падаркуш» фожиаси таъсирида «Бахтсиз кўёв» пьесасини ёзади. Сўнг ўзи «миллий рўмон» деб атаган «Жувонбоз» ҳикоясини яратди. Бу асарлар ёзувчининг маърифатпарварлик қарашлари маҳсули бўлиб, жамиятдаги чиркин иллатлар ва қолоқ урф-одатларни кескин танқид қилишга йўналтирилган.

1916 йилда ёзилган «Ўлоқда» ҳикояси А. Қодирий ижодида бадий изланишлар ривожини кўрсатадиган муҳим ҳодисалардандир.

1917 йил Феврал ва Октябрь воқеаларидан кейин А. Қодирий ҳаётида ҳам, ижодида ҳам жиддий ўзгаришлар рўй берди. У Шўро идораларида ишлади. «Иштирокиюн» ва «Қизил байроқ» газеталарида адабий ходим. «Муштум» журнали ташкилотчиларидан бўлди. Москвада В. Брюсов номидаги журналистлар институтида таҳсил олди.

А. Қодирий 1925—1926 йилларда «Ўтган кунлар» романини эълон қилади. Бу ilk ўзбек тўлақонли реалистик романи бўлиб, Қодирийнинг жадидона сиёсий қарашлари юксак бадиий ифодасини топган асар эди. Адиб мақсад ва интилишлари пароканда майда низооватларга берилиб, маънавий таназзулга ботган халқимиз фожиасининг сабабларини бадиий тадқиқ этади. Жамият ҳаётининг энг «кир ва қора» кунларини тасвирлайди. Айни пайтда ўзбек турмушини ёритиб келган асрий қадриятларнинг шаффоф нурларини ҳам маҳорат билан кўрсатиб беради.

1928 йили ёзувчи «Меҳробдан чаён» романини эълон қилди. Бу роман ҳам адибга катта шуҳрат келтирди. Бундан ташқари, А. Қодирий «Обид кетмон» қиссасининг, «Тошпўлат тажанг нима дейди?», «Қалвак маҳзумининг хотира дафтарида» туркум сатирик ҳикояларининг, рус ва ғарб адабиётидан ўгирилган қатор таржималарнинг ҳам муаллифидир.

Абдулла Қодирий 1937 йил сўнгларида қамоққа олиниб, 1938 йил 4 октябрда Тошкентда қатл этилади.

МИРМУҲСИН ШЕРМУҲАМЕДОВ

(1895—1929)

Мирмуҳсин Шермуҳамедов ўзининг ранг-баранг ижодий фаолияти билан ўзбек халқи ҳаёти ва маданияти тарихида ёрқин из қолдирган сиймолардан биридир.

У 1895 йил Тошкентнинг «Маҳсидўзлик» маҳалласида камбағал оилادا туғилди. Оила бошлиғи Шермуҳаммад ака учун оилани тебратиш ниҳоятда огир эди. Ёшлигида отадан етим қолган Мирмуҳсин акаси Мирмулланинг таъсирида ўқишга, адабиётга ва тарихга ихлос қўяди. Ўзидан 9 ёш катта бўлган акаси Мирмулла замонасининг илғор зиёлиларидан бўлиб, Қозон, Оренбург, Уфа каби шаҳарлардан келиб турадиган нашрларни, ҳам маҳаллий матбуотни мунтазам ўқиб борар

ва ўзи ҳам унда турли мақолалар билан иштирок этар эди. Шунингдек, акаси Мирмуслим ва синглиси Мубо-раклар ҳам ижодкор эдилар. 1910—20-йиллардаги матбуот саҳифаларида уларнинг ҳам илм-маърифатга тарғиб қилувчи, тенгсизлик ва ҳақсизликни қораловчи шеър ва мақолаларини учратиш мумкин.

Мирмуҳсин дастлабки саводини асримиз бошларида очилган янги усулдаги мактабларнинг бирида олади. Матбуотдаги биринчи асари «Туркистон вилоятининг газети» саҳифаларида 1913 йилда «Муҳсиний» таҳаллуси билан пайдо бўлади. 1914 йилда «Фикрий» таҳаллуси чиқа бошлади. Бу йилларда у жуда кўплаб ижтимоий, маърифий мақолалар эълон қилиб туради. 1915 йил Уфага, «Олия» мадрасасига ўқишга кетди, татар зиёлилари, маърифатпарварлари билан танишиб, яқин алоқада бўлади. «Туркистон ўқувчилар жамияти»ни тузди. Мазкур жамиятнинг бош мақсади Туркистонда илм-маърифат тарқатиш, уни «миллий ва маданий тирикчиликка ҳозирламак» эди.

Моддий қийинчиликка учраган Мирмуҳсин 1917 йилнинг бошларида Тошкентга қайтади. Шу йилнинг баҳорида маҳаллий нашрларнинг бирида «Тарихий икки воқеа» номли мақоласи эълон қилинади ва бу катта шов-шувларга сабаб бўлиб, муаллиф сазойи этилади. Ўлим жазоси берилади, сўнгра ўлим қамоқ билан алмаштирилади. Кўп ўтмай, қамоқдан қочган Мирмуҳсин Уфага кетади. Фронтларда иштирок этади. 1919 йилнинг бошларида Оренбургда чиқадиган «Ишчилар дунёси» газетасида масъул котиб, сўнгра муҳаррир бўлиб ишлайди.

1920 йилда Тошкентга қайтади. Шу йили «Иштирокиюн» (ҳозирги «Ўзбекистон овози») газетасида муҳаррирликка тайинланди. Мирмуҳсин Шермуҳамедов дастлабки ўзбек журналистларидан бўлиб, кўплаб газета ва журналларга муҳаррирлик қилган, бугунги матбуотнинг тамал тошини қўйганлардан. Айни пайтда, таниқли шонр, ёзувчи, драматург.

У замонасининг пешқадам бир кишиси, ўз халқи ва ватанининг оташин курашчиси сифатида ҳаётдаги ҳақсизлик, ночорлик, зулм ва фожияларнинг туб илдиригини қидиради. Ўз ҳамфикрлари — жадидлар сингаги буларнинг бош сабаби илмсизлик, маърифатдан йироқлик деган хулосага келади. Шунинг учун ҳам шонр ва публицист, ёзувчи ва драматург ижодининг асосий маъзи маърифат ва озодликка интилишдан иборат.

Мирмуҳсин ўзининг қисқа умри давомида ўнлаб шеърлар, юзлаб, публицистик мақолалар, кўплаб ҳикоялар ва «Бефарзанд Очилдибой» (асар ннҳоясига етмаган) номли биринчи ўзбек романини ёзиб қолдирди. «Гимназия», «Жувон ва жувонбоз», «Эски табиб» ва бошқа асарлари яратди. Мирмуҳсин Шермуҳамедов 1929 йили Тошкентда вафот этди.

ЧУЛПОН

(1897 – 1938)

Абдулҳамид Сулаймон ўгли Чулпон янги ўзбек шеърининг асосчисидир.

Чулпон 1897 йили Андижон шаҳрида зиёли оиласида дунёга келган. Унинг отаси «Расво» тахаллуси билан шеърлар ёзган йирик савдогар эди.

Чулпон бошлаб эски мактабда, сўнг мадрасада ўқийди. Андижондаги рус-тузем мактабида таълим олади. Шарқ адабиёти, араб, форс тилларини мукаммал ўзлаштиради, рус тили ва адабиётини ўрганади. Чулпон 20-йилларнинг ўрталаридан ижтимоий ва ижодий фаолият билан шугуллана бошлайди. У «Қаландар», «Андижонлик», «Чулпон» тахаллуслари билан матбуот нашрларида мақола, шеър ва турли хабарлар билан чиқиб туради.

Унинг «Духтур Муҳаммадёр», «Ватанимиз Туркистонда темир йўллар», «Адабиёт надур?» каби илк ҳикоя ва мақолаларида ҳамда ўнлаб шеърларида жадидчилик гояларининг ошкора ифодаланганини кузатишимиз мумкин.

Шоирнинг қисқа умри давомида «Тонг сирлари», «Уй-қўнғир», «Булоқлар» каби шеъррий тўпламлари нашр этилган. Унинг театр соҳасида қилган ишлари ҳам алоҳида эътиборга сазовор. Чулпон ўзбек давлат театрида адабий эмакдош вазифасида ишлаш билан бирга ўнга яқин асарлар, театр мақолалари яратган, унинг «Ёрқиной», «Тўрқоқ Қаршибоев», «Чўрининг исёни», «Мушгумзур», «Замона хотуни» каби саҳна асарлари ўзбек драматургияси тараққиётига муҳим ҳисса бўлиб қўшилди.

Чулпон «Кеча ва кундуз» номли роман эълон қилиб, ўзбек романчилиги ривожига ҳам катта таъсир қўрсатди. Бу асарида халқимизнинг аср бошларидаги ҳаётинанзараларини тасвирлар экан, истибдод ва жаҳолат

миллатнинг тараққиётини ва ҳурлигини бўғувчи ман-
фур ҳодисалар эканини бадий акс эттирди.

Ўзбек адабий таржима мактабининг ривожланиши-
да ҳам Чулпоннинг беқиёс ҳиссаси бор. У М. Горький-
нинг «Она» романи, А. С. Пушкиннинг «Дубровский»,
«Борис Годунов» ҳамда Шекспирнинг «Ҳамлет» траге-
диясини ва яна ўнлаб хорижий асарларни ўзбек тилига
моҳирлик билан ўгиради.

Чулпон бутун онгли ҳаёти давомида ўз Ватанининг
озодлиги, эрки, келажаги учун қайғурди, ва ёниб шеър-
лар ёзди, турли жанрларда асарлар яратди. Чулпон
таъйиқлар ниҳоятда кучайган бир шароитда ҳам ўз эъ-
тиқодидан қайтмади. Ана шу эътиқоди ва иродаси ту-
файли 1937 йил қатагон қурбони бўлди.

Чулпон 1938 йил 4 октябрда қатл этилди.

ЭЛБЕК

(1898—1938)

Машриқ Юнусов — Элбек 20-аср биринчи ярми ўз-
бек адабиётида сезиларли из қолдирган ижодкорлар-
дандир.

Элбек 1898 йили Тошкент вилоятининг Хумсон қиш-
логига таваллуд топди. У аввал эски мактабда ўқиб,
хат-саводини чиқарди. 1911 йили Тошкент шаҳрига ке-
либ, Эски шаҳардаги мактаблардан бирида ўқишни
давом эттирди. 1914 йилдан эса Мунаввар қори Абдура-
шидхонов ташкил этган «Намуна» янги усул мактабига
ўтиб ўқийди. Айни пайтда босмахоналарда ишлайди.
Элбек 1919 йилда қисқа муддатли муаллимлар курси-
ни битириб, ўқитувчилик қила бошлайди. 1921 йилдан
Туркистон Халқ маорифи комиссарлиги ҳузуридаги ил-
мий ва педагогик муассасаларда фаолият юритади.

Элбекнинг ўн олти-ўн етти ёшларидан бошлаб шеър-
лар машқ қилгани маълум. У 1917 йил ўзгаришларидан
кейинги йилларда «Эл байроғи», «Иштирокиюн» каби
рузномаларда илк шеърларини эълон қилдиради. 20-
йилларда шоирнинг шеър ва дostonлари «Маориф ва
ўқитувчи», «Инқилоб», «Билим ўчоғи» каби журналлар-
да босилади. Элбек 20—30-йиллар оралиғида «Баҳор»,
«Меҳнат куйлари», «Ғунчалар», «Чирчқ буйларида»,
«Болалар қўшнғи», «Шеърлар» номли ўнга яқин тўп-
ламлар чоп эттиради. Халқ оғзаки ижоди намуналари-
ни тўплаб, нашр қилдиради. У адабиётимизда масал,

достончилик жанрлари ҳамда болалар шеърнатиини ри-
вожлантиришга салмоқли ҳисса қўшган.

Элбек «Ёзув йўлларин», «Ўрнак», «Гўзал ёзгичлар»,
«Бошланғич мактабда она тили» каби қатор мактаб
қўлланмалари ва дарсликларнинг ҳам муаллифидир.

Шоир 1938 йили ўнлаб ҳаммаслаклари каби қатагон
қурбони бўлди.

БОТУ

(1904—1938)

Маҳмуд Ҳодиев — Боту 1904 йил майида Шайх Хо-
ванд Таҳур даҳасида туғилган. Рус-тузем мактабида
ўқиган. Октябрь ўзгаришидан кейин Боту саккиз ойлик
ўқитувчилар тайёрлаш курсида ўқийди. 1920 йилда Бу-
хорога сафарбар этилиб, журнал таҳририятида ишлай-
ди. 1921 йили Фарғона вилояти партия қўмитасига иш-
га ўтиб, «Фарғона» газетасининг ташкил этади ва унинг
биринчи муҳаррири бўлади. Худди шу вақтларда Боту
тахаллуси билан «Иштирокиюн», «Туркистон», «Фарғо-
на» газеталарида ўз шеърларининг эълон қилдиради. 1922
йилда Москвага кетиб, аввал Покровский номли инсти-
тут рабфакида, сўнг Москва давлат дорилфунуни иқти-
сод факультетида ўқийди. 1927 йили ўқишни тугатиб,
Самарқанд шаҳрига келади ва Марказий партия мак-
табининг раҳбари этиб тайинланади. Боту 20-йиллар-
нинг сўнгларидан фаол жамоат арбоби сифатида танила
боради. У турли матбуот нашрларига муҳаррирлик қи-
лади, партия, давлат идораларида раҳбарлик лавозим-
ларида ишлайди. Ўзбекистон Маориф халқ комиссари-
нинг ўринбосари сифатида бир неча йил фаолият юри-
тади.

Боту 20-йиллар бошларида «Билим ўчоғи», «Инқи-
лоб», «Аланга», «Маориф ва ўқитувчи» журналларида
шеърларин, ҳикояларин, публицистик ва адабий-танқидий
мақолалари билан фаол иштирок этади. Унинг «Ўмид
учқунлари» (1925), «Тўлқин товушлари» (1929) каби
шеърини тўпламлари чоп этилган. Турли нашрларда «Би-
ринчи хат», «Тоғ қизи» поэмалари, «Турсун», «Янги
қишлоқ», «Ҳошимжон» каби қатор ҳикоялари эълон қи-
линган. Боту айни ижоди гуллаган навқирон ёшда 1938
йили қатагон қурбони бўлади.

ЛУҒАТ

А

- Абр — булут.
 Адув — душман, ев, рақиб.
 Агноф — ён атроф, чегара.
 Амораг — идора, тузум.
 Арус — келин, баҳор чечак-
 лари.
 Асноф — турлар, шакллар.
 Асоф — афсус, надомат.
 Асхоб — дўстлар, суҳбатдош-
 лар.
 Атолат — бекорчилик.
 Атфол — болалар.
 Аъмол — амаллар, ишлар.

Б

- Бадал — алмаштириш, эваз.
 Баёз — оқ, тоза, губорсиз.
 Байъ — савдо-сотиқ.
 Басар — кўз, кўриш.
 Бешумор — ҳисобсиз, кўп, сон-
 саноқсиз.
 Бололансун — юқори кўта-
 рилсин.
 Боргоҳ — қаср, даргоҳ.

Г

- Гум — йўлдан озиш, адашиш,
 йўқолиш.

Д

- Доман — этак.
 Дуршаҳшон — порлоқ, ёруғ.

Ж

- Жарида — газета.
 Жаҳр — ошкора.
 Жинон — жаннат.
 Жовидон — абадий, мангу.
 Жох — амал, давлат, буюк-
 лик.
 Жубба — 1. Жангчи кийими.
 2. Бўйи, енг и узун тун.
 Жустижў — қидирини, ахга-
 рини.

З

- Зялолат — хорлик, пастлик,
 ҳақирлик, нўлдан озганлик.
 Зан — аёл, хотин.
 Зил(л) — соя, уринбосар.
 Зиллат — хорлик, тубанлик.
 Зоил — фоний, йўқ бўлувчи.
 Зуафо — заифалар, хотин-
 қизлар.

И

- Изз — куч, шараф, қудрат.
 Иштиҳод — тиришиш, саъй,
 ҳаракат.
 Иксир — обн ҳаёт.
 Иршод — тўғри йўлни кўрса-
 тиш, раҳбарлик қилиш.
 Иштиҳод — бирлашиш, бир-
 лик.
 Ифрот — ҳаддан ошиш.
 Иқдом — қадам қўйиш, тирп-
 шиш.
 Ихмол — бепарволик, сустлик.
 Ихё — тирик, тирилиш.

К

Касолат — сустлик, илқовлик.

Л

Лахв — ўйин кулги.

М

Маафихи — аслида.

Мажалла — журнал тўплами.

Мазраъ — экинзор, кенглик, кўнгил.

Малул — гамгин, ранжиган, хафа.

Маозиллоҳ — худо сақласин.

Маржиъ — таянч.

Мубаййин — баён этилган.

Музбориз — кураш.

Мумтаниъ — ман этилган, имконсиз.

Мунир — никор этувчи, рад этувчи.

Мурсал — элчи, расул.

Мусаҳҳар — бўйсундирилган.

Муътод — ўрганган, одатланган.

Муқайяд — боғланган, тааллуқли.

Н

Ниҳод — табнат; мижоз; таъб

Носи — унутилган.

О

Одина — жума.

Осор — асарлар.

Офият — соғлиқ, тинчлик.

Ояида — фойда, манфаат.

П

Парган — ёғду, нур, шуъла.

Р

Ражо — умид, тилак.

Рафтор — одат, расм, юрۇшчи.

Рифъат — баландлик, юксаклик, баланд мартаба.

Рожинъ — қайтувчи; боғлиқ.

Руҳафзо — руҳлантирувчи, тинрилтирувчи.

С

Санг — тош.

Саносъ — санъатлар.

Сарроф — сарф қилувчи, пул алмаштирувчи.

Сийрат — юриш; туриш; ахлоқ.

Сипахсолар — бош қўмондов.

Суд — фойда.

Суман — хушбўй оқ гул.

Сукулат — енгил, осон.

Т

Тажалло — жиҳваланиш, намоён бўлиш.

Такия — турар жой.

Талотум — гавго, тўполон.

Талъат — юз, чеҳра, гўзаллик.

Тамаддун — маданият.

Тағйир — ўзгартириш, ўзгариш.

Тийнат — хулқ, феъл, яратиш.

Тужжор — савдогар.

У

Удабо — адиблар.

Урдикча — урганда.

Усрат — оғир.

Ф

Фарсула — тўзиган, эскирган, ҳориган.

Фасоҳат — сўзнинг очиқ, равшан, чиройли бўлиши.

Фосиқ — фисқ ишлар қилувчи.

Футух — очилиш, кушойиш, ечилиш.

Х

Хайл — тўда, гуруҳ, жамоа.

Хасм — душман.

Ч

Чорагоҳ — яйлов.

Ш

Шаст — чангак.

Шиносо — таниш, ошно, маърифат ҳосил қилган.

Шаб — кеча, тун.

Я

Яъс — умидсиз.

Қ

Қазия — масала, воқеа, ҳодиса.

Қаҳба — фоҳиша.

Қийлу қоя — гап-сўз.

Қилодайнз — бўйини боғламоқ.

Ғ

Ғариз — табиат, хулқ, характер.

Ғизо — озиқ-овқат, руҳ озукаси, руҳга қувват.

Ҳ

Ҳажар — тош.

Ҳалоҳия — ўткир, таъсирчан, ҳалок этувчи.

Ҳижоб — парда, ёпинчиқ.

Ҳифз — сақланиш, муҳофаза қилиш.

Ҳодий — йўл бошловчи.

Ҳукамо — ҳакимлар, ҳокимлар.

МУНДАРИЖА

Биз нечун севамиз Ўзбекистонни?	4
Ватанин севмоқ иймондандир	8
Уйгон, миллат!	19
Истиқлол олинур, берилмас	29
Ҳалокат ҳам, саодат ҳам тарбиядандир	38
Нажот маърифатдандир	52
Адабиёт яшаса, миллат яшар	62
Тил миллатнинг ойнасидир	65

МУАЛЛИФЛАР ҲАҚИДА

Исмоилбек Гаспрати	68
Исҳоқхон Тўра Ибрат	69
Сиддиқий Ажзий	71
Каримбек Камий	72
Сандаҳмад Васлий Самарқандий	74
Сўфизода	75
Анбар отин	77
Нозимахоним	78
Маҳмудхўжа Бехбудий	79
Мунаввар қори Абдурашидхонов	80
Абдулла Авлоний	82
Хислат	83
Тавалло	84
Аваз Утар ўғли	86
Сидқий Хондайлиқий	87
Абдурауф Фитрат	89
Ҳамза	91
Аҳмад Заки Валидий Тўгон	93
Абдулла Қодирий	94
Мирмуҳсин Шермуҳамедов	95
Чўлпон	97
Элбек	98
Боту	99
Луғат	100